

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
HÜQUQ VƏ İNSAN HAQLARI İNSTİTUTU

SEVİNC HÜSEYNOVA

**EHTİYATSIZLIQDAN ADAM
ÖLDÜRMƏ ƏMƏLLƏRİNİN
CİNAYƏT-HÜQUQİ VƏ
KRİMİNOLOJİ ASPEKTLƏRİ**

SEVİNC HÜSEYNOVA

**EHTİYATSIZLIQDAN ADAM
ÖLDÜRMƏ ƏMƏLLƏRİNİN
CİNAYƏT-HÜQUQİ VƏ
KRİMİNOLOJİ ASPEKTLƏRİ**

Monoqrafiya

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüquq
və İnsan Haqları İnstitutunun Elmi Şurasının
15 oktyabr 2021-ci il tarixli 06 sayılı qərarı ilə
çapa tövsiyə edilmişdir.*

**Hüquq Yayın Evi
BAKİ – 2021**

UOT 343.2/7

Elmi redaktor: **Habil Surxay oğlu Qurbanov**
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Rəyçilər: **Nazim Kazım oğlu Əliyev**
hüquq üzrə elmlər doktoru

Bəhruz Cəbrayıl oğlu Kərimov
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Elsevər İsmayıl oğlu Muradov
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Sevinc Usub qızı Hüseynova. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməllərinin cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektləri. Monoqrafiya. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2021, 184 səh.

Monoqrafiyada ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin anlayışı və ictimai təhlükəliliyi, bu cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi təhlil edilmiş, cinayət tərkibinin obyektiv və subyektiv əlamətləri, tövsifi və bu əmələ görə cəza təyini məsələləri hərtərəfli araşdırılmışdır. Eyni zamanda bu kateqoriya cinayətlərlə bağlı bir çox ölkələrin cinayət qanunvericiliyi müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş və cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar bir sıra yeni redaksiya layihələri təklif edilmişdir.

Əsərdə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini doğuran səbəb və şərait, onların qarşısının alınmasına yönələn profilaktik tədbirlər, cinayətkarın şəxsiyyəti məsələləri də sistemli şəkildə tədqiqatə cəlb olunmuşdur.

Bir sözlə, kitabda ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməllərinin cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektləri kompleks tədqiq edilmişdir.

DOI: <https://doi.org/10.36719/2021/184>

ISBN: 978-9952-440-34-9

© Hüseynova S.U.

© Hüquq Yayın Evi, 2021

ÖN SÖZ

İctimai və dövlət təsisatlarının inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə hüquq normaları müxtəlif forma və məzmununda olsa da, insan həyatının təhlükəli qəsdlərdən müdafiə olunması həmişə prioritet mövqedə dayanmışdır. Demokratik cəmiyyətlərdə insanın həyatı, təhlükəsiz yaşaması ən ali dəyər sayılmış, antidemokratik cəmiyyətlərdə isə bu dəyərin müxtəlif yollarla, o cümlədən cinayət-hüquqi mühafizə üsulu ilə təmin edilməsinə ya ciddi əhəmiyyət verilməmiş, ya da şüar, bəyanat səviyyəsində təsbit edilməklə kifayətlənilmişdir. Lakin dövlət təsisatının olduğu bütün ictimai quruluşlarda müdafiə olunan obyektlər sırasında insanın həyat və sağlamlığının qorunması həmişə xüsusi yer tutmuşdur.

Müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixli referendum aktı ilə qəbul edilən Konstitusiyasının 27-ci maddəsində insanın yaşamaq hüququ, 31-ci maddəsində isə təhlükəsiz yaşamaq hüququ təsbit olunmuşdur. Konstitusiya müddəalarına uyğun olaraq hazırlanan və 30 dekabr 1999-cu il tarixdə qəbul edilərək 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində mühafizə olunan dəyərlər sistemində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xüsusi diqqət yetirilmiş, insanın həyat və sağlamlığına qəsd edən cinayətlər AR CM-nin Xüsusi hissəsində sülh və insanlıq əleyhinə olan cinayətlərdən sonrakı bölmədə yerləşdirilmişdir. Bu, dövlətin cinayət-hüquq siyasətində şəxsiyyətin təhlükəsizliyinin, onun həyatının mühafizəsinin prioritet təşkil etməsinin göstəricisidir.

Son illər ictimai həyatda baş verən köklü dəyişikliklər, cəmiyyətin ictimai-iqtisadi və siyasi modelinin dəyişməsi sosial dəyərlərə də münasibəti dəyişdirdi. Bu yeniliklər eyni zamanda cinayət qanunvericiliyinə də təsir göstərdi və öz əksini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 oktyabr 2017-ci il tarixli sərəncamına uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinə edilən əlavə və dəyişikliklərdə tapdı.

Həmçinin Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanında Cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və ci-

nayətlərin dekriminallaşdırılması məsələsi xüsusi yer tutur. Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Fərman ümumi olaraq məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi məsələlərini əhatə edir. Belə bir reallıq var ki, müəyyən bir məsələnin qüsursuz həlli üçün, əvvəlcə ümumi məsələlər öz həllini tapmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının CM-də qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalətlik və humanizm kimi prinsiplər təsbit edilmişdir. Bu o deməkdir ki, respublikamızda cinayət-hüquq yaradıcılığı və qanunun praktikada tətbiqi fəaliyyəti ancaq sözü gedən prinsiplərə söykənir.

Hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi hələ sovetlər dövründə cinayət hüququ elmi tərəfindən qaldırılmış bir çox problemləri həll etmişdir. Sovet cinayət hüququ nəzəriyyəsində mütəxəssisləri rahat edən problemlərdən biri də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyət məsələsi olmuşdur. Qeyd edək ki, qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi cinayət hüquq nəzəriyyəsinin verdiyi təklifləri nəzərə alaraq bu məsələnin müəyyən mənada optimal həllinə nail olmuşdur. Lakin son dövrlərdə hüquq elmi ilə məşğul olanlar və hüquq tətbiq etmə sahəsində çalışanlar belə qənaətə gəlmişdir ki, sözügedən əməlin cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektlərinə yenidən baxılmalıdır. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməllərinin cinayət-hüquqi və kriminoloji problemlərinin kompleks tədqiq edilməsi zəruri hesab edilmişdir.

1960-cı il tarixli Azərbaycan SSR CM-dən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də təqsir və onun formalarına daha mükəmməl anlayışlar verilmişdir. Məcəllədə ilk dəfə olaraq təqsirin ehtiyatsızlıq formasının növləri təsbit olunmuş və onların hər birinə ayrıca maddələrdə anlayış verilmişdir. Bundan əlavə, milli cinayət qanunvericiliyi tarixində ilk dəfə olaraq ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) yalnız AR CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılması barədə müddəə təsbit olunmuşdur (maddə 24.2). Qanunvericiliyə gətirilmiş bu yeniliklərin öyrənilməsi və tədqiqat mövzusu olan ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti ilə qarşılıqlı əlaqədə araşdırılmasına ehtiyac vardır.

Azərbaycan Respublikasında 1 sentyabr 2000-ci il tarixə kimi qüvvədə olmuş 1960-cı il 8 dekabr tarixli CM-dən fərqli olaraq qüvvədə olan CM-də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməlinə görə məsuliyyətin müəyyən diferensiasiyası aparılmış, ehtiyatsızlıqdan bir nəfərin öldürülməsi ilə iki və ya daha çox adamın öldürülməsi arasında fərq qoyulmuş, ikinci hal məsuliyyəti ağırlaşdıran əlamət kimi təsbit olunmuşdur. Qüvvədə olan CM-də ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olma əməli həm həyat əleyhinə törədilən müstəqil cinayət kimi (124-cü maddə), həm qəsdən törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti kimi (126.3, 141.4, 144.3, 144-1.3, 145.3, 146.3, 149.3.1, 214.2.4, 215.3 və sair maddələr), həm də ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti kimi (223.2, 225.2, 226.2, 248.3, 250.3, 251.3, 252.3, 254.3, 262.2, 262.3, 263.2, 263.3, 265.2, 265.3, 266.2, 266.3, 267.2, 267.3, 268.2, 268.3 və sair maddələr) təsbit olunmuşdur.

Həyat əleyhinə olan cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə-istintaq təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, digər şəxsin ölümü ilə nəticələnmiş hadisələrdə təqsirin forması bəzən düzgün müəyyən olunmur. Belə səhvlər bəzi hallarda iş üzrə sübutların tam həcmdə müəyyən olunmaması, bəzi hallarda isə qanunun düzgün tətbiq edilməməsi nəticəsində baş verir. Ona görə də məhkəmə-istintaq təcrübəsində CM-nin 124-cü maddəsində nəzərdə tutulan ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin tövsifi zamanı səhvlərə yol verilməsi hallarına rast gəlinir. Bəhs etdiyimiz cinayətin daha çox CM-nin 126.3, 263.2, 263.3 və digər maddələri ilə qarışıq salınması hallarına yol verilir. Milli cinayət hüququ nəzəriyyəsində CM-nin qeyd edilən maddələri, o cümlədən 124-cü maddəsi üzrə elmi-tədqiqatların səthi aparılması da həmin səhvləri şərtləndirən amillər qismində çıxış edir.

Müasir dövrdə qəsdən törədilən cinayətlərin və onun təhlükəli formalarının sayının artması və dövlətlərin bu növ cinayətlər ilə daha ciddi mübarizə aparmaları fonunda ehtiyatsızlıqdan baş verən cinayətlər ilə nisbətən zəif mübarizənin aparılması meyilləri müşahidə olunmaqdadır. Əlbəttə, eyni növ əməlin ehtiyatsızlıqdan törədilməsi ilə müqayisədə qəsdən törədilməsi onun ictimai təhlükəliliyini artıran ciddi amildir. Bu mənada qanunvericinin qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqli olaraq, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərə görə nisbətən az ciddi sanksiyalar müəyyən etməsi anlaşılındır. Lakin bir çox hal-

larda olduğu kimi, burada da istisnalar var və olmalıdır. Belə ki, cinayətin ictimai təhlükəliliyinə təkə onun subyektiv cəhəti deyil, həm də onun nəticəsi – vurulmuş zərərin həcmi, xarakteri təsir göstərir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətində də qəsdə məruz qalan insan həyatıdır. Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsindən asılı olmayaraq, insan həyatı itirildikdə onu geri qaytarmaq mümkün olmur.

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, tədqiqata cəlb olunan mövzunun aktuallığı bir neçə amillə müəyyən olunur. Birinci amil təqsirin ehtiyatsızlıq formasının və onun növlərinin daha mükəmməl definisiyasını verən cinayət-hüquq normasının (CM-in 26-cı maddəsi) cinayət qanununda nəzərdə tutulmasıdır ki, əvvəlki cinayət qanunlarında belə geniş məzmunulu müddəə mövcud deyildi.

İkinci amil kimi qeyd edə bilərik ki, qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməlin yalnız CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılmasına dair çox mühüm əhəmiyyətə malik normanın (CM-in 24.2-ci maddəsi) təsbit edilməsidir. Belə bir normanın müəyyən edilməsi ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqləndirilməsini təmin edir.

Tədqiqat mövzusunun aktuallığının üçüncü amili ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətini əks etdirən cinayət qanununun maddəsində bu cinayətin diferensasiya olunmuş iki tərkibinin yer almasıdır ki, bu da cinayət əməlinə görə məsuliyyətin fərdiləşdirilməsində əhəmiyyətli məqam sayıla bilər.

Dördüncü amil onda ifadə olunur ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin səbəbləri və şəraiti, belə cinayətlərin törədən şəxslərin şəxsiyyəti, habelə qeyd olunan cinayətlərə qarşı mübarizənin aparılması metodları qəsdən törədilən adam öldürmə cinayətləri ilə müqayisədə daha geniş, çoxcəhətli və rəngarəngdir. Həmin halların elmi əsaslandırılmış dəlillərlə təhlil edilməsi və tədqiqatın nəticələrinin təcrübədə tətbiqi ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətləri ilə mübarizə işinə çox mühüm töhfə vermiş olar.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənlər tədqiqat mövzusunun aktuallığını müəyyənləşdirmiş və onun tədqiqat obyektini kimi seçilməsini şərtləndirmişdir.

I FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏ CİNAYƏTİNİN ANLAYIŞI VƏ ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

1.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin anlayışı və ictimai təhlükəliliyi

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində bir çox kriminalist alimlər ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti, onun mühüm aspektləri və mübahisəli məsələləri barədə müəyyən tədqiqatlar aparmışlar. Bununla yanaşı, cinayət hüquq elmində bu problemin bütün məsələlərinin həll olunduğunu demək olmaz. Bu mövzuda araşdırmaların davam etməsi onu göstərir ki, aparılan tədqiqatlar qeyd edilən məsələnin hərtərəfli izahının verilməsi üçün kifayət etməmişdir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətindən bəhs edərkən ilk olaraq onun qanunvericilik anlayışını nəzərdən keçirməliyik. Azərbaycan Respublikası CM-nin 124-cü maddəsində həmin əmələ görə məsuliyyət nəzərdə tutulsa da, qəsdən adam öldürmə cinayətindən fərqli olaraq onun anlayışı verilməmişdir. AR CM-nin 124.1-ci maddəsinin dispozişiyası maddənin adı ilə eyni məzmununda müəyyən edilmişdir: ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə. Hesab edirik ki, cinayət əməllərinin qanunvericilik anlayışının verilməsi oxşar ictimai təhlükəli əməllərin bir-birindən fərqləndirilməsinə, cinayətlərin düzgün tövsif olunmasına kömək edir. Ona görə də tədqiq etdiyimiz cinayətin anlayışının izahı üçün maddənin dispozişiyasında olan “adam öldürmə” və “ehtiyatsızlıq” ifadələrinə diqqət yetirməliyik.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində ilk dəfə olaraq qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində adam öl-

dürmə cinayətinə anlayış verilmişdir. AR CM-nin 120.1-ci maddəsində qəsdən adam öldürməyə verilmiş anlayışa görə adam öldürmə dedikdə, digər şəxsin həyatdan məhrum edilməsi başa düşülür. Ona görə də bəhs etdiyimiz cinayət tərkibinin tədqiqində insan həyatının sərhədlərinin müəyyən edilməsinin tək-cə nəzəri deyil, həm də praktik əhəmiyyəti vardır. Müasir təbabət elminin əldə etdiyi nailiyyətlər kliniki ölüm keçirmiş, yəni ürək fəaliyyəti dayanmış şəxslərin belə həyatını müvafiq reanimasiya tədbirləri hesabına geri qaytarmağa imkan verir.

“Adam öldürmə” anlayışı insanın doğulması və ölümü ilə bilavasitə bağlı olan anlayışdır. İnsan həyatının başlanğıcı fizioloji doğuş ilə başlanır. İnsanın ölümü isə fizioloji və patoloji (bioloji) ola bilər. Fizioloji ölüm zamanı qocalıqla əlaqədar olaraq orqanizmin təbii inkişafı sona yetir, maddələr mübadiləsi başa çatır, həyati proseslərin tədricən sönməsinin nəticəsi olaraq ölüm baş verir. Fizioloji ölüm cinayət məsuliyyəti doğurmur. Bioloji ölüm kənar zorakı təsirlər, habelə orqanizmdəki xəstəlik üzündən baş verir. Adam öldürmə əməlləri patoloji ölüm sayılır. Patoloji (bioloji) ölüm hadisələri cinayət-hüquqi əhəmiyyət kəsb edir.

Həyatın sonu cinayət-hüquqi mənada patoloji ölüm anı hesab olunur. Ölüm ürəyin döyünməsinin və tənəffüsün dayandığı, mərkəzi sinir sisteminin funksiyasının itdiyi andan baş verir. Həmin andan etibarən insan ölmüş hesab edilir. Orqanizmdə belə dəyişiklik yaranana qədər baş verən ölüm klinik ölüm adlanır. Klinik ölüm mərkəzi sinir sisteminin uzunsov beyinlə birlikdə fəaliyyətinin daha dərin itirilməsi, qan dövranı və tənəffüsün dayanması ilə xarakterizə olunur. Klinik ölümün davam etmə müddəti normotermiya şəraitində 8 dəqiqəyə yaxındır. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 39-cu maddəsinə görə, insanın ölüm anını

tibb işçisi (həkim, feldşer) təsdiq edir. Adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyətin yaranması üçün zərərçəkmiş şəxs ona qəsd edilən anda sağ olmalıdır. Əgər təqsirkar artıq ölmüş şəxsə səhvən zərbələr endirirsə, onda onun əməli «yararsız» obyektə yönəldiyindən qəsdən adam öldürməyə cəhd kimi tövsif ediləcəkdir (5, 268).

Əvvəllər ölüm anının başlanğıcı insanda ürək döyüntüsünün və tənəffüsün dayanması anından sayılırdı. Hazırda isə ürəyin döyünməsi həyatın mövcudluğunu təsdiq edən əsas dəlil sayılır. İnsanın mərkəzi beyin sistemində üzvi dəyişikliyin baş verməsi isə mübahisəsiz olaraq həyatın sonu kimi qəbul edilir. D.İ.Marçenkonun fikrincə, yuxarıda sadalanan əlamətlər mövcud olduqda və bundan 30 dəqiqə keçdikdən sonra bioloji ölümün baş verdiyi qeyd edilir (99, 22).

İnsanların bir hissəsinin ölümü vaxtından əvvəl (patoloji) – xəstəliklə, yaxud da zorakı hərəkətlərlə bağlı olur. Patoloji ölüm anlayışı həm də adam öldürməyi (qəsdən, yaxud da ehtiyatsızlıqdan) əhatə edir. Beləliklə, ölümün zorakı xarakteri öldürmənin bir halıdır. Lakin, zorakılıqla bağlı baş verən ölüm həm də qanunauyğun xarakterdə ola bilər (məsələn, ölüm cəzasının icra edilməsi). Zorakılıqla bağlı ölüm həm də bədbəxt hadisə ilə bağlı ola bilər. Bu səbəbdən patoloji ölüm hallarının da bir-birindən fərqləndirilməsi zərurəti meydana çıxır (91, 103-104). Qanunla yol verilən hallarda insanın həyatdan məhrum edilməsi, bədbəxt hadisə nəticəsində baş verən ölüm, habelə özünü öldürmə hallarından fərqli olaraq, qanunsuz adam öldürmə halları Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində qeyri-hüquqi əməl kimi müəyyən edilir. Yuxarıda qeyd edilənlər nəzərə alınaraq adam öldürməyə aşağıdakı məzmununda tərif verilir: “Adam öldürmə başqasını qanunsuz olaraq həyatdan məhrum etmədə ifadə olunan ictimai təhlükəli əməldir” (55, 44).

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində başqa şəxsin həyatdan qəsdən məhrum edilməsinin bir sıra digər növləri də vardır. N.İ.Zaqorodnikov adam öldürmənin anlayışına "...öldürməyə görə məsuliyyət yaradan" əlamətlərin də daxil olmasını təklif etmişdir. Müəllif adam öldürməyə aşağıdakı məzmununda tərif vermişdir: "Adam öldürmə başqasını qanunsuz olaraq ehtiyatsızlıqdan, yaxud da qəsdən həyatdan məhrum etmədə ifadə olunan və qətlə görə məsuliyyət yaradan ictimai təhlükəli əməldir" (72, 45).

Adam öldürmə cinayətinin obyektiv cəhəti zərərçəkmişin həyatdan məhrum edilməsində ifadə olunur. İnsanın həyatına qəsd edilmişdirsə, lakin ölümdən ibarət nəticə baş verməmişdirsə, belə halda əməl başa çatmayan cinayət sayılır. Adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyət müəyyən edən maddənin dispozisiyasında obyektiv cəhət həyata ziyan yetirən hərəkəti və ya hərəkətsizliyi, habelə bunlardan biri ilə bağlı ictimai təhlükəli nəticəni nəzərdə tutur. Adətən adam öldürmə cinayəti fəal hərəkətlərlə törədilir (odlu, yaxud da soyuq silahdan istifadə etməklə öldürmə, suda boğma, qida məhsulları vasitəsilə zəhər vermə, hündürlükdən itələmə və s.).

Adam öldürmə müəyyən hallarda hərəkətsizliklə də törədilə bilər. Məsələn, ana yeni doğduğu uşağına öldürmək məqsədilə ona süd vermir (33, 109-110). Bu halda təqsirkarın zərərçəkmiş şəxs barəsində qayğı çəkmək vəzifəsi olsa da, o, bunu etmir və nəticədə ölüm baş verir (5, 269).

Adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyət müəyyən edən norma maddi tərkibli quruluşa malikdir. Odur ki, təqsirkar şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə baş vermiş nəticə (ölüm hadisəsi) arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Ölüm faktı təqsirkarın əməlinin bilavasitə nəticəsi olmalıdır. Adam öldürmə əməli həmçinin başqa şəxsin qanunsuz olaraq həyatdan

məhrum edilməsini nəzərdə tutur. Zərərçəkmiş şəxsin xahişinə əsasən onun öldürülməsi (məsələn, əzab çəkən, sağalmasına ümidi olmayan xəstəni onun xahişi ilə öldürmə) cinayət məsuliyyətini istisna etmir. Bu əməl AR CM-nin 135-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş evtanaziya cinayət tərkibini yaradır. Evtanaziya, yəni xəstənin xahişi ilə onun ölümünü hər hansı vasitə, yaxud hərəkətlə tezləşdirmə və ya onun həyatının davam etməsinə kömək edən süni tədbirləri dayandırma – iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (2).

Lakin xəstədə özünü öldürmə (evtanaziya) fikri yaradan və ya xəstəni özünü öldürməyə vadar edən şəxs qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən məsuliyyət daşıyır.

Bir sıra ölkələrdə (Avstraliyanın bəzi ştatları, Niderland krallığı) yaşamaq ümidi olmayan, sağalmaz xəstələrin, eybəcər doğulmuş uşaqların həyatdan məhrum edilməsinə icazə verilir. Belçika yazıçısı Jan-Mari Loran özünün həyat tarixinə həsr etdiyi “Mənə ölməyə kömək edin” əsərində göstərmişdir: “Ölmək hüququmun həyata keçirilməsi uğrunda apardığım iki illik mübarizədən sonra fiziki cəhətdən özüm buna qadir olmadığımndan, müalicə həkimimdən evtanaziya aktını yerinə yetirməyi xahiş etdim. Mən həyatdan xoşbəxt getdim” (96, 35).

2002-ci ilin mart ayında Böyük Britaniyanın Ali Məhkəməsi ağır xəstəliyə tutulmuş ingilis xanımın son dərəcə dəhşətli ağrılardan xilas olmaq üçün xüsusi aparatdan ayrılmasına dair iddiasına baxaraq təmin etmişdir. Bu, İngiltərə tarixində evtanaziya yolu ilə ölüm aktını həyata keçirən ilk xanım idi. ABŞ vətəndaşı Terri Şiavo kəskin ürək ağrıları nəticəsində 10 ildən çox idi ki, koma vəziyyətində yaşayırdı. Həkimlər onun mədə-

sinə xüsusi boru vasitəsilə yemək və dərman vasitələri yeridir və o, yaşamaqda davam edirdi. Onun həyat yoldaşı Maykl Şiavo Terri Şiavonun şifahi razılığına istinad edərək evtanaziya istifadə barədə iddia qaldırsa da, valideynləri qızlarının yaşamaq ümidinin hələ də qaldığını əsas gətirərək iddianın rədd edilməsini xahiş edirdilər. Federal və apellyasiya məhkəmələri ər Maykl Şiavonun iddiasını təmin etdiyi halda ABŞ konqresi və Prezidenti Terrinin valideynlərinin mövqeyini müdafiə edirdi. Ailədə baş verən bu faciə siyasi diskussiyaların müzakirə mövzusunə çevrilmişdi. Nəhayət, məhkəmənin qərarı ilə Terri Şiavonun süni yeməyi 18 mart 2005-ci il tarixdə dayandırıldı. 31 mart 2005-ci ildə Terri Şiavo 41 yaşında Florida ştatında klinikada vəfat etdi. Vatikan bu əməli həyat əleyhinə olan cinayət kimi qiymətləndirir (48, 299-300).

Adam öldürmə cinayətinin törədilməsi üçün bəzən şəxsin təkcə bədən hərəkətləri kifayət etmir. O, belə hərəkətləri həm də müəyyən mexanizmlərə, təbiət qüvvələrinə, heyvanların hərəkətinə, digər fiziki və kimyəvi hallara qoşur. Bu yolla cinayət törədən şəxs sanki öz fiziki imkanlarını genişləndirərək başqasını qanunsuz həyatdan məhrum edir (33, 110).

Məhz bu səbəbdən adam öldürmə işləri üzrə səbəbli əlaqə şəxsin qeyd edilən vasitələrə və qanunauyğunluqlara qoşulan hərəkəti (hərəkətsizliyi) ilə ölümdən ibarət baş verən nəticə arasında müəyyən edilir; b) subyektin hərəkəti (hərəkətsizliyi) o halda ölümün səbəbi sayıla bilər ki, belə hərəkət zərərçəkmişin ölümünün zəruri şərti kimi mövcud olsun. Ancaq belə zəruri hərəkətin olmaması nəticəni inkişafdan qoyur, onun baş verməsini mümkün etmir; v) kriminal nəticənin zəruri şərti kimi çıxış edən subyektin hərəkəti o halda baş vermiş ölümün səbəbi sayıla bilər ki, belə nəticə hərəkətdən zəruri olaraq törənmiş olsun. Ölümdən ibarət nəticə təsadüfi hadisələrin kəsilməsindən do-

ğursa, subyektin hərəkəti isə belə nəticə ilə zahirən əlaqədə olarsa və onu müşayiət edərsə, məlum nəticənin səbəbi sayıla bilməz (76, 287-288).

Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallarda törədilməsindən asılı olaraq 3 növü fərqləndirilir:

1) məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar olmadan adam öldürmə – sadə qəsdən adam öldürmə (Cinayət Məcəlləsinin 120.1-ci maddəsi).

2) məsuliyyəti ağırlaşdıran hallarda qəsdən adam öldürmə (Cinayət məcəlləsinin 120.2-ci maddəsi).

3) məsuliyyəti yüngülləşdirən hallarda qəsdən adam öldürmə (Cinayət Məcəlləsinin 121-123, 135-ci maddələri).

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi yaşından, dinindən, cinsindən, sosial mövqeyindən, mənəvi keyfiyyətindən asılı olmayaraq hər bir şəxsin həyatını müdafiə altına alır. İnsanın sağlamlığına vurulan zərərə görə məsuliyyət təkcə xəsarətin dərəcəsinə görə deyil, həm də təqsirin formasına görə diferensiasiya olunmuşdur. İnsanın sağlamlığına ehtiyatsızlıqdan yetirilən ağır zərərə görə də cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa yetirilən az ağır və ağır zərərə görə məsuliyyət həmçinin diferensiasiya olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 131.1-ci maddəsində ehtiyatsızlıqdan az ağır zərər vurmağa görə, 131.2-ci maddəsində isə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurmağa görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Zərərçəkmişin ölümündən ibarət nəticə baş vermədikdə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqdan adam öldürməni xarakterizə edən əlamətlərə malik olur. Araşdırılan hallar cinayət törədilərkən təqsirkar öz hərəkət və hərəkətsizliyinin başqa şəxsə ağır və ya az ağır zərər vura bi-

ləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin onun qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlamış olur, yaxud təqsirkar öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin belə nəticələr doğura biləcəyi imkanını qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, bunları görmür (59, 40-41).

Sağlamlığa vurulan ağır və ya az ağır zərər xüsusi təhlükəsizlik qaydalarının, habelə nəqliyyat vasitələrinin hərəkət təhlükəsizliyi və istismarı qaydalarının pozulması ilə bağlı olduqda məsuliyyət ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər yetirməyə görə deyil, Cinayət Məcəlləsinin müvafiq fəslinin uyğun maddələri ilə həll edilir. Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa yüngül zərər vurmağa görə isə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmamışdır.

20 oktyabr 2017-ci il tarixli 816-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə AR CM-də 131-ci maddə üzrə “az ağır və ya” sözləri çıxarılmış və 131.1-ci maddə ləğv edilmişdir.

Hazırda qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində 131-ci maddəsinin quruluşu aşağıdakı kimidir:

Maddə 131. Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma –

131.2. Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma – *min iki yüz manatdan iki min dörd yüz manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya bir ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.*

Bundan başqa 31 may 2017-ci il tarixli 707-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə AR CM-nin 136-cı maddəsinin (Qanunsuz süni mayalanma və embrionu implantasiya etmə, tibbi sterilizasiya) dispoziisiya və sanksiyasında da dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, AR CM 136.2-1-ci maddə əlavə edilmiş, 136.3-cü maddənin dispoziisiyasından “və ya sağlamlı-

ğına ağır və ya az ağır zərər vurulmasına” sözləri çıxarılmış və 136.3-cü maddənin sanksiyası yeni redaksiyada verilmişdir.

136.2-1. Bu Məcəllənin 136.1-ci və 136.2-ci maddələri ilə nəzərdə tutulan əməllər ehtiyatsızlıqdan şəxsin sağlamlığına ağır və ya az ağır zərər vurulmasına səbəb olduqda –

iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

136.3. Bu Məcəllənin 136.1 və 136.2-ci maddələri ilə nəzərdə tutulan əməllər ehtiyatsızlıqdan şəxsin ölümünə səbəb olduqda –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə üç ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Ehtiyatsızlıqdan başqasını həyatdan məhrum etmə məişətdə şəxsiyyətlərarası münasibətlər sahəsində; müxtəlif təhlükə mənbələri ilə bağlı olan istehsal münasibətləri sahəsində; şəxsin peşə vəzifələrini lazımınca yerinə yetirməməsi ilə bağlı baş verir (34, 95). Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətini ehtiyatsızlıqdan başqasını həyatdan məhrum etməni əlavə nəticə kimi nəzərdə tutan cinayətlərdən fərqləndirmək lazımdır.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayətində təqsirkarın cəmiyyətə zidd yönəlişləri əksər hallarda aydın nəzərə çarpmır və bu qəbildən cinayətlərin edilməsində şəxsin psixoloji xüsusiyyətləri və psixi vəziyyəti həlledici rol oynayır (53, 73-74).

Eyni bir cinayət tərkibinin hüdudlarında ictimai təhlükəliləyin dərəcəsi müxtəlif ola bilər. Cinayət Məcəlləsinin 124-cü maddəsi ehtiyatsızlığın növündən asılı olaraq cinayətkarcasına

özünəgüvənmə və cinayətkarcasına etinasızlığa görə məsuliyyəti diferensiasiya etmir, halbuki cinayətkarcasına özünəgüvənmə ilə yol verilən öldürmə etinasızlıqla bağlı olan həyatdan məhrum etmədən daha təhlükəli əməldir (50, 49).

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə növündə psixi münasibət zəminində təqsirkar öz hərəkət və ya hərəkətsizliyin başqasının həyatı üçün təhlükəli olacağı imkanını əvvəlcədən dərk edir (əqli ünsür), lakin ölümlə bağlı ola biləcək nəticənin qarşısını alacağına yüngülfikirililiklə ümid bağlayır (iradəvi ünsür). Burada təqsirkarın yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizlik, bir qayda olaraq, kriminal xarakterdə olmasa da, adətən müəyyən təhlükəsizlik qaydalarını pozmada ifadə olunur.

Ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına etinasızlıq növündə təqsirkar yol verdiyi hərəkətin (hərəkətsizliyin) başqasını həyatdan məhrum edə biləcəyini dərk etməli olduğu və dərk etmək imkanına malik olduğu halda dərk etmir. Ehtiyatsızlığın etinasızlıq növündə psixi münasibət zəminində yol verilən adam öldürməyə görə məsuliyyət iki meyara əsaslanır: a) şəxs yol verdiyi hərəkətin (hərəkətsizliyin) zərərçəkmiş həyatdan məhrum edəcəyini görməli olduğu halda (obyektiv meyar) və b) görmək imkanına malik olduğu halda (subyektiv meyar) görmür (42, 48).

Cinayətkarcasına etinasızlıqda şəxsin hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) zərərçəkmişin həyatdan məhrum edəcəyi imkanını dərk etmək vəzifəsi qanunun tələblərindən, bu və ya başqa sahədə şəxsin xidmət və peşə vəzifələrini tənzim edən xüsusi qaydaların, eləcə də birgəyaşayış qaydalarının tələblərindən irəli gəlir (33, 96). Ehtiyatsızlıq nəticəsində zərərçəkmiş həyatdan məhrum edən təqsirkar şüurlu surətdə müəyyən təhlükəsizlik qaydasını pozur. Belə pozuntu aşağıda göstərilən müxtəlif məzmunlu hərəkətlə (hərəkətsizliklə) bağlı ola bilər:

a) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə qəsdən yol veri-

lən kriminal hərəkətlərlə bağlı olur;

b) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə qanunla qadağan edilən, lakin cinayət sayılmayan hərəkətlərlə bağlı olur;

c) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə müəyyən şəraitdə qadağan edilən hərəkətlərlə (məsələn, mexanizmlərin texniki nasazlığının aradan qaldırılması qaydalarını, idman oyunları qaydalarını və sair pozma ilə) bağlı olur;

ç) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə elmi məlumatlar və ya peşə qaydaları ilə ziddiyyətə girən hərəkətlərlə bağlı olur;

d) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə birgəyaşayış qaydalarının normal təhlükəsizliyini pozan hərəkətlərlə bağlı olur;

e) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən peşə ilə məşğul olmağa ixtiyarı olmayan şəxsin belə hərəkət etməsi və ya peşə ilə məşğul olması ilə bağlı olur;

ə) ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə yayınan hərəkətlərlə də bağlı olur.

Şübhəsiz, ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə qəsdən adam öldürməyə nisbətən az ictimai təhlükəlidir. Lakin AR CM-də yüngülləşdirici hallarda qəsdən adam öldürmə əməlləri olan qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə (122.1-ci maddə), zəruri müdafiə həddini və ya cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri həddi aşmaqla adam öldürmə (123.1-ci maddə) cinayətlərinə görə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə (124.1-ci maddə) əməli ilə eyni növlü və həcmli cəzalar – iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur. Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmənin ictimai təhlükəliliyi onun subyektindən daha çox, baş vermiş nəticənin ağırlığı ilə müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 124-cü maddəsində ehtiyatsızlığın növlərindən asılı olaraq məsuliyyət fərqləndirilməmişdir. Lakin keçmiş SSRİ-nin tərkibində olan, hazırda isə müstəqil olan bəzi dövlətlərdə, o cümlədən Litva, Qırğızıstan, Moldova və Tacikistanın cinayət qanunlarında cinayətkarcasına özünəgüvənmə növündə törədilən adam öldürmə ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmənin ağırlaşdırıcı növü kimi müəyyən edilmişdir. Belarus, Latviya, Qırğızıstan, Moldova və Tacikistan respublikalarının cinayət məəcəllələrində ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmənin ağırlaşdırıcı halı kimi həmçinin ehtiyatsızlıq üzündən iki və daha çox şəxsin öldürülməsi nəzərdə tutulmuşdur (34, 95).

Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə cinayəti təqsirkarın cinayətkarcasına özünəgüvənməsi nəticəsində öz hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş həyatdan məhrum edə biləcəyi imkanını əvvəlcədən görməsi, lakin onun qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlaması, habelə cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində öz hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş şəxsi həyatdan məhrum edəcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onu qabaqcadan görməməsi zamanı mövcud olur. Ona görə də cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində adam öldürmə ilə cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində baş vermiş adam öldürmədə təqsirkarın zərərçəkmiş şəxsin həyatdan məhrum edilməsi imkanına psixi münasibəti eyni olmur.

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin öldürülməsi zamanı təqsirkar müəyyən olunmuş ehtiyatlılıq tədbirlərinə şüurlu surətdə əməl etmir. Bunlar qanunla qadağan olunmuş, lakin nəticə vermədikdə, yəni özü-özlüyündə cinayət hesab edilməyən hərəkətlərin törədilməsində (məsələn, maşını qadağan olunmuş sürətlə sürmək, idman oyunu qaydala-

rını pozmaq), elmi məlumatlara və ixtisas – peşə qaydalarına zidd gələn hərəkətlər edilməsində və s. şəkildə ifadə oluna bilər (5, 286).

Əvvəlcədən düşünülmüş qəsdə kriminal niyyətin yaranması ilə onun realizəsi arasında zaman məsafəsi nisbətən uzun olur. Bu vaxt ərzində subyektin cinayət törətmək niyyəti möhkəmlənir, cinayətin törədilməsinin planı hazırlanır, cinayətin edilmə üsulu seçilir, cinayətin törədilməsi zamanı yarana biləcək, mümkün maneələrin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülür. Ona görə də əksər hallarda yaranmış kriminal niyyətlə onun həyata keçirilməsi əsasında xeyli zaman fasiləsinin mövcudluğu subyektin kriminal məqsədə nail olmaq yolunda möhkəm qətiyyətinə dəlalət edir.

Cinayət qanununda verilən anlayışa əsasən ehtiyatsızlığın iki növü fərqləndirilir: a) cinayətkarcasına özünəgüvənmə və b) cinayətkarcasına etinasızlıq. Ehtiyatsızlığın bu növləri həm əqli, həm də iradəvi ünsürlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə növündə psixi münasibət zəminində törədilən cinayətlərdə təqsirkar öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin ictimai-təhlükəli nəticələr doğuracağı imkanını əvvəlcədən görür, lakin onların qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlayır (115, 149-151).

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünün və ya digər ağır nəticələrin bu maddə üzrə tövsif olunması üçün törədilmiş hadisə ilə onun nəticəsi arasında səbəbli əlaqə müəyyən olunmalıdır. Məsələn, adam oğurluğu zamanı göstərilən ehtiyatsızlıq zərərçəkmişin ölümünə səbəb olmuşdursa, əməl Cinayət Məcəlləsinin 144.3-cü maddəsi ilə tam əhatə olunur və CM-nin 124-cü maddəsinin tətbiqi tələb olunmur. Sağlamlığa qəsdən zərər vurma nəticəsində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin ölümü baş vermişdirsə, əməl CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif edi-

lir.

Qəsdən pozulan təhlükəsizlik qaydası ehtiyatsızlıqla əlaqədar ictimai təhlükəli nəticə doğurarsa və qanunvericilik cinayət məsuliyyətini ancaq belə nəticə ilə əlaqələndirərsə – belə əməllər bütövlükdə ehtiyatsızlıqla törədilən əməllər hesab edilir. Əgər qəsdən törədilən əməldən doğan ictimai təhlükəli nəticəyə psixi münasibət ehtiyatsızlıqla əlaqədardırsa və əməlin özü ilə müqayisədə baş verən nəticə onun daha ağır növünə görə məsuliyyət yaradırsa – belə əməl bütövlükdə qəsdən törədilən əməl sayılır. Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, təqsirkarda intiqam hissinin yaranması bir sıra hallarda birgəyaşayış qaydalarına uyğun olmayan rəftara irad tutmanın təsiri altında, müəyyən hallarda təqsirkarda spirtli içkilərə olan aludəlik meylləri ilə əlaqədar irad tutma ilə, bəzi hallarda isə təsadüfi faydalı məsləhətin təqsirkar tərəfindən şəxsi ləyaqəti alçaldıcı hərəkət kimi qiymətləndirilməsi ilə bağlı olur (33, 67).

Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) yalnız Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır. Nəzərə almaq lazımdır ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə zamanı cinayət törədən şəxsin təqsiri yalnız ehtiyatsızlıqdan ibarətdir, yəni o, nəinki ölümün baş verəcəyini, hətta zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına zərər vurulacağını da qabaqcadan görmür, lakin lazımı diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək baş verə biləcək nəticəni qabaqcadan görə bilərdi və görməli idi.

Şəxs yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizlikdən doğan ictimai təhlükəli nəticəni dərk etmək imkanına malik olmamışdırsa, həm də mövcud vəziyyətdə onu dərk etməli deyildirsə, həmin əməl nəticəsində baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə təsadüfi hadisə sayılır. Belə hadisələr şəxsin baş vermiş ictimai təhlükəli nəticəyə hər hansı səviyyədə psixi münasibətini ifadə et-

mir, cinayət tərkibi yaratmır. Ədəbiyyatda düzgün olaraq göstərilmişdir ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürməni hadisələrin təsadüfi axın zamanı baş verən ölüm hadisələrindən fərqləndirmək lazımdır. Hadisələrin təsadüfi axınında şəxs ölümün baş verməsi imkanını nəinki qabaqcadan görmür, həmçinin işin hallarına əsasən onu görməli olmur və görə bilmir. Bu halda, şəxsin təqsiri olmadığından cinayət məsuliyyəti istisna edilir (26, 113).

Başqa şəxsin (şəxslərin) həyatı və sağlamlığı üçün yaranan təhlükə xəyali deyil, real olmalıdır. Təhlükənin real təhlükə hesab edilməsi cinayətin konkret törədilmə şəraiti ilə müəyyən edilir. Lakin ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə müxtəlif təhlükəsizlik qaydalarının kobud surətdə pozulması, təqsirkarın diqqətsizliyi, laqeydliyi, etinasızlığı, məsuliyyətsizliyi nəticəsində baş verir.

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə formasında törədilən cinayətlərdə təqsirkar əməlin ictimai təhlükəli nəticələrinin baş verməsinin reallığını deyil, yalnız onların baş vermə imkanını qabaqcadan görür. Özünəgüvənmənin əqli və iradəvi ünsürlərini nəzərə alsaq, təqsirkar əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyini imkanını qabaqcadan görür və bunun qarşısını alacağını güman edir. Yəni özünün təcrübəsini, biliyini, bacarığını, başqalarının köməyini və s. nəzərə alaraq bir növ sərbəst olur.

Cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı şəxs öz əməlinin təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərək qabaqcadan görməli olduğu və ya görə biləcəyi, yəni qabaqcadan görmək üçün lazımi imkana malik olduğu halda, onları görmür. Ehtiyatsızlığın bu növü obyektiv və subyektiv meyarlarla müəyyən olunur. Ümumilikdə isə şəxs əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyini qabaqcadan görmək imkanına malik olmalıdır. Şəxsin təqsirli hesab olunması o vaxt yəqinləşir ki, onun konkret fərdi keyfiyyətləri – yəni dünyagö-

rüşü, təcrübəsi, sağlamlıq vəziyyəti normal olsun və eyni zamanda əməlin baş verdiyi şəraiti düzgün qiymətləndirmək və lazımı nəticə çıxarmaq qabiliyyətinə malik olsun.

Təcrübə göstərir ki, etinasızlıqla törədilən cinayətin vurduğu ziyanın əsas kütləsi səhlənkarlıq, əmlakı məhv etmə, tikintidə, sənayedə, dağ-mədən sahəsində müəyyən edilən müxtəlif təhlükəsizlik qaydalarını pozma ağır nəticələrə səbəb olan və s. bu kimi əməllərlə bağlı olur. Məsələn, ölkə miqyasında baş verən yanğınlar hər il cəmiyyətə nəhəng miqyasda ziyan gətirir. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin özünəməxsus psixoloji kökləri vardır. Ehtiyatsızlıq psixoloji mexanizminə görə də qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqlənir (42, 229). Ümumiyyətlə, adam öldürmənin ehtiyatsızlıqdan baş verib-verməməsini müəyyən etmək üçün subyektiv və obyektiv meyarlar nəzərə alınmalıdır. Ehtiyatsızlıqdan ölüm hadisəsi baş verdikdə təqsirkar şəxs əməlindən daha çox təəssüflənir, ölümə səbəb olduğu üçün dərin peşimançılıq hissi keçirir. Ona görə də bu növ cinayətin “adam öldürmə”, ölümə səbəb olan şəxsin isə “qatil” adlandırılması düzgün olmazdı.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2002-ci il 12 dekabr tarixli 3 sayılı qərarına əsasən işin düzgün həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bütün hallar, yəni təqsirin xarakteri, dərəcəsi, təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxslərin hadisədən əvvəlki münasibətləri, cinayətin məqsədi, motivi, törədilmə üsulu, təqsirləndirilən şəxsin hadisədən əvvəl, hadisə vaxtı və hadisəni törətdikdən sonrakı davranışı, təqsirləndirilən şəxsə ədalətli cəza təyin edilməsinə kömək edən digər hallar hərtərəfli araşdırılmalıdır. Qəsdən adam öldürməni ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqləndirmək lazımdır. Nəzərə

almaq lazımdır ki, qəsdən adam öldürmədə təqsirkarın niyyəti zərərçəkmiş həyatdan məhrum etməyə yönəldiyi halda, AR CM-nin 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan əməldə ölümün baş verməsinə münasibəti ehtiyatsızlıqda ifadə olunur (9, 213-214).

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun "Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında" 25 iyun 2003-cü il tarixli 4 sayılı qərarına əsasən cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri qəsdin obyektindən, təqsirin formasından və əməlin Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsi ilə hansı cinayətlər kateqoriyasına aid edilməsindən asılıdır. Cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi isə onun törədilmə hallarına (məsələn, cinayətkar niyyətin həyata keçirilmə dərəcəsi, üsulu, vurulmuş zərərin həcmi və baş vermiş nəticələrin ağırlığı, iştirakçılıqla törədilmiş cinayətlərdə təqsirli şəxslərin rolu və s.) əsasən müəyyən edilir (9, 230).

Bu qərarlara istinadən belə nəticəyə gəlinir ki, istər qəsdən adam öldürmə, istərsə də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin ictimai-təhlükəlilik dərəcəsi üzə çıxarılmalıdır. Məhkəmələr tərəfindən cəzaların təyini zamanı təqsirli bilinən şəxslərə qanuna müvafiq surətdə cəza təyin edilməsinə kömək edən digər hallar hərtərəfli araşdırılmalıdır.

Cinayətlərin törədilməsində insanların hiss və emosiyaları da başlıca rol oynayır. Hiss və emosiya insanın münasibəti ilə bağlı olub, dərk etdiyi cisim və hadisələrə, başqa adamlara, həmçinin özünün rəftar və davranışına, fikir və arzusuna bəslədiyi münasibəti ifadə edən psixi prosesdir. İnsan hissləri idrak obyektinə bəslənən subyektiv münasibətin inikasıdır. Bununla da hisslər iki başlıca funksiyanı yerinə yetirir. Birincisi, hisslər ətraf aləmdə baş verən hadisələrin hansının insan həyatı üçün faydalı və ya təhlükəli olması barədə xəbər verir. Bu onun siq-

nal funksiyasıdır. İkincisi, hisslər insanın hərəkət və fəaliyyətinin motivi kimi çıxış edərək onları müəyyən istiqamətə yönəldə bilər. Emosiya insanın psixi sağlamlığına mühüm təsir göstərir (23, 153).

İnsanların psixikasının öyrənilməsi ilə psixologiya və psixiatriya elmləri məşğul olur. Müasir psixologiyada insan fərd (bioloji varlıq) və şəxsiyyət (sosial varlıq) kimi nəzərdən keçirilir. İnsanın bir fərd və şəxsiyyət kimi xüsusiyyətləri onun psixi proseslərində, psixi hallarında və xassələrində bütün təfərrüatı ilə əks olunur. Müasir dövrdə şəxsiyyət psixologiya elminin ən aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. Psixologiya beyində obyektiv aləmin subyektiv surəti kimi əmələ gələn psixikanın faktları, qanunauyğunluqları və mexanizmləri haqqında elmdir (23, 11).

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər nəticəsində sağlamlığa ağır zərər vurma, görmə qabiliyyətinin itirilməsi, nitq qabiliyyətinin itirilməsi, eşitmə qabiliyyətinin itirilməsi, sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsi, əmək qabiliyyətinin itirilməsi, hamiləliyin pozulması və digər cinayətlərin törədilməsində insan psixikasının böyük təsiri var.

Beyin qabığının bir sıra mərkəzlərində elə dərin ləngimə əmələ gələ bilər ki, bunun da nəticəsində insan əməlini lazımı şəkildə qiymətləndirə bilməz. Belə vəziyyətdə təfəkkürün fəaliyyəti pozulur, iradəvi fəaliyyət neytrallaşır, onun üzərində şüurun nəzarəti yox olur (93, 61). Ehtiyatsızlıqdan cinayət törədilərkən şəxs özünün etdiyi hərəkətlərini dərk etmək qabiliyyətini itirməsə də, ona nəzarəti xeyli itirir.

Elmi-texniki tərəqqinin yüksək sürətlə inkişaf etdiyi indiki dövrdə insanların həm gündəlik məişət həyatında, həm də istehsalatda ictimai münasibətlərin təhlükəsizliyinin təmini üçün riyət etməyə borclu olduqları xeyli qaydalar sistemi yaranmışdır.

Həmin qaydalara müəyyən etinasız, laqeyd münasibət ehtiyatsızlıqdan insan həyatına zərər vurma, o cümlədən adam ölümünə səbəb olma əməllərinin sayının artmasına gətirib çıxarır. Ona görə də müasir dövrdə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin sayında get-gedə artım dinamikası müşahidə olunmaqdadır. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, ölkəmizdə 2005-ci ildən bəri hər il yüzlərlə insan yol-nəqliyyat hadisələri zamanı öz həyatını itirir. 2012-ci il ərzində respublika ərazisində 2892 yol-nəqliyyat hadisəsi qeydə alınmış, nəticədə 1168 nəfər həlak olmuş, 2997 nəfər yaralanmışdır. Həmin il 2011-ci il ilə müqayisədə yol-nəqliyyat hadisələrində həlak olanların sayı 152 nəfər (15%) artmışdır. 2013-cü ildə ölkə ərazisində 2846 yol nəqliyyat hadisəsi qeydə alınmış, nəticədə 1164 nəfər həlak olmuş, 2948 nəfər yaralanmışdır (124).

Həmçinin son illərdə – Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2020-ci ildə avtomobil yollarında baş vermiş yol-nəqliyyat hadisələri haqqında məlumatına əsasən 2020-ci ildə ölkədə 1587 və ya 2019-cu illə müqayisədə 15,1 faiz az yol-nəqliyyat hadisəsi baş vermiş, bu hadisələr nəticəsində zərər çəkən şəxslərin sayı 16,5 faiz azalaraq 2106 nəfər olmuşdur. Onlardan 696-sı həlak olmuş, 1410-u isə yaralanmışdır. Yol-nəqliyyat hadisələrinin 88,5 faizi yaşayış məntəqələrində baş vermiş, bu hadisələr nəticəsində həlak olanların sayı 2019-cu illə müqayisədə 6,7 faiz azalaraq 526 nəfər, yaralananların sayı 19,4 faiz azalaraq 1315 nəfər olmuşdur.

Bütün yol-nəqliyyat hadisələrinin 41,8 faizi nəqliyyat vasitələrinin və piyadaların, 35,4 faizi bir neçə nəqliyyat vasitəsinin, 22,8 faizi bir nəqliyyat vasitəsinin iştirakı ilə baş vermişdir.

Yol-nəqliyyat hadisələri nəticəsində həlak olanların 81,2 faizini, yaralananların isə 75,0 faizini kişilər təşkil etmişdir.

Nəqliyyat vasitələrinin sərxoş vəziyyətdə idarə olunması sə-

bəbindən ölümlə və ya bədən xəsarəti alınması ilə nəticələnən 21 hadisə baş vermiş, nəticədə 14 nəfər həlak olmuş, 19 nəfər yaralanmışdır. Hadisələrin 76,2 faizi minik avtomobillərinin sürücüləri tərəfindən törədilmişdir.

2020-ci ildə yol hərəkəti qaydaları əleyhinə aşkarlanmış inzibati xətalərin sayı 3631,1 min olmuşdur. Xətalərin 39,9 faizi yolda müəyyən edilmiş hərəkət sürəti həddinin aşılması, 21,7 faizi dayanma və ya durma qaydalarının pozulması, 9,2 faizi yol nişanlarının və ya yolların hərəkət hissəsinin işarələrinin tələblərinə riayət edilməməsi, 8,4 faizi svetoforun və ya nizamlayıcının qadağanedici işarəsi verilərkən hərəkətin davam etdirilməsi, 6,5 faizi təhlükəsizlik kəmərinə bağlamadan nəqliyyat vasitəsinin idarə olunması, 3,6 faizi epidemiya əleyhinə rejimin, sanitariya-gigiyena və karantin rejimlərinin pozulması, qalan hissəsi isə digər səbəblər üzrə aşkarlanmışdır (125).

Hazırda ehtiyatsızlıqla törədilən və insan itkisinə səbəb olan cinayətlər içərisində bəlkə də birinci yerdə nəqliyyatın hərəkət təhlüksüzlüyünün pozulması nəticəsində törədilən cinayətlər durur. Hər zaman da bunun ehtiyatsızlıqdan baş verildiyi qeyd edilir. Qeyd edək ki, yol hərəkəti qaydalarının kobud surətdə pozulması ən çox məsuliyyətsizlikdən yaranır. Qanunla müəyyən edilən normalara qəsdən əməl olunmur, nəticədə də ağır cinayət hadisələri törədilir. Bu zaman əməl ehtiyatsızlıqdan deyil, qəsdən törədilmiş hesab olunur.

Xüsusi olaraq vurğulayaq ki, ölkədə yol-nəqliyyat hadisələrində həlak olanların sayı qəsdən adam öldürmə əməllərinin sayından təxminən üç dəfə çoxdur. Bundan əlavə, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin latentliyi də nəzərə alınmalıdır.

AR CM-nin 124-cü maddəsinin adını və dispozisiyanın məzmununu qüsurlu hesab edirik. Hesab edirik ki, adam öldürmə ifadəsi insanın yalnız qəsdən həyatdan məhrum edilməsi

hallarına münasibətdə düzgün sayıla bilər. Ehtiyatsızlıqdan hər hansı bir şəxsin ölümünə səbəb olmaq olar, lakin onu öldürmək olmaz. Qeyd edək ki, bu yeni fikir deyildir. Hələ ötən əsrin 40-cı illərində M.D.Şarqorodski hesab etmişdi ki, adam öldürmə cinayətini yalnız qəsdən törətmək olar, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətini törətmək mümkün deyildir. Lakin sovet cinayət hüququnun A.A.Piontkovski, A.N.Traynin, N.İ.Zaqorodnikov, V.D.Menşaqin kimi görkəmli nümayəndələri M.D.Şarqorodskinin mövqeyi ilə razılaşmayaraq hesab edirdilər ki, ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olma əməlinin adam öldürmə cinayəti kimi qəbul olunmaması bu əmələ verilən mənfi qiymətin azalmasına gətirib çıxaracaq (114, 13).

Dünyanın əksər dövlətlərinin cinayət qanunvericiliyində adam öldürmə əməli ilə ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olma əməli bir birindən fərqləndirilir. İngilis-sakson hüquq sistemi ölkələrində «sadə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə» terminindən istifadə olunur. Məsələn, ingilis cinayət hüququ doktrinası adam ölümünə səbəb olmanın üç əsas növünü ayırır: ağır-laşdırıcı hallarda adam öldürmə (murder), sadə adam öldürmə və yeni doğulmuş uşağı öldürmə. Adam ölümünə səbəb olma cinayət tərkibinin yaranması üçün aşağıdakı şərtlər lazımdır: 1) «ağıllı varlığın», yəni insanın həyatdan məhrum edilməsi baş verməlidir; 2) bu cinayət yalnız yaşayan, yəni hələ ölməmiş insana qarşı törədilə bilər.

Milli cinayət hüququnda adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyətin yaranması üçün adam ölümündən ibarət olan nəticənin törədilmiş əməl arasında səbəbli əlaqənin olması zəruri şərtlərdən biridir. Bu şərt demək olar ki, keçmiş sovet məkanı ölkələrinin hamısı üçün xarakterikdir. Lakin ingilis cinayət hüququ doktrinasında vəziyyət başqa cürdür. Almış olduğu xəsərət şəxsin 1 il 1 gündən az olmayan müddətdə ölümünə səbəb

olduqda da, əməl adam öldürmə kimi tövsif olunur.

Milli cinayət hüququnda adam öldürmə cinayətinin əsas tərkibi “sadə adam öldürmə” cinayəti (CM-nin 120.1-ci maddəsi) sayılır. Qəsdən adam öldürmə cinayətinin digər növləri, həm yüngülləşdirici, həm də ağırlaşdırıcı hallarda törədilən adam öldürmə cinayətlərinin təhlili üçün bu normaya müraciət etmək lazım gəlir. Fransa və Rusiya cinayət hüququnda da “sadə adam öldürmə” digər adam öldürmə cinayətləri üçün əsas tərkib sayılır. İngilis cinayət hüququnda isə adam öldürmə əməli üçün əsas tərkib ağırlaşdırıcı hallarda törədilən qəsdən adam öldürmə cinayəti sayılır. Adam ölümünə səbəb olmanın digər halları ondan törəmə sayılır. İngilis cinayət hüquq nəzəriyyəsində həmçinin əməlin qəsdən adam öldürmə cinayəti kimi tövsif olunması üçün təqsirkarda zərərçəkmişini öldürmək və ya ağır bədən xəsarəti yetirmək niyyətinin olması mütləq deyildir. Təqsirkar zərərçəkmişin ölümünün baş verməsini arzu etməsə belə, lakin həmin nəticənin baş verə bilməsi imkanını qabaqcadan görmüş və buna laqeyd yanaşmışdırsa, əməli qəsdən adam öldürmə kimi tövsif olunur.

Avropanın əksər ölkələrinin cinayət qanunvericiliyinə əsasən ehtiyatsızlıqdan törədilən əməllərə görə məsuliyyət o zaman yaranır ki, həmin əməllər CM-də bilavasitə nəzərdə tutulmuş olsun. Məsələn, Avstriyanın qüvvədə olan 23 yanvar 1974-cü il tarixli CM-də göstərilmişdir: “Qanunda başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, yalnız qəsdən törədilən əməl cəzaya məruz qalır”. İspaniyanın qüvvədə olan 23 noyabr 1995-ci il tarixli CM-nin 12-ci maddəsində demək olar ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 24.2-ci maddəsi ilə eyni məzmununda olan müddəə təsbit olunmuşdur: “Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır”. Oxşar

məzmunlu müddəa Fransanın qüvvədə olan 22 iyul 1992-ci il tarixli CM-nin 121-3-cü maddəsində də nəzərdə tutulmuşdur (132).

İngilis cinayət hüququnun digər özəlliyi ondan ibarətdir ki, burada ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma əməlləri də qəsdən adam öldürmə cinayətlərinə aid edilir. Bu zaman zərərçəkmişin ölümü təqsirkarın pis niyyətli əməlindən, yəni öldürmək və ya bədən xəsarəti yetirmək qəsdilə əhatə olunmayan əməli nəticəsində baş verir. Məsələn, qanunsuz abort nəticəsində ölüm hadisəsi baş verir. Ümumiyyətlə, ingilis cinayət hüququna görə qanunsuz əməl törətmiş şəxs onun bütün nəticələrinə görə, həmin nəticələrin baş verə biləcəyini qabaqcadan görməli olduğu və ya görə biləcəyindən, hətta görə bilməyəcəyindən asılı olmayaaraq məsuliyyət daşmalıdır.

Nümunə gətirək. İdarə etdiyi avtomobildə oğurluq mal olan Smit adlı şəxs yol hərəkəti qaydalarını pozduğundan polis ona maşını saxlamaq işarəsini verir. Lakin Smit maşını saxlamayaraq sürməyə davam edir. Polis maşının qapısından yapışır. Belə olduqda Smit polisi maşının qapısından aralamaq məqsədi ilə maşını dalğavari sürür. Polis maşının qapısından ayrılıb yerə yığılır və qarşı tərəfdən gələn avtomaşının onu vürması nəticəsində həyatını itirir. Məhkəmə Smiti polisə ağır bədən xəsarətinin yetirilməsi imkanını gördüyünə görə ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən adam öldürmə cinayətini törətməkdə təqsirli bilməmişdir (130).

Fransanın qüvvədə olan CM-nin 221-1-ci maddəsinə əsasən qəsdən başqa şəxsin ölümünə səbəb olma adam öldürmə sayılır. Bu cinayət «canlı», yaşayan insana qarşı törədilə bilər. Şəxs faktiki ölmüş olan şəxsə qəsdən zərər yetirirsə, lakin onun ölmüş olduğunu bilməmişdirsə, adam öldürmə cinayətinə cəhdə görə məsuliyyətə cəlb olunur. Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş bu

cür əməl isə cinayət məsuliyyəti yaratmır. Adam öldürmənin digər şərti onun başqa şəxsə qarşı həyata keçirilməsidir. Özünü öldürmə cinayət sayılmır, intihara təhrikçilik isə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Fransa kassasiya məhkəməsinin cinayət işləri üzrə palatasının 9 iyun 1977-ci il tarixli qərarına əsasən adam öldürmə cinayətinin maddi elementi insanın həyatdan məhrum edilməsinə yönələn fəal hərəkətlərdə ifadə olunur. Bu zaman öldürücü zərbənin vahid akt, yaxud ardıcıl təkrarlanan hərəkətlər ilə törədilməsinin tövsif üçün əhəmiyyəti yoxdur. Cinayətin eyni bir yerdə və ya eyni bir gündə törədilməsinin də tövsif üçün əhəmiyyəti yoxdur. Şəxsin hərəkətsizliyindən baş vermiş ölüm adam öldürmə sayılmır (130).

Qeyd edilənlərə yekun vuraraq hesab edirik ki, ictimai təhlükəlilik cinayət tərkibinin deyil, cinayətin xüsusiyyətidir. Cinayət tərkibi bu xüsusiyyətə malik olmayıb onu əks etdirir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin ictimai təhlükəliliyi bu əməlin özündən daha çox, onu törətmiş təqsirkarın şəxsiyyəti, daha doğrusu onun ehtiyatlılığın müəyyən olunmuş qaydalarına laqeyd, biganə münasibət bəsləməsində, özü, bacarığı və sair keyfiyyətləri haqqında yüksək fikirdə olmasında ifadə olunur. Əməlin ictimai təhlükəliliyin kəmiyyət və keyfiyyət tərəfləri fərqləndirilir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri onun zərər vurduğu ictimai münasibətlər ilə – insan həyatının toxunulmazlığı ilə müəyyən edilir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin bu xassəsi onun keyfiyyət göstəricisi sayılır. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin ictimai təhlükəliliyinin dərəcəsi isə əməl ilə yetirilən zərərin həcmi və əməli törətmiş subyektin xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin bu xassəsi isə onun kəmiyyət göstəricisi sayılır.

Eyni zamanda həm qəsdən adam öldürmə, həm də ehtiyat-

sızlıqdan adam öldürmə cinayətlərində nəticə eyni olsa da, yəni hər ikisində zərərçəkmişin öz həyatını itirməsi baş versə də, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə zamanı təqsirkarın ya cinayətkarcasına özünəgüvənməsi nəticəsində öz hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş həyatdan məhrum edə biləcəyi imkanını əvvəlcədən görməsi, lakin onun qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlaması, ya da cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində öz hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş şəxsi həyatdan məhrum edəcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onu qabaqcadan görməməsi vəziyyəti mövcud olur.

İctimai şüur “adam öldürmə” anlayışını başqa şəxsin ehtiyatsızlıq üzündən deyil, qəsdən həyatdan məhrum edilməsi kimi qəbul edir. Rusiyanın hazırda qüvvədə olan CM-nin 109-cu maddəsi ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma adlanır. Beləliklə, Rusiya cinayət qanunvericiliyi sovet Cinayət Məcəllələrində mövcud olmuş “ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə” ifadəsindən imtina etmişdir. Bununla belə, keçmiş SSRİ-yə daxil olan bəzi respublikaların, hətta Litva və Latviya kimi dövlətlərin hazırda qüvvədə olan Cinayət Məcəllələrində ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə ifadəsindən hələ də istifadə olunur. Yuxarıda göstərilənlərə əsasən biz bu mövqeyi düzgün hesab etmirik. Ona görə də AR CM-nin 124-cu maddəsinin adının dəyişdirilərək “Ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma” adı ilə adlandırılmasını təklif edirik.

1.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi

Ehtiyatsızlıqdan insan həyatına qarşı yönələn kriminal əməllər ilə mübarizə tarixi cinayət qanunvericiliyinin ümumi

inkişaf tarixi çərçivəsində öyrənilməlidir. Ona görə də ilk öncə Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsinə qədər ölkəmizdə bu institutların mövcud olmuş vəziyyətinə qısa nəzər salaq. VII əsrə qədər Azərbaycanda cinayətlərin qəsd obyektlərinə əsasən növləri aşağıdakılardan ibarət olmuşdur: a) dövlət və din əleyhinə olan cinayətlər; b) şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər; c) əmlak əleyhinə olan cinayətlər; ç) mənəviyyat əleyhinə olan cinayətlər; d) təbiət (torpağın, suyun, odun və s.) əleyhinə olan cinayətlər. Şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə insanın həyatına və sağlamlığına xəsarət yetirilməsi, həkimlər tərəfindən edilən müvəffəqiyyətsiz müalicələr (cərrahiyyə, abort və sairə) daxil idi (27, 31). Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməlləri şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin sisteminə daxil olmuşdur.

VII-IX əsrlərdə Azərbaycan ərəb xilafətinin hakimiyyəti altında olmuşdur. Bu dövrdən başlayaraq XIX əsrin axırlarına qədər Azərbaycanda hüququn əsas mənbəyi şəriət olmuşdur. Müsəlman hüququnun müxtəlif sahələrə bölgüsü olmamışdır. Onun əsas mənbəyi sayılan Quranın yalnız 2, 4 və 5-ci surələrində hüquqi normalar geniş verilmişdir. Müasir cinayət hüququ nəzəriyyəsi baxımından müsəlman hüququnda cinayət məqsədi ilə zərər vurulan obyektləri əsasən iki qrupa bölmək olar: 1) bütün islam cəmiyyətinin mənafeyinə qəsd edən əməllər (məsələn, şərab içmə, zina və s.); 2) konkret şəxslərin mənafeyinə qəsd edən əməllər (məsələn, adam öldürmə, oğurluq və s.).

X-XII əsrlər Azərbaycanın ərəb xilafətinin əsarətindən azad olduğu və yeni müstəqil feodal dövlətlərinin yarandığı, XIII-XIV əsrlər Azərbaycanın monqolların əsarəti altında olduğu, XV əsr Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu və Şirvanşahlar dövlətlərinin, XVI-XVII əsrlər Səfəvilər dövlətinin, XVIII əsr xanlıqların yaranması və mövcudluğu dövrlər olmuşdur. Bu dövrlərdə mü-

səlman hüququ ictimai münasibətləri tənzim edən əsas mənbə olmuşdur.

XIX əsrdə Rusiya İmperiyasının işğalından sonra Şimali Azərbaycanın dini hüquq sistemdən dünyəvi hüquq sistemə keçidi başlanmışdır. Rusiya hüququnun mühüm abidələrindən olan “Russkaya pravda”ya əsasən qətlə görə knyaza cərimə verilməli idi. Cərimə “vira” adlanırdı. Vira yalnız azad insan qətl edildikdə alınırdı. Təhkimli kəndli və ya qul öldürüldükdə vira alınmırdı, lakin təqsirsiz şəxs öldürüldükdə qulun sahibinə mükafat, knyaza isə 12 qriven cərimə verilirdi. Təhkimli kəndlini və ya qulu öldürmək üstündə atı və ya donuzu öldürməkdə verilən mükafat qədər mükafat verilirdi. “Pravda” knyazı öldürməyə görə ikiqat vira (cərimə) müəyyən etmişdi: Hər kim knyazı öldürsə 80 qriven, adi adamı öldürdükdə isə 40 qriven alınırdı. XIII əsrin “Pravdası” savaşa nəticəsində baş verən qətl ilə soyğunda olan qətli ayırdı. Birinci halda icma cərimə verməkdə qatilə kömək edirdi, ikinci halda – qatil talan edilirdi. İcma isə yalnız qatili knyaza təslim etmədiyi halda onun əvəzində cərimə verilirdi. İcmadan alınan cərimə vəhşi cərimə adlanırdı (88, 114).

“Pus Pravda”sında göstərilirdi ki, hər kim başqasının qolunu və ya ayağını kəssə, gözünü çıxarsa və ya burnunu kəssə yarım cərimə – 20 qriven verirdi. Bundan əlavə, müqəssir mütəzərrirə, onun çəkdiyi əzab üçün 10 qriven verirdi. Qılınca qınından çıxartmadan onunla və qılının dəstəyi ilə başqa şəxsi vuran 12 qriven cərimə ödəyirdi; diş vurub salmaq üçün 1 qriven, barmaqdan məhrum etmək üçün 3 qriven və ya cərimə ödənilirdi. Lakin bu cür xəsarətlər qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan insanın ölümü ilə nəticələndikdə müqəssir öldürülürdü” (70, 143).

“Yaroslav oğlanlarının Pravdası” (XI əsrin ikinci yarısı) bir

sıra cinayətlər üçün zərər çəkmişə və ya onun qohumlarına mükafat verilməsindən başqa mükafatı, knyaza cərimə verilməsini də təyin etmişdi. “Pravda” qətl üçün məcburi (cinayətə görə pul verməklə azad olmaq) təyin etmişdi: “Yaroslavdan sonra onun oğlanları toplaşaraq qətl üçün qatili öldürmə cəzasını ləğv edərək qətl əvəzində qan bahası verilməsini müəyyən etdilər” (104, 52).

Rusiyanın 1716-cı il “Əsgəri nizamnamə”si ata qətlini, körpə uşaqların qətlini, zəhərlənməni, muzzdu qətli, əsgərin zabiti qətl etməsini, habelə dueldə qətl etməni və özü-özünü qətl etməyi ixtisaslaşdırılmış qətl hesab edirdi. Duel üstündə hər iki rəqib və saniyəçilər asılmalı idilər. Dueldə öldürülənin meyidi ayaqlarından asılmalı idi. Duələ çağırmaq üstündə məzəmmət olunurdu və əmlakının bir hissəsi müsadirə edilirdi. Duel üçün verilən cəza II Ekaterinanın fərmanı ilə (1787-ci il) yüngülləşdirilirdi. Duələ çağırmaq üstündə cərimə qoyulurdu. Duel icra edildikdə isə yalnız vurulan cismani zədə üçün cəza verilirdi və ümumi əsaslar üzrə ölüm cəzasına məhkum edilirdi.

“Cinayət və İslah cəzaları haqqında” Qanunnamədə (1845-ci il) qətl haqqında Nizamnamənin onuncu hissəsinin – “Xüsusi şəxslərin həyatına, sağlamlığına, azadlıq və ləyaqətinə qarşı cinayətlər haqqında” olan hissənin birinci fəslində göstərilmişdir. Bu fəsilə müxtəlif növ qətli nəzərdə tutan 23 maddə vardı. Cəzalar haqqındakı qanunnamə bilavasitə qəsdlə və əvvəlcədən düşünülmüş qəsdlə edilən cinayətə bölünmüşdür. Sadə olaraq əvvəlcədən düşünülmüş qətl üçün “qabaqcadan düşünülərək niyyətdə tutulur və ya qəsd edilir” 15 ildən 20 ilədək kürək cəzası verilirdi (1854-cü maddə). Əvvəlcədən düşünülmüş niyyət olmadan sadə qəsdlə edilən qətl üçün 12 ildən 15 ilədək kürək cəzası verilir (1455-ci maddə). Bundan əlavə, kürək cəzası kimi daha ağır cəza təyin edilən, qəsdən və ya qabaqcadan niyyətdə

tutulmuş qəsdlə edilən ixtisaslaşdırılmış qətlər göstərilir. Cəzalar haqqındakı Qanunnamədə qətl üçün edam cəzası göstərilmişdi (28).

Rusiya XX əsrə 1845-ci il “Cinayət və İslah cəzaları haqqında” Qanunnaməsi ilə daxil olmuşdur. Qanunnamə 15 may 1845-ci ildə təsdiq olunsada, 1 may 1846-cı ildən qüvvəyə minmişdir. Qanunnamə qəsdən edilən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən ağır qətlərə aid edilmişdi: ata qətli, qohum qətli, xidmət etdiyi idarə rəisinin qətli, ağanın və ya onun ailə üzvünün qətli, qatilin istədiyi və ya xidmət etdiyi sahibkarın və ya ustanın qətli, tərbiyəçinin qətli, din xadiminin qətli, hamilə qadının qətli, ümumi qorxu törədən üsul ilə edilən qətl, əzab verməklə edilən qətl, xaincəsinə və ya pusquda durmaqla edilən qətl, zəhərləmə (cinayət törətməyə cəsarəti olmayanlar belə zəhərləmə yolu ilə adam öldürə bildiklərindən, bu əməl ağır qətlə aid edilmişdi) (37, 83).

1845-ci il Qanunnaməsinin mühüm xidməti Rusiya cinayət qanunvericiliyini ilk dəfə Ümumi və Xüsusi hissə formalarında sistemləşdirməsi olmuşdur. Lakin Qanunnamə məzmununa görə mühafizəkar hüquqi akt olduğundan, bu dövrün yeni sənaye, aqrar və məhkəmə islahatlarının tələblərinə cavab vermirdi. 1861-1864-cü illərdə Rusiyada məhkəmə-hüquq islahatları aparıldı. İslahatın bir istiqaməti kimi 1885-ci ildə həmin Qanunnamə yeni redaksiyada qəbul olundu və qüvvəyə mindi. Qanunnamə cinayət hüququnu Ümumi və Xüsusi hissələrə ayırsa da, Xüsusi hissənin normaları hansısa meyar əsasında sistemləşdirilməmişdi. Bununla belə, qanunnamədə ağırlaşdırıcı hallarda adam öldürmə yüngülləşdirici hallarda adam öldürmədən fərqləndirilmişdi. Yüngülləşdirici hallarda adam öldürmənin bir neçə növü nəzərdə tutulmuşdu: Zərərçəkmiş xahişinə əsasən öldürmə (maddə 460), zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öl-

dürmə (maddə 1467).

Qanunnamədə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin bir neçə variantı üzrə məsuliyyət müəyyən olunmuşdu: 1) adam öldürmək niyyəti olmadan zərərçəkmişin döyülməsi onun ölümü ilə nəticələndikdə, təqsirli şəxs səkkiz aydan iki ilədək müddətə həbsxanada saxlama cəzasına məruz qala bilərdi (maddə 1464); 2) qanunla qadağan olunmamış, lakin aşkar surətdə ehtiyatsız davranış nəticəsində zərərçəkmişin ölümünün baş verməsi üstündə iki ildən dörd ilə kimi həbsxanada saxlama cəzası və ya üç gündən üç aya kimi müddətə həbs cəzası müəyyən olunmuşdu (maddə 1465); 3) qəflətən zərərçəkmişin ölümünə səbəb olmuş əməlin törədilməsinə görə isə iki aydan dörd ayadək müddətə həbsxanada saxlama cəzası müəyyən olunmuşdu (maddə 1468) (54, 27).

Ölüm qəsd və ya ehtiyatsızlıqdan deyil, təsadüf nəticəsində, zərərçəkmişin karantindən qaçması zamanı baş verdikdə, yaxud zəruri müdafiə vəziyyətində, gömrükçü və ya meşəçi tərəfindən cinayətin qarşısının alınması zamanı qanuni səlahiyyət çərçivəsində, əsgər tərəfindən mülki hakimiyyət orqanlarına hərbi nizamnamə çərçivəsində edilən kömək zamanı törədildikdə cinayət məsuliyyəti istisna olunurdu.

Rusiya İmperatoru III Aleksandrın dövründə yeni cinayət qanunnaməsinin hazırlanması işinə başlanıldı. Layihə 1895-ci il üçün hazır oldu, 22 mart 1903-cü ildə II Nikolay tərəfindən təsdiq olundu. 1903-cü il Cinayət Qanunnaməsi bundan əvvəlki qanunnamələrə nisbətən həm hüquq texnikası nöqtəyi-nəzərindən, həm də cinayət hüquq institutlarının formulə edilməsi nəzərindən daha mükəmməl sənəd olmuşdur. Bu Qanunnamə Avropa cinayət məəcəllələrinin təsirini özündə əks etdirməklə, o dövrün cinayət hüquq nəzəriyyəsi səviyyəsində olmuşdur (24, 54). Lakin Qanunnamənin əksər fəsiləri qüvvəyə minmədi.

Qanunnamədə həyat əleyhinə olan cinayətlərin sistemi XXII fəsildə təsbit olunmuşdu (453-456-cı maddələr). Burada adam öldürmə cinayətlərinin qəsdin formalaşdırılmasına görə diferensiyalaşdırılması ənənəsindən imtina edildi. Eyni zamanda müxtəlif növ adam öldürmə cinayətlərinə görə məsuliyyətin diferensiasiyası tövsifedici əlamətlərin mövcudluğundan asılı olaraq daha ardıcıl aparılmışdı. Birinci yerə əvvəlki qanunvericilikdə olduğu kimi adam öldürmənin ağır növləri deyil, əsas tərkibi qoyulmuşdu (453-cü maddə). Bundan sonra tövsifedici əlamətlərlə adam öldürmə əməlləri, ardınca yüngülləşdirici hallarla adam öldürmə əməlləri (məsələn, güclü ruhi həyəcan vəziyyətində adam öldürmə, zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə), daha sonra isə adam öldürmə əməli kimi tanınmayan ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma əməli yerləşdirilmişdi.

Rusiyada 1917-ci il oktyabr inqilabından sonra hakimiyyətə gələn bolşeviklər çarizmdən miras qalmış qanunlardan imtina etdilər. Buna baxmayaraq yeni hüquq sistemini tez bir zaman ərzində yaratmaq mümkün olmadığından 1917-ci ilin noyabrında və 1918-ci ilin martında məhkəmələr haqqında verilmiş 1 və 2 nömrəli dekretlərə əsasən çar Rusiyasının inqilabi hökumət tərəfindən ləğv olunmamış qanunlarından istifadə olunmasına icazə verildi. Buna görə də 1917-1918-ci illərdə sovet dövlətinin qanunları ilə yanaşı, sovet hakimiyyəti tərəfindən ləğv olunmamış və inqilabi hüquq düşüncəyə zidd olmayan köhnə hüquq normaları da müvəqqəti olaraq qüvvədə olmuşdur. Bununla belə, "Məhkəmələr haqqında" 1918-ci il 20 iyulda verilmiş 3 sayılı dekret devrilmiş hökumətin qanunlarına istinad etməyi qadağan etdi.

Sovet cinayət qanunvericiliyinin ilk aktları cinayətkarlıqla mübarizədə sovet dövləti siyasətinin ancaq ümumi istiqamətlə-

rini müəyyən edirdi. Bu səbəbdən ilk illərin qanunvericiliyində həyat əleyhinə yönələn cinayətlər üstündə bilavasitə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət hüquqi norma olmamışdır. RSFSR-in Xalq Ədliyyə Komissarı olmuş D.İ.Kurski yazırdı: "...Qüvvədə olan dekretlərdə həmçinin şəxsiyyətin fiziki toxunulmazlığını mühafizə edən, təhqir, bədənə xəsarət yetirmə, adam öldürmə kimi əməlləri nəzərdə tutan norma yoxdur..." (74, 163-164). Ona görə də sovet hakimiyyətinin ilk illərində bu və digər məsələ qanunla tənzim olunmayan hallarda məhkəmə və sair dövlət orqanları onları inqilabi hüquq düşüncəsinə əsasən həll edirdilər.

Keçmiş RSFSR-in 12 dekabr 1919-cu il «RSFSR-in cinayət hüququ üzrə Rəhbər Başlanğıcları» əsasında Azərbaycan SSR-in Xalq Ədliyyə Komissarlığı Azərbaycan SSR-in Cinayət hüququnun əsas müddəalarının layihəsini hazırladı və bu layihə 9 iyul 1920-ci ildə Azərbaycan İnqilab Komitəsi tərəfindən təsdiq olundu (74, 155).

1919-cu ilin "Rəhbər Başlanğıcları" əsasında hazırlanmış RSFSR-in ilk 1922-ci il CM-si, demək olar ki, hər hansı dəyişiklik olmadan bütün respublikalarda qəbul olundu. 9 dekabr 1922-ci ildə Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 2-ci sessiyasında ilk Cinayət Məcəlləsi qəbul olundu. Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 27 yanvar 1923-cü il tarixli 6 sayılı qərarı ilə bu Məcəllə 1923-cü il fevralın 1-dən qüvvəyə mindi. 1922-ci il CM-də təqsirin ehtiyatsızlıq formasını nəzərdə tutan 6 cinayət tərkibi olmuşdur. Cinayət qanunvericiliyində obyektiv tələbatdan irəli gələrək təqsirin ehtiyatsızlıq formasını nəzərdə tutan cinayət tərkiblərinin sayı get-gedə çoxalmışdır. 1960-cı il CM-nin ilk redaksiyasında belə tərkiblərin sayı 24, 1975-ci ildə isə artıq 32 olmuşdur (114, 14).

Hesab edirik ki, ehtiyatsızlıqdan insan həyatına qarşı yönələn kriminal əməllər ilə mübarizə tarixinin öyrənilməsi üçün

həmçinin təqsir anlayışının formalaşması tarixinin əhəmiyyəti vardır. Müasir cinayət hüququnda mövcud olan təqsir anlayışı keçən əsrin 50-ci illərində bu problem ətrafında gedən qızğın müzakirədən sonra yaranmışdır. Müzakirə zamanı burjua cinayət hüququnda geniş yayılmış təqsirə dair qiymətləndirmə nəzəriyyə təlimi tənqid edildi. Çünki həmin nəzəriyyə təqsiri şəxsin ictimai təhlükəli əməlinə qəsd və ehtiyatsızlıq formasında mövcud olan real psixi münasibət kimi deyil, cinayətlə, habelə cinayəti törədənin şəxsiyyəti ilə bağlı obyektiv və subyektiv hallara məhkəmə tərəfindən verilən qiymət kimi müəyyən edildi. Ədəbiyyatda düzgün olaraq göstərilmişdir ki, belə mövqe məhkəmə təcrübəsinə ancaq zərərli təsir göstərirdi və onu düzgün istiqamətdən yayındıraraq qanunçuluğun kobud surətdə pozulmasına gətirib çıxarırdı (42, 212).

Azərbaycan SSR-in 9 dekabr 1922-ci il CM-nin normalarının $\frac{1}{4}$ hissəsi Ümumi hissəyə aid idi. Əslində bu, Məcəllənin üstün cəhəti kimi qiymətləndirilməlidir. Məcəllədə ilk dəfə təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq formaları fərqləndirildi. Təqsirin formalarına verilmiş anlayışlar o dövrün cinayət qanunvericiliyinin səviyyəsinə görə xeyli dərəcədə mükəmməl olduğundan, hazırkı CM-də belə onlardan əsas kimi istifadə olunmuşdur.

CM-nin 11-ci maddəsinə əsasən yalnız: a) qəsdən hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticələrini qabaqcadan görmüş və onları arzu etmiş, yaxud onların baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermiş; və ya b) ehtiyatsızlıqla hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticələrinin qarşısını alacaqlarına yüngülfikirliliklə ümid etmiş, yaxud öz hərəkətlərinin nəticələrini qabaqcadan görməyə məcbur olduqları halda onları qabaqcadan görməyən şəxslər cəzalandırılır (25).

Məcəllənin “Həyat, səhhət və şəxsiyyətin heysiyyətinə qarşı

olan cinayətlər” adlanan V fəslinə təsbit olunan əməllər ilə yanaşı, ehtiyatsızlıq üzündən öldürmək əməli də (147-ci maddə) daxil idi. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya həmin müddətə məcburi iş cəzası müəyyən olunmuşdu. Ehtiyatsızlıq üzündən öldürmək bilə-bilə ehtiyatkarlıq qaydalarına riayət etməməyin nəticəsi kimi çıxış etdikdə, azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti üç ilədək müddətə artırıla bilərdi. Məhkəmə həmçinin təqsirli şəxsi ölümün baş verməsinə səbəb olan fəaliyyətlə həmişəlik və ya müəyyən müddətə məşğul olmanı qadağan edə bilərdi.

Məcəllədə həmçinin “Ehtiyatsızlıq nəticəsində bədən xəsarəti yetirmək” (maddə 154) – altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya məcburi işlərlə cəzalandırılır. Ehtiyatsızlıq nəticəsində bədənə xəsarət yetirmək, bu xəsarət ya qanun və ya hökumət idarələri tərəfindən müəyyən edilmiş ehtiyatkarlıq qaydalarına şüurlu surətdə riayət etməmək nəticəsində yetirilməmişdirsə – cəza tədbiri bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etməyədək ağırlaşdırıla bilər, bu zaman məhkəmə, məhkuma həyata keçirdiyi zaman bədən xəsarəti yetirilməsinə səbəb olmuş fəaliyyətin davam etdirilməsini müəyyən müddətə qadağan edə bilərdi.

1922-ci il və 1927-ci il Cinayət Məcəllələrində cinayət əməllərinin ilkin sistemləşdirici əlaməti haqqında məsələ eyni qaydada həll edilmişdi. Lakin qanunlarda şəxsiyyət üzərində zorakılıq hərəkətlərinin fərqləndirici əlaməti kimi bədən toxunulmazlığının deyil, fiziki ağrı yetirmənin adı çəkilirdi.

SSRİ-nin təşkili ilə əlaqədar 31 oktyabr 1924-cü ildə SSRİ MİK tərəfindən “SSR İttifaqı və müttəfiq respublikaların cinayət qanunvericiliyinin əsas başlanğıcları” qəbul olundu. Əsas başlanğıclara uyğun olaraq 1926-1935-ci illərdə müttəfiq res-

publikaların yeni Cinayət Məcəllələri qəbul olundu. Azərbaycan SSR-in 1927-ci il 3 dekabrda qəbul edilən və 1928-ci il 15 yanvarda qüvvəyə minən ikinci CM-də 1924-ci ilin Əsas başlanğıclarına uyğun qəbul edildi.

Məcəllənin 10-cu maddəsi qəsd və ehtiyatsızlıq adlanırdı və aşağıdakı məzmununda müəyyən olunmuşdu:

“Maddə 10. İctimai təhlükəli əməllər etmiş şəxslər haqqında məhkəmə-islah xarakterli ictimai müdafiə tədbirləri, ancaq, bu şəxslər:

a) qəsdən hərəkət etdikləri, yəni öz əməllərinin ictimai təhlükəli xarakterli nəticəli olmasını qabaqcadan görüb, ya bu nəticələri arzu edib və ya bu nəticələrin baş verməsinə şüurlu olaraq yol verdikləri və

b) ehtiyatsızlıqla hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticəsini qabaqcadan görməyə məcbur olduqları halda, bu nəticələri qabaqcadan görmədikləri və ya həmin nəticələrin qarşısını almağa yüngülfikirliklə ümid bağladıkları hallarda – tətbiq edilir.

Məcəllənin “Həyat, səhhət, azadlıq və şəxsiyyət heysiyyətinə qarşı olan cinayətlər” adlanan VI fəslə, demək olar ki, 1922-ci il CM-nin eyni adlı fəslinə uyğun gəlirdi. 1927-ci il CM-də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə ilə zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə cinayətləri bir normada verilmişdi (176-cı maddə). Bu əməllərə görə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya bir illik müddətə qədər məcburi iş cəzası müəyyən olunmuşdur.

1927-ci il CM-nin 183-cü maddəsində ehtiyatsızlıq nəticəsində bədənə xəsarət yetirmək, bu xəsarət ya qanun və ya hökumət idarələri tərəfindən müəyyən edilmiş ehtiyatkarlıq qaydalarına şüurlu surətdə riayət etməmək nəticəsində yetirilmiş və 179 və 180-cü maddələrdə göstərilən nəticələrə səbəb olduqda – ya altı aylıq müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə, ya bir

illik müddətə qədər məcburi işə və ya beş yüz manata qədər cəriməyə səbəb olur. Bədənə ehtiyatsızlıq ucundan, lakin ağır nəticələrə (maddə 181) səbəb olmayan xəsarət yetirmək – ya altı aylıq müddətə qədər məcburi işə və ya üç yüz manata qədər cəriməyə səbəb olurdu (25).

Qeyd edildiyi kimi, 1927-ci il CM-nin 183-cü maddəsində ehtiyatsızlıqdan vurulan cismani zədəyə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdu. Obyektiv xüsusiyyətlərinə görə ehtiyatsızlıqdan vurulan cismani zədələr iki növə ayrılırdı: 183-cü maddənin 1-ci hissəsində göstərilən nəticələrə səbəb olan, yəni ağır cismani zədə və ya həyat üçün təhlükəli olmayıb, lakin can sağlığını pozan yüngül cismani zədə (183-cü maddənin 2-ci hissəsi).

Nəzərə almaq lazımdır ki, 183-cü maddəyə müvafiq olaraq yalnız qanunla və ya hökumətin sərəncamı ilə müəyyən edilmiş ehtiyatsızlıq qaydalarına bilə-bilə riayət etməmək nəticəsində ehtiyatsızlıqdan vurulmuş cismani zədə cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Beləliklə, yalnız ehtiyatlılıq qaydalarına bilə-bilə riayət etməmək nəticəsində ehtiyatsızlıqdan vurulmuş cismani zədə üçün 183-cü maddə göstərilən cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir. Bununla da nəinki etinasızlıqdan vurulan cismani zədə (burada ehtiyatlılıq tədbirlərinə dair qaydalara bilə-bilə riayət etməmək hərəkəti yoxdur), hətta cinayətkarcasına xatircəmlik nəticəsində vurulan bir sıra cismani zədələr, cinayət Qanunu məsuliyyəti qorxusundan kənarda qalır. Çünki xatircəmliyin Qanunla və ya hökumətin sərəncamı ilə müəyyən edilmiş qaydalara riayət etməklə heç bir əlaqəsi yoxdur. Məsələn, etinasızlıq və ya cinayətkarcasına xatircəmlik nəticəsində bir şəxsin ehtiyatsızlıqdan ağacla digər bir şəxsin gözünü vurub çıxarması 183-cü maddəyə müvafiq gəlir. Lakin 183-cü maddənin belə izahı düzgün deyil. Buna görə göstərilən misallara bənzər halları əhatə etmək üçün göstərilən cinayət tərkibi subyektiv cəhət-

dən geniş izah edilməlidir (108, 27).

Azərbaycan SSR Ədliyyə Nazirliyi Azərbaycan SSR-in (Təfsir) (1948-ci il) “Həyat, səhhət, azadlıq və şəxsiyyət hey- siyyətinə qarşı olan cinayətlər” adlanan VI fəsilində ehtiyatsız- lıq üzündən və zəruri müdafiə həddini aşmaq nəticəsində öldür- mək (maddə 176) adlanırdı.

Ehtiyatsızlıq nəticəsində öldürmək, həmçinin lazım olan müdafiə həddini aşmaq nəticəsində öldürmək –

ya üç illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə və ya bir illik müddətə qədər məcburi işə səbəb olurdu.

1. Ümumi qeydlər. 176-cı maddənin mətnindən görünür ki, bu maddə mahiyyət etibarilə öldürmənin iki müstəqil növünü: a) ehtiyatsızlıq nəticəsində öldürməyi və b) zəruri müdafiə həd- dini aşmaq nəticəsində öldürməyi nəzərdə tutur. 2. Ehtiyatsızlıq nəticəsində öldürmək. Öldürmək, ehtiyatsızlıq nəticəsində ol- muş olduqda ya a) müqəssir özünün hərəkətləri nəticəsində zə- rər çəkmişin öləcəyini qabaqcadan görüb və bunun qarşısının alınmasına yelbeyinliklə ümid bağlamışdır (cinayətkarlıq), özü- nə güvənmək (arxayınlıq şəklində təqsir) və ya b) işin xüsusiyyə- tinə görə qabaqcadan görməli olduğu halda müqəssir, özünün hər- rəkətləri nəticəsində zərər çəkmişin öləcəyini qabaqcadan gör- məmişdir (etinasızlıq, başı soyuqluq şəklində təqsir) (25, 486- 487).

Cinayət qanunvericiliyinə görə qətlə icra edən şəxs öz hərə- kəti nəticəsində mütəzərririn (zərərçəkənin) ölümünün yetişdi- yini əvvəlcədən görür və bu ölümü arzu edir (bilavasitə qəsd) və ya düşünərək buna yol verir (eventual), yəni mütənasib şərə- it mümkün olan “qəsd”. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə o za- man olurdu ki, adam öldürən şəxs öz hərəkəti nəticəsində mütə- zərririn (zərərçəkmişin) ölümü yetişdiyini əvvəlcədən görür, la- kin qayğısızlıqla bunun qarşısını ala biləcəyinə ümid bəsləyir

(özünə güvənmək) və ya işin xüsusiyyətinə görə əvvəlcədən görməli olduğu halda bunu görmürdü (qayğısızlıq). 1935-ci il 7 aprel tarixli qanununa əsasən qətl cinayətlərinə görə 12 yaşı tamam olmuş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərdilər.

Göstərilən dövr cinayət qanunvericiliyində ehtiyatsızlıqdan törədilən ölüm hadisələri ilə bağlı müəyyən fikir aydınlığı yarandı. Belə ki, qanunvericilikdə qeyd edilirdi ki, “ehtiyatsızlıq nəticəsində baş verən qətl elə hallarda olur ki, müqəssir etdiyi hərəkətin nəticəsində başqa bir şəxsin ölə biləcəyini qabaqcadan güman etmir. Lakin müqəssir çox diqqətli hərəkət etməklə və işin xüsusiyyətlərinə görə bunu görməli idi. Qanunvericilik odlu silahı ehtiyatsızlıqla işlətmək, odla ehtiyatsız rəftar etmək, zəhərli maddələri səliqəsiz saxlamaq və s. belə əməllər nəticəsində baş verən qətləri ehtiyatsızlıqdan baş verən qətlərə aid edirdi” (100, 304).

1958-ci il dekabrın 25-də “SSRİ və müttəfiq respublikaların cinayət qanunvericiliyi Əsasları” qəbul olundu. Bunun əsasında 1960-cı ilin dekabrın 8-də Azərbaycan SSR-in üçüncü CM qəbul olundu və 1961-ci ilin martın 1-də qüvvəyə mindi. Məcəllənin 9-cu maddəsində cinayətin ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə aşağıdakı məzmununda anlayış verildi: “Cinayət etmiş şəxs öz hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin ictimai-təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını əvvəlcədən görmüşsə, lakin onların qarşısını alacağına yüngülfikirliklə ümid bağlamışsa, yaxud bu nəticələrin baş verəcəyini qabaqcadan görə bilməli olduğu və görə biləcəyi halda onları görməmişdirsə, belə cinayət ehtiyatsızlıq üzündən edilmiş cinayət hesab olunur” (25, 587).

Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər, bir qayda olaraq, ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi ilə əlaqələndirilmişdir. Belə nəticələr mövcud olmadıqda isə ehtiyatsızlıq üzündən edilən hərəkətlərə görə ci-

nayət məsuliyyəti adətən istisna olunmuşdur.

Məcəllənin Xüsusi hissəsində “Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlanan III fəslə daxil olan həyat əleyhinə olan cinayətlərin sistemində elə də ciddi dəyişiklik baş vermədi. Əvvəlki cinayət qanununda olduğu kimi, yenə də şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin sisteminin önündə ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən adam öldürmə (94-cü maddə), sonra sadə qəsdən adam öldürmə (95-ci maddə), daha sonra isə yüngülləşdirici hallarda qəsdən adam öldürmə əməlləri (96-98-ci maddələr) yerləşdirilmişdi. Lakin 1927-ci il CM-dən fərqli olaraq ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməli müstəqil maddə şəklində nəzərdə tutuldu (99-cu maddə).

Məcəllənin ilk redaksiyasında ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə (maddə 99) – üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya iki ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılırdı.

Eyni zamanda sözü gedən CM-də Ehtiyatsızlıqdan bədənə xəsarət yetirmə (maddə 107) – bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya iki ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

Ehtiyatsızlıqdan bədənə az ağır xəsarət yetirmə – altı ayadək müddətə islah işləri ilə və ya ictimai məzəmmətlə cəzalandırılırdı (25, 684-686).

Həmçinin Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin elmi-praktiki kommentariyasının (1978) ümumi hissəsində yer alan 28-ci maddə - ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət adlanırdı.

1) Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət özünəgüvənməklə və ya etinasızlıqdan törədilmiş əməldir.

2) Əgər şəxs öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin buna kifayət qədər əsas olmadan, özünəgüvənməklə onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, cinayət özünəgüvənməklə törədilmiş hesab edilir.

3) Əgər şəxs işin hallarına görə öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda onların baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməmişdirsə, cinayət etinasızlıqla törədilmiş hesab edilir.

Eyni zamanda Maddə 29. Təqsirin hər iki forması ilə törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət

Əgər şəxs qəsdən cinayət törətmək nəticəsində ehtiyatsızlıqdan qanunun daha ağır məsuliyyət nəzərdə tutduğu digər ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə səbəb olursa, belə cinayət qəsdən törədilmiş hesab edilir (25, 1108)

Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin elmi-praktiki kommentariyasının Xüsusi hissəsində “Həyat və sağlamlıq əleyhinə cinayətlər” adlanan XVIII fəsildə “Ehtiyatsızlıqdan ölümə səbəb olma” (maddə 116) yer alır.

Burada qeyd edilir ki, ehtiyatsızlıqdan ölümə səbəb olma – orta ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma – orta ağır cinayət sayılır.

Qeyd edilən fəsildə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma (maddə 127) — az ağır cinayət kimi, ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox şəxsin sağlamlığına zərər vurma – orta ağır cinayət kimi qeyd edilir.

Həmçinin həmin fəsildə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa orta ağır zərər vurma (maddə 128) – ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa orta ağır zərər vurma - az ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox şəxsin sağlamlığına orta ağır zərər vurma – az ağır cinayət kimi qeyd edilir (25, 1133-1135).

Göründüyü kimi, iki və ya daha çox şəxsin sağlamlığına orta ağır zərər vurma ilə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa orta ağır zərər vurma arasında fərq qoyulmamışdır.

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv dövlətləri üçün Model Ci-

nayət Məcəlləsi (Tövsiyəedici qanunvericilik aktı) MDB üzv dövlətlərinin Parlamentlərarası Assambleyasının qərarı ilə 17 fevral 1996-cı ildə Sankt-Peterburq şəhərində qəbul edilmişdir.

Ümumi hissədə Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət (maddə 28): 1) Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət özünəgüvənməklə və ya etinasızlıqdan törədilmiş əməldir. 2) Əgər şəxs öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin buna kifayət qədər əsas olmadan, özünəgüvənməklə onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, cinayət özünəgüvənməklə törədilmiş hesab edilir. 3) Əgər şəxs işin hallarına görə öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda onların baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməmişdirsə, cinayət etinasızlıqla törədilmiş hesab edilir (25, 1108).

Model Cinayət Məcəlləsində “Həyat və sağlamlıq əleyhinə cinayətlər” adlanan XVIII fəslində Ehtiyatsızlıqdan ölümə səbəb olma (maddə 116) – ehtiyatsızlıqdan ölümə səbəb olma – orta ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma – orta ağır cinayət kimi tövsiyə edilmişdir (25, 1133).

Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma (maddə 127) – ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma – az ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox şəxsin sağlamlığına zərər vurma – orta ağır cinayət kimi tövsiyə edilmişdir.

Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa orta ağır zərər vurma (maddə 128) – ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa orta ağır zərər vurma – az ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox şəxsin sağlamlığına orta ağır zərər vurma – az ağır cinayət kimi tövsiyə edilmişdir (25, 1135).

Eyni zamanda – Transplantasiya əməliyyatının həyata keçirilməsi qaydalarını pozma (maddə 132) – qanunla müəyyən olunmuş insan orqan və ya toxumalarının götürülməsinin şərt

və qaydalarının, yaxud transplantasiya şərt və qaydalarının donurun və ya resipiyyentin sağlamlığına ehtiyatsızlıqdan ağır və ya orta ağır zərərin vurulmasına səbəb olmuş pozulması – orta ağır cinayət, ehtiyatsızlıqdan zərər çəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmuş eyni əməl – orta ağır cinayət tövsiyə edilmişdir (25, 1136).

Rusiyanın hazırda qüvvədə olan 1996-cı il CM-də hər 4 normadan biri təqsirin ehtiyatsızlıq formasını nəzərdə tutur. 80-dən çox maddədə cinayət əməli ilə yetirilən zərərin ehtiyatsızlıqdan baş verməsi öz əksini tapmışdır, bunlardan ən azı 40-ı ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olmanı nəzərdə tutur (114, 14). Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də də oxşar vəziyyət mövcuddur.

Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minmiş yeni Cinayət Məcəlləsində ilk dəfə “Təqsirin formaları” adlı müstəqil maddə nəzərdə tutuldu (maddə 24). Bu maddədə cinayət hüquq nəzəriyyəsində uzun illər ərzində formalaşmış, elmi cəhətdən əsaslandırılmış müddəə öz əksini tapdı: “Əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törətmiş şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır”. Təsbit olunmuş digər mühüm müddəə ondan ibarətdir ki, ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl yalnız AR CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır. Başqa bir mühüm yenilik ondan ibarətdir ki, Məcəllədə ilk dəfə ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına özünəgüvənmə və cinayətkarcasına etinasızlıq kimi növləri təsbit olundu və qanunverici onların hər birinə ayrıca maddələrdə anlayış verdi (maddə 26).

AR 1999-cu il CM-də həyat əleyhinə olan cinayətləri nəzərdə tutan normaların quruluşunda da müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki, AR CM-nin Xüsusi hissəsində sadə və ağırlaşdırıcı hallarla qəsdən adam öldürmə əməlləri bir maddədə veril-

mişdir. Eyni zamanda ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən diferensiasiyası aparılmışdır. Belə ki, ehtiyatsızlıqdan bir adamın öldürülməsinə görə üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulduğu halda, iki və ya daha çox adamın öldürülməsinə görə isə iki ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur.

31 may 2011-ci il tarixli 137-IVQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu 124.1-ci maddələrdə “üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması” sözləri “iki ilədək müddətə islah işləri” sözləri ilə əvəz edilmişdir.

Daha sonra, yəni 20 oktyabr 2017-ci il tarixli 816-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 124.1-ci maddənin sanksiyasında “və ya” sözlərindən sonra “üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya” sözləri əlavə edilmişdir:

Maddə 124. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə

124.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə –

iki ilədək müddətə islah işləri və ya *üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya* üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır

124.2. Ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamı öldürmə –

iki ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Beləliklə, apardığımız tədqiqat ilə belə nəticəyə gəlirik ki, qüvvədə olan AR CM-də əvvəlki cinayət qanunları ilə müqayisədə ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə həm məzmun, həm də qanunvericilik texnikası nöqtəyi-nəzərindən daha qüsursuz cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur. Lakin bu, qüvvədə olan AR CM-nin 124-cü maddəsinin tam təkmil olduğu anlamına gəlmir.

II FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏYƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏT NƏZƏRDƏ TUTAN CİNAYƏT TƏRKİBİNİN HÜQUQİ TƏHLİLİ

2.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayət tərkibinin obyektiv əlamətləri

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində üstün olan mövqeyə əsasən cinayət məsuliyyətinin hüquqi əsasını cinayət tərkibi, maddi əsasını isə cinayət təşkil edir. Cinayət tərkibinin əsas və əlavə əlamətləri fərqləndirilir. Müvafiq cinayətin yalnız spesifik cəhətlərini özündə əks etdirən konkret cinayət tərkibi obyektiv və subyektiv əlamətlərdən ibarət olur. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində obyektiv əlamətlərə cinayətin obyektinin və obyektiv cəhətinin, subyektiv əlamətlərə isə subyekt və subyektiv cəhətinin aid edilməsi qəbul olunmuşdur. Bu yarım fəsildə biz ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayət tərkibinin obyektivi və obyektiv cəhətindən bəhs edəcəyik.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanununda müdafiə olunan sosial dəyərlər sistemində insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqları, onların qanuni mənafeləri mühüm yerlərdən birini tutur. Adam öldürmə cinayətinin obyektivi başqa şəxsin həyatı təşkil edir. Yaşından, fiziki və psixi vəziyyətindən, sosial vəziyyətindən, sağlam və ya xəstə olmasından asılı olmayaraq bütün insanların həyatı cinayət-hüquqi qaydada mühafizə olunur.

Cinayət qanunu ictimai münasibətləri daha təhlükəli qəsdlərdən – cinayətlərdən qoruyur. Qəsd obyektivi təşkil edən ictimai münasibətlər maddi xarakterli olmur. İctimai münasibətlər subyektlər arasında müəyyən sosial sərvətlə, predmetlərdə, əşya

və ya şeylərlə bağlı olan tipik əlaqə formasıdır. Obyektə yetirilən zərərin mexanizminin müəyyən edilməsi üçün ilk növbədə onun məzmununa diqqət yetirmək lazımdır. V.K.Qlistin cinayətin obyektini təşkil edən ictimai münasibətlərin tərkib elementlərinə aşağıdakıları aid etmişdir: 1) ictimai münasibətlərin predmeti – ictimai münasibətlərin subyektləri arasında əlaqələr predmetlə əlaqədar yaranır; 2) ictimai münasibətlərin subyektləri – subyektlər tərəflər olub ictimai münasibətlərin predmeti ilə əlaqədar münasibətə girir; 3) ictimai münasibətlərin məzmunu – ictimai münasibətin predmetlə əlaqədar subyektlər arasındakı qarşılıqlı əlaqələr (hüquq və vəzifələr) onun məzmununu yaradır (63, 31-58).

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayətin adətən ümumi obyekt, xüsusi obyekt və bilavasitə obyekt fərqləndirilir. Ümumi obyekt – cinayət qanunu ilə kriminal qəsdlərdən qorunan sosial əhəmiyyətli dəyər, mənafe və sərvətlərdir. Cinayətin ümumi obyektini cinayət hüquq normaları ilə qorunan ictimai münasibətlərdir. Cinayətin ümumi obyektini anlayışı konkret obyektlərin tipik əlamətlərini ayıraraq ümumiləşdirməklə yaradılır (42, 152-153). AR CM-nin VIII bölməsinə daxil olan ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin ümumi obyektini şəxsiyyətin təhlükəsiz yaşamasını təmin edən ictimai münasibətlər təşkil edir.

Cinayətin xüsusi obyektini bircinsli cinayətlərin qəsd etdiyi ümumi obyektin hissəsidir (94, 207). F.Y.Səməndərova görə cinayətin xüsusi obyektini cinayət hüquq normaları ilə qorunan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bircinsli ictimai münasibətlər qrupudur (41, 153). Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətləri bu cinayətlər sistemində qəsdə məruz qalan ictimai münasibətlərin növ obyektinə görə fərqləndirərək aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: 1) həyat əleyhinə olan cinayətlər (CM-nin 120-125, 135-ci maddələri); 2) sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər

(CM-nin 126-131, 133, 139, 140-cı maddələri); 3) həyat və sağlamlığı təhlükədə qoyan cinayətlər (CM-nin 134, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 143-1-ci maddələri). Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin xüsusi obyektı qeyd edilən təsnifata uyğundur. Xüsusi obyekt insan həyatının təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlər sayılır.

Cinayətin bilavasitə obyektı isə xüsusi obyektin bir hissəsini təşkil edir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin bilavasitə obyektı sosial və fizioloji xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq istənilən başqa şəxsin həyatı sayılır. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə nəşr olunan Azərbaycan Respublikası CM-nin Kommentariyasının müəllifləri hesab etmişlər ki, insanın həyatı doğumla – uşağın ana bətnindən ayrılması ilə müşayiət olunan fizioloji doğumla başlayır. Doğuma qədər ana bətnində dölə təsir göstərilməsi abort sayılır. Doğulduqdan sonra uşağın həyatdan məhrum edilməsi adam öldürmə sayılır (5, 268). A.N.Krasikova görə insan həyatının başlanğıc anı hamilə qadının orqanizmindən malyalanmış maddənin (dölün) çıxarıldığı, yəni dölün ana orqanizmindən ayrıldığı və döldə tənəffüsün, ürək və göbək döyüntüsünün olması və ya əzələlərinin sərbəst hərəkətinin başladığı an sayılır (87, 44).

İnsan həyatı ən dəyərli nemət olduğundan adam ölümünə səbəb olmanın qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsindən asılı olmayaraq, bu növ əməllər AR CM-də şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər sistemində həyata qarşı törədilən cinayətlər qrupunda özünə yer almışdır. AR CM-də şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər həyat əleyhinə olan cinayətlər qrupu ilə başlayır. Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsindən asılı olmayaraq bu cinayətlərin obyektini insanın öz həyatı yox, yalnız başqa bir şəxsin həyatı təşkil edə bilər. Cinayətin obyektı insanın həyat

qabiliyyətindən asılı olmayaraq hər bir insanın həyatı ola bilər. İstər fiziki sağlamlığı inkişaf etməkdə olan insanın, istərsə də özünün axır, son günlərini yaşayan insanın ölümünə səbəb olmaq eyni dərəcədə məsuliyyət yaradır. Qanun yaşamasına ümidi qalmayan insanın da həyatdan məhrum edilməsini qadağan edir.

Bir qisim insanların ölümü vaxtından əvvəl (patoloji) – xəstəliklə, yaxud da zorakı hərəkətlərlə bağlı olur. Patoloji ölüm anlayışı həm də adam öldürməni (qəsdən, yaxud da ehtiyatsızlıqla) əhatə edir. Lakin zorakılıqla baş verən ölüm həm də qanunauyğun xarakterdə də ola bilər (məsələn, ölüm cəzasının icra edilməsi). Bu səbəbdən patoloji ölüm hallarının da bir-birindən fərqləndirilməsi zərurəti meydana gəlir. F.Y.Səməndərov “Şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər” adlı kitabında qeyd etmişdir ki, adam öldürmə – başqasını qanunsuz olaraq qəsdən, yaxud da ehtiyatsızlıqla həyatdan məhrum etmədə ifadə olunur. Adam öldürmə başqasını qanunsuz olaraq qətlə yetirməyə görə məsuliyyət yaradan ictimai təhlükəli əməldir (41, 11).

Bütün hallarda cinayətin obyektini ictimai münasibətlər təşkil etdiyindən, şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlərdə də müəyyən qrup ictimai münasibətlərin ümumiləşdirilmiş ifadəsi olan şəxsiyyət cinayətlərin Xüsusi obyekt kimi çıxış edir. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində insan sadəcə bioloji varlıq deyil, həm də sosial varlıq – mövcud ictimai münasibətlərin məcmusu hesab edilir.

Cinayətin ictimai təhlükəliliyinin obyektiv aspektinin bilavasitə və ya vasitəli qiymətləndirilməsi çox mürəkkəb, ancaq mümkün olan prosedurdur. Buna görə də, o identifikasiya modelinin köməyi ilə həyata keçirilə bilər (47, 296).

Bir sıra müəlliflər təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyini cinayət baş verən zaman onun mövcud olan vəziyyəti ilə

əlaqələndirməyə çalışır və belə nəticəyə gəlirlər ki, bu vəziyyət müstəsna olaraq törədilən əməlin ictimai təhlükəliliyindən asılıdır (98, 72).

Cinayət əməli törədilərkən mövcud olan və cinayət əməlinə az və ya çox adekvat əksini tapan şəxsiyyətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi və xarakterinin, ümumiyyətlə, cəza təyininə bilavasitə təsiri yoxdur və yalnız törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəlilik üsürlərindən biri olan cinayət əməlinin subyektiv yönünün müəyyənləşdirilməsində nəzərə alın bilər. Bundan başqa, əməlin ictimai təhlükəliliyi ilə şəxsiyyət arasında fərqli hallar cinayət törədilən zaman da mövcud ola bilər. Görkəmli hüquqşünas alim İ.D.Şmarov göstərirdi ki, “şəxsiyyətin sosial-mənəvi pozğunluğu törədilən cinayətin ictimai təhlükəliliyinə uyğun gəlməyə bilər. Şəxsiyyətin ictimai təhlükəliliyinin, müstəsna olaraq yalnız törədilən cinayətin ictimai təhlükəliliyi vasitəsi ilə müəyyən edilməsi – ümumiyyətlə, şəxsiyyətin bu xüsusiyyətinin müstəqil nəzərə alınması problemini aradan qaldırır” (123, 63).

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti həm hərəkət, həm də hərəkətsizlik ilə törədilə bilər. Hərəkət zərərçəkmiş bilavasitə fiziki təsir və ya vasitəli psixi təsir etmək şəklində ifadə oluna bilər. Təkcə insana deyil, heyvanlara, maddi aləmin predmetlərinə fiziki təsir etməklə də insanın ölümünə səbəb olmaq olar. Hərəkətsizlik passiv davranış forması olub, təqsirkarın üzərinə qoyulmuş vəzifəsini şüurlu surətdə yerinə yetirməməsindən ibarət olan həm hüquqazidd, həm də ictimai təhlükəli əməldir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməlinin obyektiv cəhəti bu və ya digər təhlükəsizlik qaydalarını pozan hərəkət və ya hərəkətsizliklə, bundan doğan insanın həyatdan məhrum edilməsində ifadə olunur. AR CM-nin 124-cü maddəsində nəzərdə tutu-

lan əməl maddi tərkibli cinayətdir. Odur ki, burada təqsirkarın hərəkəti, yaxud hərəkətsizliyi ilə baş verən nəticə – zərərçəkmişin ölümü arasında səbəbli əlaqə mövcud olmalıdır. AR CM-in 124.2-ci maddəsində bir tövsifedici əlamət – ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamı öldürmə nəzərdə tutulmuşdur. Bu əlamət adətən davranış qaydalarının və ya peşə vəzifələrinin ehtiyatsızlıqdan pozulması zamanı iki və ya daha çox şəxsin ölümü baş verdikdə mövcud olur. Belə vəziyyət ehtiyatsızlıqdan partlayış, yangın törədildikdə və sair bu kimi hallarda yarana bilər.

Ehtiyatsızlıqdan baş vermiş ölüm hadisələri barədə çox misal göstərmək olar. Məsələn, inşaat tikinti ilə bağlı yeni, çox mərtəbəli bina tikmədən əvvəl həmin tikinti üzrə inşaat idarəsinin rəisi və baş mühəndis tikinti aparılacaq yeri hər tərəfdən hasara almalıdır, həmin inşaat idarəsində işləyən şəxslərin və eləcə də digər yol keçən vətəndaşların təhlükəsizliyi təmin edilməlidir. İnşaat gedən, tikilməkdə olan binalarda bir çox hadisələr baş verə bilər. Məsələn, əhəng daşından divar hörən usta divarı hörərkən ehtiyatsızlıqdan yuxarı mərtəbədə yerə düşən əhəng daşı hər hansı bir şəxsin başına düşüb onu öldürə bilər. Əhəng daşından başqa digər predmetlər (daş parçası, dəmir qırıqları, armatur, taxta parçaları və s.) binanın yuxarı hissəsindən düşüb orada işləyən və eləcə də yol keçən digər vətəndaşların ölümünə səbəb ola bilər. Ona görə də inşaat işi gedən yerlərdə ehtiyatsızlıq tədbirləri əvvəlcədən həyata keçirilməlidir. Əks təqdirdə inşaat idarəsinin rəisi və baş mühəndis Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə əsasən məsuliyyət daşıyırlar.

N.İ.Eqorov yazmışdır ki, təsadüf nəticəsində də ölüm hadisəsi baş verə bilər. Məsələn, A. adlı şəxs özünün yaşadığı həyətdə su quyusu qazır. O, iş vaxtı qurtardıqdan sonra su quyusunun ağzını taxta parçaları ilə bağlayır və evinə gedir. Həmin

həyatə sərxoş vəziyyətdə gələn V. su quyusunun üstünə örtülmüş taxta parçalarını dağdır və nəticədə su quyusuna düşüb ölür. Bu hadisədən baş verən ölüm faktı qəsdən və yaxud ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayət deyil. Bu hadisənin baş verməsi zamanı V-nin ölümünə səbəb onun sərxoş vəziyyətdə taxta parçasını su quyusunun üstündən dağdırılması, təsadüfən quyuya düşərək ölməsidir. Həmin hadisənin baş verməsində cinayət tərkibi yoxdur və heç kimi təqsirləndirmək olmaz. Ehtiyatsızlıqdan baş verən ölüm hadisəsində isə cinayət tərkibi var (71, 68).

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisinin artması, bu cinayətlərin cəmiyyətə gətirdiyi ziyan, bəzən qəsdən törədilən cinayətlərin vurduğu ziyandan çox olur. Təcrübə göstərir ki, bütövlükdə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin vurduğu ziyanın əsas kütləsi səhlənkarlıq, əmlakı məhv etmə, tikintidə, sənayedə, dağ, mədən sahəsində müəyyən edilən müxtəlif təhlükəsizlik qaydalarını pozma, ağır nəticələrə səbəb olan və s. bu kimi digər edilən əməllərlə bağlı olur (42, 229). Hazırda texnika ilə bağlı ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi artır. Ehtimal etmək olar ki, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə müqayisədə cinayətləri doğuran halların aradan qaldırılmasına daha çox nail olunacaqdır (112, 143).

Qəsdən törədilən cinayətlərdə baş verən kriminal nəticənin ağırlığı ilə qərəzli niyyətin xarakteri və istiqaməti arasında mütənasib bir əlaqə olur. Ehtiyatsızlıqda belə mütənasibliyi izləmək mümkün olmur. Belə ki, müəyyən şəraitdə, xüsusən texnikadan istifadə sahəsində cüzi ehtiyatsızlıq, unutkanlıq, yaddan çıxarma insan tələfatına, böyük maddi ziyana gətirib çıxara bilər.

İngilis-sakson cinayət hüququnda təqsir məsələsi spesifik qaydada həll edilir. Cinayət məsuliyyəti üçün niyyət (intent),

ehtiyatsızlıq (reckiyness) və diqqətsizlik (negligenci) növündə təqsirin müəyyən edilməsi zəruri sayılsa da, qanunda kriminallığı müəyyən edən bir çox cinayətlərin sadəcə törədilmə faktına görə məsuliyyətin həllinə yol verilir (42, 695). Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmənin növləri fərqləndirilməsə də, bunlar məhkəmələr tərəfindən hər dəfə müəyyən olunmalıdır. Bu, maddənin sanksiyası həddində cəzanın fərdiləşdirilməsi üçün (cinayətkarcasına özünəgüvənmə şəklində adam öldürmə cinayətkarcasına etinasızlığa görə adam öldürməyə nisbətən daha ictimai təhlükəlidir) əhəmiyyətlidir. Adam öldürmə işləri üzrə özünəgüvənmənin bir əlaməti şəklində təbiət qüvvələrinə ümid bağlamaq istisna edilməlidir. İş ondadır ki, təbiət qüvvələrinə ümid bağlamaq təqsirkarda zərərçəkmiş şəxsin ölümünün qarşısını alacağına tam yəqinlik doğurmur, mahiyyət etibarını ilə onun öləcəyi imkanına yol verir; deməli, belə halda cinayətin nəticəsində təqsirkarın psixi münasibəti dolayı qəsdli təşkil edir. 1991-ci il tarixdə İngiltərədə “Ədliyyə cinayət qanunu” qəbul edilmişdir. Bunun ardınca 1997-ci il tarixdə İngiltərədə “Cinayət və cəza” adlı qanun qəbul edilmişdir. Həmin qanunlar İngiltərədə qəbul edilən son qanunlardır və hazırda qüvvədədir. Adları qeyd edilən qanunlara əsasən qəsdən törədilən və yaxud ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayətlərində fərq görünür. Bu cinayətlər ümumi qaydada adam öldürmə hesab edilir (81, 11).

İngilis cinayət hüquq doktrinasına əsasən təqsirkar qanunla üzərinə qoyulmuş vəzifələri pozaraq hərəkətsizlik ilə, lakin qəsdən törədilməyən əməli ilə adam ölümünə səbəb olursa, sadə qəsdən adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyəti yaranacaqdır. Məsələn, ata dini baxışına əsasən uşağını tibbi müayinədən keçirmir və ya müalicə etmirsə və nəticədə uşaq xəstəlikdən ölürsə, ata sadə qəsdən adam öldürməyə görə məsuliyyət daşı-

yacaqdır (130).

Elə ölkələr vardır ki, onların cinayət qanunvericiliyində qəsdən və ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin öldürülməsi bir-birindən fərqləndirilməmişdir. Məsələn, Kuba respublikasının cinayət qanununda ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, ya da ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma adlı norma yoxdur. Burada ehtiyatsızlığın ayrı-ayrı halları və ya nəticələrinə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Lakin əksər ölkələrin cinayət qanunvericiliyində ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma adlı ümumi norma vardır. Fransa CM-də ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olmanın sadə və tövsifedici növləri nəzərdə tutulmuşdur (132).

Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürməyə görə məsuliyyət o vaxt meydana gələ bilər ki, təqsirkarın cinayətkarlığına özünə-güvənmə və ya etinasızlıq şəklində etdiyi hərəkət və ya hərəkətsizlik ilə zərərçəkmişin həyatdan məhrum edilməsi arasında səbəbli əlaqə mövcud olsun. Bu cür səbəbli əlaqə yoxdursa, onda həmin cinayət tərkibi də mövcud olmayacaqdır.

Əgər iş üzrə müəyyən edilsə ki, təqsirkarın niyyəti zərərçəkmiş şəxsə ağır xəsarət yetirmək olmuş və bu cür xəsarət zərərçəkmişin ölümü ilə nəticələnmişdir, onda şəxs AR CM-in 126.3-cü maddəsi ilə məsuliyyət daşmalıdır. Qəsdən bədənə ağır xəsarət yetirmənin ölümə səbəb olması təqsirin qarışıq forması ilə xarakterizə edilir. Burada təqsirkarın öz hərəkətinə görə (ağır xəsarət yetirmə) psixi münasibəti qəsd şəklində mövcud olduğu halda, zərərçəkmiş şəxsin ölümünə görə isə psixi münasibəti ehtiyatsızlıq formasında olur. Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmədə isə təqsir yalnız ehtiyatsızlıq formasında mövcud olur.

Bəzən məhkəmə təcrübəsində başqasını möhkəm şəkildə itələmədən və ya vurmaqdan yığılıb ölməsinin qəsdən adam öl-

dürmə kimi tövsif edilməsinə rast gəlinir. Bunu düzgün hesab etmək olmaz. Çünki belə hallarda zərərçəkmişin həyatdan məhrum olacağını təqsirkar qabaqcadan görmür, bilmir, lakin bunu görməyə, bilməyə, başa düşməyə imkanı olur. Deməli, belə hallarda ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə mövcuddur.

Həkimin və ya tibb bacısının xəstəyə zəruri dərman əvəzinə ehtiyatsızlıq üzündən zəhərli maddə verməsi və onun ölümünə səbəb olması, ehtiyatsızlıq nəticəsində adam öldürmə kimi qiymətləndirilməlidir. Əgər şəxs öz hərəkətlərinin nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin ölümünün baş verməsi imkanını qabaqcadan görməmiş və belə nəticəni qabaqcadan görə bilmək vəziyyətində olmamışdırsa, cinayət məsuliyyəti istisna edilməlidir. Deməli, təqsirkarın cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya diqqətsizlik şəklində etdiyi hərəkətlə zərərçəkmişin həyatdan məhrum edilməsi arasında səbəbli əlaqə olarsa, onda ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürməyə görə məsuliyyət meydana gələ bilər. Əgər belə vəziyyətdə səbəbli əlaqə yoxdursa, onda həmin cinayət tərkibi də mövcud olmayacaqdır.

Əməlin AR CM-in 124-cü maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün təqsirkarın əməlində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmanı tövsifedici hal kimi nəzərdə tutan hər hansı başqa cinayətin tərkibi olmamalıdır. Başqa sözlə, əgər Cinayət Məcəlləsinin hər hansı maddəsi ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan əməli tövsifedici hal kimi nəzərdə tutarsa, onda təqsirkarın əməli həmin əlamət üzrə tövsif olunmalıdır (7, 286). Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə qadağan edilmə, birgəyaşayış qaydalarını pozan, xidməti və ya peşə qaydaları ilə ziddiyyət yaradan, cinayət sayılan və ya cinayət sayılmayan hərəkətlərlə (hərəkətsizliklə) bağlı ola bilər.

Cinayətkarcasına etinasızlıq formasında adam öldürmədə təqsirkar zərər çəkmiş şəxsin həyatdan məhrum ediləcəyi imka-

nını qabaqcadan görmür, lakin işin vəziyyətinə görə bunu görməyə, bilməyə borclu olur. Hüquq ədəbiyyatında cinayətkarcasına etinasızlığın obyektiv və subyektiv olmaqla iki meyarını əsas götürürlər. Etinasızlığın obyektiv meyarı şəxsin ictimai təhlükəli nəticənin baş verə bilməsini qabaqcadan görməyə borclu olması, subyektiv meyarı isə həmin nəticənin baş verə biləcəyinin qabaqcadan görə bilməsi imkanının olmasıdır. Etinasızlıqda hər iki əlamətin birliyi tələb olunur. Onlardan biri yoxdursa, onda şəxsin təqsirindən də danışmaq olmaz.

Cinayətkarcasına etinasızlığın obyektiv meyarı ictimai təhlükəli nəticəni qabaqcadan görmənin real, obyektiv imkanının müəyyən olunmasını tələb edir. Burada belə mühakimə yürüdü-lür ki, normal vəziyyətdə olan hər hansı adam həmin şəraitdə ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsi imkanını qabaqcadan görə bilərdi. Etinasızlığın subyektiv meyarı hər bir konkret halda şəxsin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması zərurətini əsas tutur. Subyektiv meyar əsasən məhz həmin şəraitdə, həyat təcrübəsi, təhsili, peşəsi, iş stajı, vərdişi, səhhəti və digər fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq həmin şəxsin ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsini qabaqcadan görməsi imkanının müəyyən olunması tələb edilir. Subyektiv meyar cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində edilən cinayətə görə məsuliyyətə cəlb olunan hər bir şəxsin fərdi imkanlarını nəzərə almağa əsas verir.

Bəzi müəlliflər cinayətkarcasına etinasızlığa görə məsuliyyət məsələsinin həllində subyektiv meyar üstünlük verirlər. Məsələn, A.A.Piontkovski göstərmişdir ki, bu məsələnin həllində subyektiv meyar həlledici əhəmiyyətə malikdir. Obyektiv meyar edilmiş əməldə ilk istiqamətin müəyyən edilməsi xidmətini görə bilər (105, 359).

Cinayətkarcasına etinasızlıqda adam öldürmənin təqsirsiz əməldən, təsadüfi hadisədən fərqləndirilməsi mühüm nəzəri və

praktiki məsələlərdən biridir. Əgər şəxs öz hərəkətlərinin zərərçəkmişin həyatdan məhrum ediləcəyi ilə nəticələnməsi imkanını qabaqcadan görməmişdirsə və görə bilməzdisə, onda bu cür əməl təsadüfən ölümə səbəb olma kimi qiymətləndirilir və bundan ötrü cinayət məsuliyyəti yaranmır.

Bir sıra hallarda təqsirkarın ehtiyatsızlıq üzündən olan hərəkətləri nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin həyatdan məhrum edilməsi AR CM-in Xüsusi hissəsinin digər normalarında tutulduğundan, bu əməllər 124-cü maddə ilə deyil, başqa müvafiq maddə ilə tövsif olunmalıdır. Deyilənlər birinci növbədə nəqliyyat cinayətlərinə aiddir. Dəmir yolu, su və hava nəqliyyatı işçisi tərəfindən hərəkət təhlükəsizliyi və istismar qaydalarının pozulmasının bu və ya digər şəxsin həyatdan məhrum edilməsinə səbəb olması AR CM-in 262-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Avtomobil nəqliyyatı və şəhər elektrik nəqliyyatında hərəkət təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması, habelə traktor, buldozer, ekskavator və bu kimi özüyəriyən maşınlarla iş görmək qaydalarının pozulmasının ölümə səbəb olması AR CM-in 263-cü maddəsi ilə tövsif edilir. Bu göstəriş bir sıra digər cinayət tərkiblərinə də aiddir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə zamanı təqsirləndirilən şəxs tərəfindən təhlükəsizlik qaydalarının kobud surətdə pozulması, təqsirkarın diqqətsizliyinə görə hadisənin baş verməsi, eləcə də təqsirkarın ehtiyatsızlığı və məsuliyyətsizliyi nəticəsində hərəkət və ya hərəkətsizliyin ağır nəticələrə səbəb olması meydana çıxır.

Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər və ya ölümə nəticələnən zərər vurma müxtəlif hərəkət və ya hərəkətsizliklə törədilə bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, belə hərəkət və ya hərəkətsizliklər normativ hüquqi aktlarla tənzim edilən xüsusi qaydaların qəsdən pozulmasına səbəb olduqda ehtiyatsızlıqdan

baş vermiş sağlamlığa ağır və yaxud ölümlə nəticələnən zərər vurma digər müvafiq əlamətlər olduqda AR CM-nin başqa maddələri ilə (162-ci əmək mühafizəsi qaydalarını pozma; 263-cü yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma və s.) tövsif ediləcəkdir.

Cinayət o halda cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş hesab ediləcəkdir ki, təqsirkar özünün hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqa şəxsin sağlamlığına zərər vuracağı imkanını qabaqcadan görmüş olsun, lakin kifayət qədər əsas olmadan belə nəticənin baş verməsinin qarşısını alacağını güman etmiş olsun. Təqsirkarın öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqa şəxsin sağlamlığına zərər vura biləcəyi imkanını lazımı diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, belə nəticəni görməmişsə, cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində sağlamlığa ölümlə nəticələnən zərər vurmuş olacaqdır. Q.M.Minkovskinin fikrincə, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə ictimai təhlükəli əməl kimi yüngülfikirlilikdən və ehtiyatsızlıqdan baş verə bilər. Ölüm faktının başa çatması təqsirin formaları ilə fərqləndirilə bilər (101, 178).

1960-cı il AR CM-nin oxşar normasında (102-ci maddənin II hissəsində) ağırlaşdırıcı əlamət kimi yalnız zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmanın adı çəkilir və bu halda təqsirin forması göstərilirdi. Bu tərkibdə ölümün baş verməsinin təqsirkar şəxsin qəsdilə əhatə olunmadığını nəzərə alaraq göstərilən əməli qəsdən adam öldürməyə aid etmək səhv olardı, çünki, bu proses ehtiyatsızlıqla baş verir. Belə halda təqsirkarın qəsdilə yalnız zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurma əhatə olunur. Buna görə də, təhlil edilən əməl AR CM-nin 126-cı maddəsindən kənara çıxmır. Burada, xüsusilə ağırlaşdırıcı hal zərərçəkmiş şəxsə zərər vurulmasından (ilkin nəticə) və nəticədə ölümün baş verməsində (sonrakı nəticə) ifadə olunur. İlkin

nəticə sonrakı nəticənin baş verməsini şərtləndirdiyindən, onlar arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Zərərçəkmiş şəxsin ölümü sağlamlığa qəsdən yetirilən ağır zərərdən sonrakı nəticə kimi meydana gəlməzsə, əməl AR CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif edilə bilməz.

AR CM-nin 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektiv cəhətinin qiymətləndirilməsi təcrübədə çətinlik yaradır. Bu, onun təqsirin iki forması ilə törədilməsinə əsaslanır: sağlamlığa ağır zərər vurmağa qəsd ilə (birbaşa və ya dolay), ölümdən ibarət nəticəyə isə ehtiyatsızlıq (özünəgüvənmə, yaxud etinasızlıqla) ilə səciyyələnir. Bir qayda olaraq bu cinayətdən o halda söhbət gedir ki, şəxsin ölümü həyatı əhəmiyyət kəsb etməyən orqanların zədələnməsi nəticəsində, yaxud həyatı əhəmiyyət kəsb edən, lakin təqsirkar şəxsin onlara zərər yetirilməsini əvvəlcədən görmək imkanını istisna edən alət və vasitələrlə zərər vurması nəticəsində baş verir.

Ölümə səbəb olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqla adam öldürmədən də eyni meyar əsasında fərqlənir. Belə ki, ölüm ağır zərərlə əlaqədar olan hallarda məsuliyyət məsələsinin AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə həlli üçün həm ölümdən ibarət nəticəyə, həm də sağlamlığa vurulan ağır zərəre psixi münasibət ehtiyatsızlıq formasında olmalıdır. Yəni zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığa ağır zərər vurulmasına və ölümünə təqsirkarın qəsdı yoxdursa, lakin işin hallarına görə baş verən nəticələri görməli olduğu halda və görə bildiyi halda, onun hərəkətləri ehtiyatsızlıqla adam öldürmə kimi qiymətləndirilməlidir (26, 118).

Cinayət tərkibinin fakültativ elementləri olan cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, edilmə üsulu, alət və vasitəsi CM-nin 124-cü maddəsinin dispozisiyasına daxil edilməmişdir. Lakin qeyd etdiyimiz bu hallar törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin

xarakterinə və dərəcəsinə təsir etdiyindən, cəza təyini zamanı nəzərə alınır.

Qəsd təqsirin geniş yayılmış formasıdır. Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində təsbit olunmuş cinayətlərin əksər hissəsi təqsirin qəsd formasını nəzərdə tutur. Qəsdən törədilən cinayətlərlə müqayisədə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər nisbətən az təhlükəli sayılır.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər də təqsirkarın cəmiyyətə zidd yönəlişləri ilə bağlıdır. Lakin ehtiyatsızlıq psixoloji mexanizminə, antisosial və cəmiyyət əleyhinə olan əlaqəsinə görə qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqlənir. Çünki ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin özünəməxsus psixoloji və sosial kökləri vardır. Qanunla qorunan mənafeyə ehtiyatsızlıqdan ziyan yetirən əməllər təqsirkarın yüngülfikirliliyi və ya diqqətsizliyi ilə bağlı olur. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin bağlı olduğu yüngülfikirliliyin kökü qanunla qorunan mənafelərə laqeyd münasibət ilə bağlı olur. Təqsirkarın diqqətsizliyinə isə çox hallarda yorğunluğu, səhhətinin vəziyyəti, ailədə və ya iş yerində psixoloji iqlimi və başqa psixi vəziyyəti təsir edir.

Ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə təqsirkarın cinayətkarcasına özünəgüvənməsi nəticəsində öz hərəkəti və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş həyatdan məhrum edə biləcəyi imkanını əvvəlcədən gördükdə, lakin onun qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağladıqda, yaxud cinayətkarcasına diqqətsizlik nəticəsində öz hərəkəti və ya hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmiş şəxsi həyatdan məhrum edəcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onu qabaqcadan görmədikdə mövcud olur. Bunun da nəticəsində aydın olur ki, özünəgüvənmə nəticəsində adam öldürmə ilə diqqətsizlik nəticəsində adam öldürmədə təqsirkarın zərərçəkmiş şəxsin həyatdan məhrum edilməsi imkanına psixi münasibəti eyni olmur. Cinayətkarcasına özünəgüvən-

mə nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin öldürülməsi zamanı təqsirkar müəyyən olunmuş ehtiyatlılıq tədbirlərinə şüurlu surətdə əməl etmir. Belə hallar qəsdən cinayətkarcasına hərəkətlərin edilməsində, qanunla qadağan olunmuş, lakin özü-özlüyündə cinayət hesab edilməyən hərəkətlərin törədilməsində, elmi məlumatlara və ixtisas-peşə qaydalarına zidd gələn hərəkətlər edilməsində və sair şəkildə oluna bilər.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət tərkiblərinin sayı, qəsdən törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan tərkiblərdən xeyli az olduğundan, ölkə üzrə cinayətkarlığın quruluşunda bu növ cinayətlərin faizi aşağıdır. Lakin elmi-texniki tərəqqi və onun nailiyyətlərinin həyatda tətbiqi ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin dairəsini durmadan genişləndirəcəkdir. Təsadüfi deyildir ki, əvvəlki cinayət qanunu ilə müqayisədə yeni cinayət qanununda ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin dairəsi xeyli genişləndirilmişdir.

Digər tərəfdən, hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən sanksiyalar yumşaldılmışdır. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə mübarizədə belə istiqamətin tutulmasını düzgün hesab edirik. Məhkəmə təcrübəsi də göstərmişdir ki, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə təyin edilən cəzalar əksər hallarda sanksiyanın orta həddindən yüksək olmamışdır. Azadlıqdan məhrum etmə növündə təyin edilən cəzalara isə çox zaman şərti məhkum etmə, cəzanın icrasını təxirə salma və s. bu kimi institutlar tətbiq edilmişdir. Belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, peşəkar hüquqi şüur ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə sanksiyaların sərtləşdirilməsinə və ağır cəzaların təyin edilməsinə haqq qazandırır.

RF qüvvədə olan CM-nin 109-cu maddəsinə əsasən ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə 3 (üç) ilədək azadlığın məh-

dudlaşdırılması və yaxud eyni müddətə həbs cəzası nəzərdə tutulur. 109-cu maddənin ikinci hissəsində isə iki və daha çox şəxsin ehtiyatsızlıqdan öldürülməsinə görə 5 (beş) ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və yaxud eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası və 3 ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə nəzərdə tutulur. Həmin maddənin şərhində deyilir ki, ehtiyatsızlıqdan baş verən ölüm hadisələri, təqsirkarın diqqətsizliyindən, intizamsızlığından və laqeydsizliyindən baş verir. Şəxs özünün hərəkət və ya hərəkətsizliyinin nəticəsində baş verə biləcək ictimai təhlükəli əməli görmür, halbuki onu görməli və bilməli idi. Məsələn, silahı təmizləyən şəxs onun içərisində güllənin olduğunu yoxlamır və təmizləmə prosesində atəş açılaraq birini öldürür. Göstərilən bu misalda təqsirkar baş verə biləcək təhlükəni əvvəlcədən görməli və onun nə ilə nəticələncəyini bilməli olduğu halda onu görmür, nəticədə isə ehtiyatsızlıqdan insan ölümü baş verir (84, 276).

RF CM-də ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma əməlinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 109-cu maddədə ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamın ölümünə səbəb olma tövsifedici əlamətindən başqa, həmçinin şəxsin özünün peşə vəzifələrini lazımi qaydada icra etməməsinin adam ölümünə səbəb olması da nəzərdə tutulmuşdur (109-cu maddənin 2-ci hissəsi). AR CM-nin 124-cü maddəsində isə belə bir tövsifedici əlamət nəzərdə tutulmamışdır. Biz milli cinayət qanunvericiliyimizin mövqeyini daha düzgün hesab edirik. Çünki onsuz da AR CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlığın bu halını nəzərdə tutan normalar vardır (məsələn, AR CM-nin 263.2-ci maddəsi və qeyriləri). Fikrimizcə, RF CM-nin 109-cu maddəsinin 2-ci hissəsi əslində Xüsusi hissənin normaları arasında əsassız rəqabətə imkan verir.

RF CM-nin 109-cu maddəsinin 2-ci hissəsinin subyektləri barəsində də vahid fikir yoxdur. Peşə vəzifələri (öhdəlikləri) qanunla, digər normativ aktlarla, həmçinin idarədaxili normativ aktlarla müəyyən edilir. Adətən bu şəxslərə tibb işçiləri, məşqçilər, elektriklər, təhlükəli maddə və ya qurğuların saxlanc yerlərinin məsul işçiləri, qəza-xilasetmə xidmətlərinin əməkdaşları aid edilir.

A.V.Stroqiy RF CM-nin 109-cu maddəsinin yeni redaksiya layihəsini təqdim etmişdir. Müəllif həmin maddədən şəxsin öz peşə vəzifələrini lazımi qaydada icra etməməsi səbəbindən adam ölümünə səbəb olma əlamətinin çıxarılmasını, normanın iki hissədən ibarət strukturda aşağıdakı məzmununda formullaşdırılmasını təklif etmişdir: 1. ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma; 2. ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamın ölümünə səbəb olma. A.V.Stroqiy bununla yanaşı aşağıdakı məzmununda “Şəxsin öz peşə öhdəliklərini icra etməməsi və ya lazımi qaydada yerinə yetirməməsi” adlı normanın yaradılmasını təklif etmişdir:

1. şəxsin öz peşə vəzifələrini icra etməməsi və ya lazımi qaydada yerinə yetirməməsi, ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmasına və ya külli miqdarda zərər vurulmasına səbəb olduqda;

2. Eyni əməllər ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmasına səbəb olduqda;

3. Eyni əməllər ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olduqda;

4. Eyni əməllər iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olduqda (114, 47).

A.V.Stroqiy Rusiya CM-nin 109 və 118-ci maddələrinin 2-ci hissələrində nəzərdə tutulan tövsifedici əlamətlərin unifikasiyasının olunması hesabına yeni normanın yaradılmasını təklif etmiş-

dir. Lakin biz yuxarıda qeyd etdiyimiz səbəb üzündən müəllifin verdiyi birinci təklif ilə razılaşıyıq, CM-nin lüzumsuz olaraq yüklənməsinin əleyhinə olduğumuzdan ikinci təklifini isə əsaslı hesab etmirik. Eyni zamanda qeyd edirik ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurmaya səbəb olmuş əməllər normativ hüquqi aktlarda tənzim edilən xüsusi qaydaların qəsdən pozulması üzündən baş verdikdə, həmin əməllər digər müvafiq əlamətlər də mövcud olduqda CM-nin 162-ci maddə – əmək mühafizəsi qaydalarını pozma; 263-cü maddə – yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma və s. maddələr ilə tövsif ediləcəkdir.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən hərəkətlər son zərurət vəziyyətini yarada bilər. Bu halda son zərurət həddinin aşılması cinayət məsuliyyətini istisna edir. Fikrimizcə, F.Y.Səməndərovun bununla əlaqədar gətirdiyi aşağıdakı misalı qeyd etməyimiz yerinə düşər. A. və V. otaqların döşəməsi üçün elektrik mişar vasitəsilə taxta materiallarını lazım olan standartda doğramaqla məşğul olmuşdur. A.-nın ehtiyatsız hərəkəti nəticəsində V.-nin qolu mişara toxunmuş və mişar onun qol damarını kəsmişdir. Güclü qanaxma başlamışdır. A. V.-ni təcili xəstəxanaya çatdırmaq üçün avtomaşın lazım olmuşdur. O, inşaat meydanına yaxın binanın həyətidən maşına yaxınlaşıb sürücüdən onları xəstəxanaya aparmağı xahiş etmişdir. Sürücü isə razı olmamışdır. Belə vəziyyətdə A. zor tətbiq edərək sürücünü maşından kənarlaşdırmış və maşını ələ keçirmişdir. A.V.-ni maşınla götürərək xəstəxanaya çatdırmışdır. A.-nın əleyhinə maşının sahibini döyməyə və avtomaşını qaçırmağa görə cinayət işi başlanılmışdır. İşə məhkəmədə baxılarkən A.-nın son zərurət vəziyyətində hərəkət etdiyi və bu yolla V.-nin həyatını təhlükədən xilas etdiyi qeyd edilmiş, əməlində cinayət tərkibinin olmadığına görə cinayət işinin icraatına xitam verilmişdir (42, 322). Lakin nəzərə al-

maq lazımdır ki, AR CM-nin 38.2-ci maddəsinin müddəalarına əsasən son zərurət həddinin aşılması ilə ehtiyatsızlıqdan deyil, yalnız qəsdən zərər vurulduqda cinayət məsuliyyəti yarana bilər.

AR CM-nin 39-cu maddəsi əsaslı riskə həsr olunmuşdur. Əsaslı riskin hüquqiliyi şərtləri mövcuddur. Onlardan birinin olmaması ehtiyatsızlıqdan vurulan zərərə görə cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilər. Müəyyən edilmiş qaydada verilmiş əmrin və ya sərəncamın qanunsuz olduğunu bilməyərək icra edən şəxs qanunla qorunan mənafeələrə zərər vurduqda qəsdən törədilən əmələ görə deyil, ehtiyatsızlıqdan törədilən əmələ görə məsuliyyət daşıyacaqdır.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərərin vurulması zamanı zəruri müdafiə hərəkətləri mümkündürmü? Zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə (CM-nin 123-cü maddəsi), Zəruri müdafiə həddini aşmaqla sağlamlığa ağır zərər vurma (CM-nin 130-cu maddəsi) cinayətləri qəsdən törədilən əməllərdir. AR CM-də ehtiyatsızlıqdan zəruri müdafiə həddini aşmağa görə zərərin vurulmasını nəzərdə tutan norma yoxdur. Ona görə də biz qoyduğumuz suala müsbət cavab vermirik, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərərin vurulması zamanı zəruri müdafiə hərəkətlərini mümkün hesab etmirik.

Onu da qeyd edək ki, "İcbari sığortalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il 14 may tarixli 649-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 4 iyul tarixli 937 nömrəli Fərmanının 1.1.3-cü yarımbəndinin ikinci abzasının icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 1 avqust tarixli 269 nömrəli qərarı ilə "Ağır, az ağır və yüngül xəsarət növlərinin Siyahısı" təsdiq edilmişdir (126).

Ədəbiyyatda ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin müxtəlif təsnifatı aparılır. P.S.Daqel onları məişət zəminində törədilən cinayətlərə və peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı baş verən cinayətlərə təsnif etmişdir (66, 18). Fikrimizcə, bu siyahıya vəzifə funksiyalarının həyata keçirilməsi zamanı ehtiyatsızlıqdan baş vermiş cinayətlər də əlavə olunmalıdır.

Adam öldürmə digər şəxsin hüquqazidd olaraq həyatdan məhrum edilməsini nəzərdə tutur. Adam öldürmə və ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma müxtəlif keyfiyyətli və məzmunlu anlayışlardır. Vaxtilə M.D.Şarqorodski hesab edirdi ki, ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olmanın bütün hallarını bir maddədə birləşdirmək lazımdır. Müxtəlif növ qaydaların pozulması səbəbindən baş verən ölüm halları isə məsuliyyəti ağırlaşdıran əlamət qismində nəzərdə tutulmalıdır (93, 477).

Hesab edirik ki, AR CM-nin 124-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət daha çox məişət zəminində törədilir. Peşə və ya vəzifə funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma halları bir qayda olaraq AR CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələri ilə məsuliyyət yaradır. Cinayət-hüquqi mənada məişət zəminində olan sahəyə maddi nemətlərin, mənəvi dəyərlərin istehlakı ilə bağlı olan həyat sferası, bu istehlakın üsulları, xidmət sferaları aiddir. Məişət anlayışına həmçinin şəxsi və ailə münasibətləri, istehsal xarakterli olmayan digər növ münasibətlər də daxildir.

2.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayət tərkibinin subyektiv əlamətləri

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində subyektiv əlamətlərə cinayətin subyektinin və subyektiv cəhətinin aid edilməsi qəbul olunmuşdur. Ona görə də bu yarım-fəsildə biz ehtiyatsızlıqdan adam

öldürmə cinayət tərkibinin subyektivi və subyektiv cəhətdən bəhs edəcəyik. AR CM-də təsbit olunmuş həyat əleyhinə edilən cinayətlər təqsirin hansı forması ilə törədilməsinə görə iki qrupa ayrılırlar: həyat əleyhinə qəsdən törədilən cinayətlər (120-123, 135-ci maddələr); həyat əleyhinə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər (124-cü maddə).

Qəsdən adam öldürmə zamanı təqsirkar şəxs törətdiyi hərəkət (hərəkətsizlik) ilə başqasını həyatdan məhrum edəcəyini əvvəlcədən dərk edir və belə nəticəni arzu edir (birbaşa qəsd), yaxud belə nəticəni arzu etməsə də, ona şüurlu surətdə yol verir (dolayı qəsd). Qəsdən törədilən adam öldürmə cinayətləri tamah, intiqam, qısqanclıq, xuliqanlıq və s. motivlərlə törədilə bilər. Motiv adam öldürmə cinayətlərinin tövsifində nəzərə alınır. Buna görə də qətl cinayətləri üzrə istintaq fəaliyyətində motiv aydınlaşdırılır.

AR CM-nin 124-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət adından görüldüyü kimi, subyektiv cəhətdən təqsirin ehtiyatsızlıq forması ilə xarakterizə olunur. Qeyd etmək istəyirik ki, digər cinayətlərdə olduğu kimi ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin də obyektiv əlamətləri subyektiv əlamətləri ilə birgə təzahür edir. Cinayətin subyektiv cəhətinin müəyyən edilməsi şəxsin əməlinə cinayət tərkibinin olub-olmamasının müəyyən edilməsinin son mərhələsidir. Cinayətin subyektiv cəhətinin spesifik cəhəti ondan ibarətdir ki, motiv, məqsəd cinayətin törədilməsindən əvvəl formalaşır. Bununla belə, motiv və məqsəd cinayətin əvvəlindən sonunacan onu müşayiət edir.

AR CM-nin beşinci fəslə təqsirə həsr olunmuşdur. Təqsir dedikdə nə başa düşülür, onun məzmununu nə təşkil edir? Təqsirin məzmunu mahiyyət etibarilə şəxsin cinayət törətdiyi zaman psixi prosesindən ibarətdir. Cinayətin qəsdən törədilməsindən fərqli olaraq ehtiyatsızlıq zamanı təqsirkar şəxsin iradəsi ic-

ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinə istiqamətlənmir.

AR CM-nin 26-cı maddəsində ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayətlərin anlayışı verilir və ehtiyatsızlığın iki növü fərqləndirilir: cinayətkarcasına özünəgüvənmə və cinayətkarcasına etinasızlıq. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət sayılır. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur.

AR CM-nin 26.2-ci maddəsinə əsasən deyə bilərik ki, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı şəxs əməli ilə zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin kifayət qədər əsas olmadan onun qarşısını alacağını güman edir. AR CM-nin 26.3-cü maddəsinə əsasən isə deyə bilərik ki, cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı şəxs törətdiyi əməli ilə zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda görmür. Beləliklə, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirkar şəxs əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verməyəcəyini güman edir, cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı isə əməli ilə ictimai təhlükəli nəticələrin baş verə bilməsi imkanını belə görmür.

Qanuna görə şəxs özünəgüvənmədə əməlinin ancaq ictimai təhlükəli nəticələr doğuracağı imkanını görür. Özünəgüvənmədə yol verilən hərəkət və ya hərəkətsizlik taktiki kriminal xarakterli olur. Belə əməl nə cinayətə hazırlıq, nə də sui-qəsd yarada bilməz. Lakin özünəgüvənmədə hərəkət və hərəkətsizlik kriminal xarakterdə olmasa da, adətən müəyyən yayınan hərəkətlərdə, hüquq pozuntularında, təhlükəsizlik qaydalarını pozmada ifadə olunur. Belə təhlükəsizlik qaydalarını pozma başqa hallarda qarşılıqlı əlaqəyə girib, ictimai təhlükəli nəticəni doğurmağa istiqamətlənə bilər. Yəni belə əməl ictimai təhlükəli nəticə doğurma imkanını yaradır. Şəxs hərəkət və ya hərəkətsizliyin belə kriminal xarakterli nəticə doğuracağı imkanını dərk edir və onun qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlayır.

Subyekt ölümdən ibarət ictimai təhlükəli nəticənin qarşısını almaq imkanını bir sıra obyektiv və subyektiv amillərin hərəkəti zəminində dərk edir. Şəxs ictimai-təhlükəli nəticənin qarşısının alınmasında hesaba alınan subyektiv amillərə – əməlin baş verdiyi şəraitə, təcrübəsinə, bacarığına, çevikliyinə, biliyinə, habelə obyektiv amillərə – başqa adamların köməyinə, maşın və başqa avadanlığın sazlığına, təbiət qüvvələrinə, küləyə, yağışa, selə və s. ümid bağlayır (59, 111). Məsələn, subyekt bir halda meşədə yandırdığı ocağı söndürmür, başlayan yağışın güclənəcəyinə ümid bağlayır. Başqa halda, yağışdan xarab ola biləcək əmlakın üstünü örtmür, ümid edir ki, yağış yağmayacaq.

AR CM-nin 26.2-ci maddəsində cinayətkarcasına özünəgüvənmənin iki əlaməti nəzərdə tutulur: a) əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanının qabaqcadan görülməsi; b) kifayət qədər əsas olmadan ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınacağına güman edilməsi. Əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanının qabaqcadan görülməsi cinayətkar-

casına özünəgüvənmənin əqli momentinin, kifayət qədər əsas olmadan ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınacağına güman edilməsi isə cinayətkarcasına özünəgüvənmənin iradəvi momentinin məzmununu təşkil edir.

Cinayətkarcasına özünəgüvənməyə verilən anlayışdan görünür ki, ehtiyatsızlığın bu formasının əqli momentini xarakterizə edərkən cinayət qanunvericiliyi təqsirkarın ictimai təhlükəli əmələ psixi münasibətini deyil, yalnız ictimai təhlükəli nəticəyə olan psixi münasibətini müəyyənləşdirir. Bu mənada ehtiyatsızlığın bu növündə cinayətlərin törədilməsi hallarında ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) dərk edilməsi və ya edilməməsi törədilmiş cinayətin subyektiv cəhətinin müəyyən edilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb etmir. Bir qayda olaraq, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirkarın əməli ictimai təhlükəli xarakter daşmır. Odur ki, belə cinayətə hazırlıq və ya cinayət etməyə cəhd kimi qiymət verilə bilməz. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirkar hər bir halda əməlin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür və dərk edir, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısının alınacağı gümanında olur (5, 55).

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə formasında törədilən cinayətlərdə təqsirkar əməlin ictimai təhlükəli nəticələrinin baş verməsinin labüdlüyünü deyil, yalnız onların baş vermə imkanını qabaqcadan görür. Özünəgüvənmə ilə hərəkət edən təqsirkar öz davranışının hansısa abstrakt bir ictimai təhlükəli nəticəyə səbəb ola biləcəyi ehtimalını qabaqcadan görür, lakin öz davranışı ilə nəticə arasında səbəbli əlaqənin real və konkret inkişafı onun dərk etmə fəaliyyətinin predmetinə çevrilir.

Əməlin ictimai təhlükəli nəticələrinin qarşısının alınacağına güman edilməsi cinayətkarcasına özünəgüvənmənin iradəvi momentini xarakterizə edən əlamətdir. Təqsirkarın ictimai təh-

lükəli nəticələrin qarşısını alacağını güman etməyə əsas verən hallar müxtəlif ola bilər: təqsirkarın özünün təcrübəsi, biliyi, bacarığı, başqalarının köməyi, təbiət qüvvələri və s. Lakin cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirkar kifayət qədər əsas olmadan göstərilən hallara ümid edərək ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınacağını güman edir. Məsələn, avtonəqliyyat vasitəsini müəyyən olunmuş sürət həddini keçərək yüksək sürətlə idarə edən sürücü öz hərəkətinin ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olma imkanını qabaqcadan görür, lakin nəqliyyat vasitəsinin texniki cəhətdən saz vəziyyətdə olmasına, uzun illərin sürücülük təcrübəsinə, hərəkət etdiyi yolda piyadaların və maşınların az olmasına və s. kimi subyektiv və obyektiv amillərə ümid edərək baş verə biləcək nəticələrin qarşısını ala biləcəyini düşünür.

Əməlin ictimai təhlükəliliyinin dərk edilməsi nəyi ifadə edir? Bu ilk növbədə şəxsin öz əməlinin vətəndaşlara, onların qanunla qorunan hüquq və mənafelərinə, cəmiyyətə və dövlətə zərər yetirməsini dərk etməsini ifadə edir. Qeyd olunduğu kimi şəxsin əməli ilə baş verə bilən ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısını alacağını güman etməsinin əqli və iradəvi tərəfləri vardır. Əqli cəhətin mahiyyəti onda ifadə olunur ki, şəxs arxayın olduğu müəyyən halların hərəkətə gətirilməsi zamanı əməldən yarana bilən ictimai təhlükəli nəticənin qarşısını alacağını güman edir. İradəvi cəhət isə şəxsin ictimai təhlükəli nəticənin baş verməməsini arzulamasında ifadə olunur.

P.S.Daqel, D.İ.Kotov cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı subyektin təqsirinin aşağıdakı meyarlarını ayırmışlar: 1) obyektiv meyar – subyektin ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinin qarşısını alacağını güman etdiyi halları kifayətedici olmamasını qabaqcadan görməli olması, subyektin ehtiyatlılıq qaydalarına riayət etməli olması; 2) subyektiv meyar – şəxsin

bunları dərk etmək imkanının olması. Təqsirkara nəticənin qarşısının alınacağını güman etməyə əsas verən hallar öz xüsusiyyətinə görə həqiqətən də həmin nəticələrin qarşısını almaq imkanına malik olmalıdır. Cinayətkarcasına özünəgüvənmədə şəxs bəxtinin gətirəcəyinə, təsadüfi hadisələrə, peşə təcrübəsinə və sair bu kimi hallara ümid edir (65, 136-137).

İnsanın davranış aktı üç ünsürdən: əqli, iradi və emosional elementlərdən ibarətdir. Onlar faktik olaraq bir hadisəni – bir psixi prosesi yaratsalar da, nəzəri cəhətdən onları parçalamaq mümkün olur. İnsan şüurunun köməyi ilə keçmiş sosial təcrübə və biliyi zəminində düşdüyü konkret şəraitin faktiki əlamətlərini dərk etməklə məhdudlaşmır, bu əməlin mənasını, cəmiyyət üçün əhəmiyyətini, mənəvi və hüquqi tələblərə uyğun gəlib gəlməməsini dərk edir. Belə məzmunlu idrak fəaliyyəti təqsirin qəsd forması üçün xarakterikdir. İnsan düşdüyü şəraitdə dərk etmək imkanı olduğu halda, bəzən müəyyən şəraiti və halları dərk edə bilmir. Belə vəziyyətdə obyektiv şərait subyektə müəyyən informasiya verir, subyektin belə informasiyanı qavramasına və dərk etməsinə qarşı duran maneə olmur (44, 279). Sadalanan müddəalar ehtiyatsızlığın psixoloji və sosial-siyasi mahiyyətinin idrakı üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. İnsan həm sosial mühitdən, həm də öz daxili aləmindən böyük sayda informasiyalar qəbul edir. Lakin obyektiv məzmun və subyektiv əhəmiyyətindən asılı olaraq şəxsin informasiyalara münasibəti müxtəlif olur. Burada seçmə şəxsin informasiyalara verdiyi əhəmiyyətindən asılı olaraq baş verir (42, 214).

Ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına özünəgüvənmə növü həmçinin təqsirin qarışıq forması ilə qarışıq salınır. Təqsir özünü cinayətdə obyektiv olaraq ifadə edir. Keçmiş sovet cinayət qanunlarında, o cümlədən respublikamızın cinayət məəcəllələrində təqsirin qarışıq formasını nəzərdə tutan norma olmamışdır.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də də təqsirin bu forması nəzərdə tutulmamışdır. Təqsirin bu forması MDB məkanı ölkələri içərisində ilk dəfə Rusiyanın hazırda qüvvədə olan 1996-cı il CM-də “Təqsirin iki forması ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət” adlı 27-ci maddədə təsbit olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən qəsdən törədilən cinayət zamanı qanunla daha ciddi cəzaya səbəb olan, lakin şəxsin qəsdilə törədilməyən ağır ictimai təhlükəli nəticə yetirilsə, belə ictimai təhlükəli nəticəyə görə cinayət məsuliyyəti onda yaranır ki, şəxs ya həmin ictimai təhlükəli nəticələrin baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman etmiş, yaxud həmin ictimai təhlükəli nəticələrin baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməli olduğu və ya görə biləcəyi halda, onları görməmiş olsun. Ümumilikdə isə belə cinayət qəsdən törədilmiş cinayət sayılır.

Rusiya cinayət hüququnun görkəmli nümayəndəsi V.N.Kudryavsev qeyd olunan maddənin axırıncı cümləsi ilə razılaşmamış, belə cinayətlərin birmənalı olaraq qəsdən törədilmiş cinayət hesab olunmasını düzgün saymamışdır (86, 151). Məhkəmə təcrübəsində də cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində baş verən adam ölümünün dolayı qəsd ilə törədilən adam öldürmədən fərqləndirilməsinə diqqət yetirilmişdir. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun “Bədənə ağır xəsarət yetirilməsinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 1967-ci il 18 iyul tarixli 1 sayılı qərarında (qərar hazırda qüvvədə olmasa da, onun müddəaları elmi nöqteyi-nəzərdən əhəmiyyətlidir – S.H.) məhkəmələrə izah edilmişdir ki, bədənə ağır xəsarətin yetirilməsi barədə olan işlərə baxarkən onlar bədənə qəsdən ağır xəsarət yetirilməsini öldürməyə sui-qəsdən, həmçinin zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələnən qəsdən ağır xəsarət yetirməni qəsdilə öldürməkdən, müqəssirin qəsdinin məz-

munu və istiqamətinə əsasən ciddi surətdə fərqləndirməlidirlər (42, 300).

Təqsirin qarışıq forması paralel olaraq yalnız tövsifedici əlamətli, yəni məsuliyyəti ağırlaşdıran halı nəzərdə tutan cinayət tərkiblərində mövcud ola bilər. Bu zaman təqsirin qəsd forması əsas tərkibin əlaməti kimi, ehtiyatsızlıq forması isə tövsifedici nəticənin əlaməti kimi çıxış edir. Qanunverici tərəfindən bu adətən qəsd obyektləri müxtəlif olan ictimai təhlükəli əməllər üzrə formulə edilir. Təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətin klassik nümunəsi ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətidir. AR CM-nin 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan bu cinayətin tövsifi zamanı bəzən səhvlərə yol verilir.

AR CM-nin 126.3-cü maddəsində qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın xüsusilə tövsifedici əlaməti – AR CM-nin 126.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması göstərilmişdir. İstintaq və məhkəmə təcrübəsində qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın qeyd edilən xüsusilə tövsifedici əlamətinin qəsdən adam öldürmədən fərqləndirilməsi bir sıra çətinliklər yaradır. Ona görə də qəsdən adam öldürmənin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin ölümünə səbəb olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqləndirilməsinin meyarlarının dəqiq müəyyən edilməsi mühüm təcrübə əhəmiyyətə malikdir.

Sağlamlığa ağır zərər vurma zamanı baş verən ölüm təqsirkarın əməlinin sonrakı nəticəsidir. Onun əməlinin ilkin nəticəsi isə məhz AR CM-nin 126.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əlamətlərdən biri üzrə müəyyən edilən sağlamlığa vurulmuş ağır zərərdir. Baş vermiş ölüm artıq sağlamlığa vurulmuş ağır zərərin nəticəsidir. Ona görə də təqsirkarın əməlini AR CM-nin 126.3-cü maddəsi üzrə tövsif edərkən sağlamlığa vurulmuş ağır

zərərli baş vermiş ölüm arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulması ilə ölümdən ibarət nəticə arasında uzun zaman fasiləsinin olması özü-özlüyündə təqsirkar şəxsin başqasını həyatdan məhrum etməyə dair qəsdini istisna etmir, o cümlədən sağlamlığa zərər yetirildikdən dərhal sonra ölümün baş verməsi adam öldürməyə qəsdin mövcudluğunu təsdiq etmir. Sağlamlığa ağır zərər vurulması ilə ölümün baş verməsi arasında uzun zaman fasiləsi mövcud olduqda adam öldürməyə görə məsuliyyət istisna edilir (85, 91).

Bu cinayətlərdə bəzən ölümə münasibətdə təqsir müəyyən olunmur, əmələ baş vermiş ölüm hadisəsi faktına görə qiymət verilir. Sağlamlığa vurulmuş ağır zərərin zərərçəkmişin ölümünə səbəb olmasının müəyyən olunması, onun ölümünə münasibətdə təqsirin ehtiyatsızlıq formasının mövcudluğunun müəyyən edilməsinin obyektiv əsası sayılır. Burada təqsirkarın qəsdini yalnız əməlin ilkin nəticəsinin (sağlamlığa ağır zərər vurmağın) əhatə olunduğunu, sonrakı nəticənin (ölümün) isə qəsdə əhatə olunmadığını müəyyən etmək üçün bir sıra hallara diqqət yetirilməlidir. Nəzərə alınmalı olan həmin hallar sırasına zərər yetirilən bədən nahiyəsinin həyat üçün mühüm olmasını, zərər yetirmənin üsulunu, istifadə edilən alət və ya vasitənin, təqsirkarın əməli törətdikdən əvvəlki davranışını, onun zərərçəkmişlə münasibətini, əməl törədildikdən sonrakı davranışını aid etmək lazımdır (5, 306).

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, həm normanın əsas tərkibində, həm də tövsifedici əlamətində təsbit olunmuş nəticələrin – ardıcıl iki nəticənin törədilməsi, əsas tərkibə münasibətdə qəsd, tövsifedici əlamətə münasibətdə isə ehtiyatsızlığın – təqsirin paralel iki forması ilə törədilən cinayət vahid mürəkkəb cinayət sayılır. Qanunverici təqsirin qarışıq formasını nə-

zərdə tutan cinayət tərkiblərində hər biri müstəqil cinayət sayılan iki əməli vahid cinayət tərkibində birləşdirməklə keyfiyyət etibarı ilə yeni tərkibini yaradır. Mürəkkəb tərkibli cinayətlərdə cinayəti yaradan elementin sayı çox olur. Bəzən qarışıq tərkiblər ifadəsindən istifadə olunur. Qarışıq tərkiblər bir-birindən əsasən bir əlamətə görə fərqlənir və çox zaman həmin əlaməti müəyyən etmək asan olmur. AR CM-nin qeyd etdiyimiz 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlini həm qəsdən adam öldürmə, həm də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərindən fərqləndirmək lazımdır.

Qarışıq tərkibli cinayətlərə digər misallar da göstərmək olar. Məsələn, AR CM-nin 181-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət eyni vaxtda iki obyektə: həm mülkiyyətə, həm də şəxsiyyətin həyat və ya sağlamlığının təhlükəsizliyi ilə bağlı münasibətlərə qəsd edir. AR CM-nin 141.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan qanunsuz abort etmə cinayəti həm tibb müəssisələrindən kənarında abortun edilməsini, həm də zərərçəkmiş şəxsin ölümünü birləşdirən iki nəticəni əhatə edir. AR CM-nin 136.1, 136.2, 136.2-1 və 136.3-cü maddələrlə nəzərdə tutulan əməllərin ehtiyatsızlıqdan şəxsin ölümünə və ya sağlamlığına ağır zərər vurulmasına səbəb olmasını ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutur. Nəticəyə münasibət təqsirin ehtiyatsızlıq forması ilə səciyyələnir. Qəsdin aşkar olduğu hər bir halda əməl qəsdən adam öldürmə və ya sağlamlığa ağır zərər vurma kimi tövsif olunur.

AR CM-nin 149.3-cü maddəsi zorlamanın xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarını müəyyən edir. Ehtiyatsızlıq üzündən zərərçəkmişin ölməsi faktı ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, qadının müqavimətini qırmaq üçün ona tətbiq edilən qüvvənin ölümə səbəb olması, yaxud qaçmağa cəhd edərkən və digər hallarda ölmə-

si nəzərdə tutulur. Bütün hallarda ölüm faktı ilə zorlama və ya zorlamağa cəhd arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Zərərçəkmişin ölümü ilə bağlı təqsir ehtiyatsızlıqda ifadə olunur. Zorlama ilə ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin həyatdan məhrum edilməsi arasında səbəbli əlaqə müəyyən olunmazsa, göstərilən ağırlaşdırıcı əlamət tətbiq edilmir və zərərçəkmişin ehtiyatsızlıqdan həyatdan məhrum edilməsi isə AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə tövsif olunur. Əgər zərərçəkmişin ölümü dolayı qəsdlə, məsələn, zorladığından sonra əl ayağı sarınmış və ağzı tıxanmış vəziyyətdə qoyub getmə, huşsuz vəziyyətdə soyuq yerdə saxlamaq nəticəsində baş vermişdirsə, belə əməl zorlama ilə müşayiət olunan qəsdən adam öldürmə kimi tövsif olunmalıdır (26, 186). Zərərçəkmişin ölümünə münasibətdə şəxsin təqsiri cinayətkarçasına etinasızlıq formasında ifadə olunur. Belə halda təqsirkar öz hərəkətlərinin zərərçəkmişin ölümü ilə nəticələnə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda onları görmür.

Təcrübədə zorlama faktının zərərçəkmişin malik olduğu xəstəliyin, məsələn, ürək qüsurlarının ölümə səbəb olması üçün təkan rolu oynadığına rast gəlinir. Bu zaman zərərçəkmişin ölümü təqsirkarın ehtiyatsızlığı üzündən deyil, əvvəlcədən olan xəstəliyin qəflətən kəskinləşməsi səbəbindən meydana çıxsa da, əməlin xüsusilə ağırlaşdırıcı hal üzrə tövsifi istisna olunmur. Zərərçəkmişin ölümünə münasibətdə birbaşa və ya dolayı qəsdin mövcud olduğu istənilən halda əməl AR CM-nin 149.1 və 120.2.6-cı maddələri ilə məcmusu halında tövsif olunur.

Zərərçəkmişin ölümünün zorlamadan sonra baş verdiyi bir sıra hallarda, məsələn, zərərçəkmişin məlumat yayacağından ehtiyat edərək təqsirkar onu öldürürsə, məsuliyyət zorlamaya və CM-nin 120.2.6-cı maddəsinə görə yaranır. 14-15 yaşlı təq-

sirkar şəxs AR CM-nin 149.3.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət daşı-
mır. Çünki ehtiyatsızlıqla həyatdan məhrum etməyə görə qanun
16 yaşdan məsuliyyət müəyyən edir.

AR CM-nin 162-ci maddəsində əmək mühafizəsi qaydaları-
nı pozmadan bəhs edilir. Həmin maddə texniki təhlükəsizlik və
ya əmək mühafizəsinin başqa qaydalarına riayət edilməsi vəzi-
fəsi həvalə edilmiş şəxs tərəfindən bu qaydaların pozulması nə-
ticəsində ehtiyatsızlıqdan insan sağlamlığına ağır və ya az ağır
zərər vurulmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutur. Əmək müha-
fizəsi və texniki təhlükəsizlik qaydalarının pozulması nəticəsin-
də ehtiyatsızlıqdan ölüm hadisəsi baş verdikdə isə, cinayət mə-
suliyyəti AR CM-nin 162.2-ci maddəsi ilə yaranır. Bu halda
ölümün cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya etinasızlıq nəti-
cəsində baş verməsi müəyyən edilməlidir.

Ümumilikdə isə bu cinayətlərin tövsifi zamanı səhvə yol
verilməsinin başlıca səbəblərindən biri tövsifedici əlamətdə nə-
zərdə tutulmuş daha ağır nəticədə təqsirin formasının düzgün
müəyyən olunmaması və obyektiv təqsirləndirməyə yol veril-
məsidir.

Həm cinayətkarcasına özünəgüvənmə, həm də dolayı qəsd
zamanı təqsirkar zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyi im-
kanını qabaqcadan görür. Lakin ictimai təhlükəli nəticələrin baş
verə biləcəyi imkanının qabaqcadan görülməsinin bu iki forma-
sı bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Ədəbiyyatda bu fərqlər
barəsində göstərilmişdir ki, dolayı qəsdə ictimai təhlükəli nəti-
cələrin baş verə biləcəyi imkanının qabaqcadan görülməsi
konkret (real) olur, cinayətkarcasına özünəgüvənmədə isə o,
mücərrəd xarakterli olur. Cinayətkarcasına özünəgüvənmədə
təqsirkar zərərçəkmişin ölümünün baş verməsinin qarşısını ala-
cağını güman edir. Dolayı qəsdə isə təqsirkar zərərçəkmişin
ölümünün baş verməsinin qarşısını alması üçün heç bir tədbir

görmür, zərərçəkmişin ölümünü arzu etməsə də, onun baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir (114, 38). Biz bu mövqe ilə razılaşıırıq.

Dolayı qəsd ilə adam öldürmə və cinayətkarcasına özünə-güvənmə nəticəsində baş vermiş adam ölümü ictimai təhlükəli nəticəyə müxtəlif iradəvi münasibətləri ilə də bir-birindən fərqlənirlər. Dolayı qəsdə təqsirkar zərərçəkmişin ölümünün baş verməsinə laqeyd yanaşır, cinayətkarcasına özünə-güvənmə zamanı isə təqsirkarın şüuru və iradəsi ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinə laqeyd deyil, əksinə, onun qarşısının alınmasına yönəlir. Sonuncu vəziyyətdə subyekt zərərçəkmişin ölümündən ibarət olan ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinin qarşısını ala bilən real, konkret məqamlara, məsələn, gücünə, cəldliyinə, bacarığına, digər şəxsi keyfiyyətlərinə, habelə başqa şəxslərin hərəkətlərinə, təbiət qüvvələrinə, möcüzələrə və sairəyə arxayın olur. Lakin bu arxayınçılıq əsaslı olmadığından ictimai təhlükəli nəticə – zərərçəkmişin ölümü baş verir.

Cinayətkarcasına etinasızlıq qəsdin ictimai mənafeyə diqqətsiz, laqeyd münasibəti, xidməti və peşə vəzifələrini yerinə yetirərkən kifayət qədər ehtiyatlı olmamasının, bu və ya başqa fəaliyyət sahəsini tənzim edən xüsusi qaydalara, birgəyaşayış qaydalarına riayət etməsinin nəticəsi kimi mövcud olur. Cinayətkarcasına etinasızlıq formasında təzahür edən adam öldürmə cinayətində şəxsin öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin belə nəticə doğuracağı imkanını dərk etmək vəzifəsi qanunun tələblərindən, bu və ya başqa sahədə xidməti və peşə vəzifələrini tənzim edən xüsusi qaydaların, eləcə də birgəyaşayış qaydalarının tələblərindən irəli gəlir.

Konkret şəraiti və şəxsin fərdi xüsusiyyətini nəzərə almaqla, başqa sözlə obyektiv və subyektiv meyarlar zəminində şəxsin təhlükəsizlik qaydasını pozma faktını dərk edə bilməsi və

bununla əlaqədar baş verəcək ictimai-təhlükəli nəticəni əvvəlcədən görmək imkanının olub-olmaması məsələsi aydınlaşdırılır. Cinayətkarcasına etinasızlıq ilə adam öldürmədə şəxsin konkret vəziyyətdə necə davranmalı olması obyektiv meyarlardan istifadə edilməklə aydınlaşdırılır. Konkret şəraitdə şəxsin öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələr doğuracağını dərk etmək imkanına malik olması isə ancaq subyektiv meyar əsasında müəyyən edilir (112, 143).

Cinayətkarcasına etinasızlıq təqsirin yeganə təzahürüdür ki, təqsirkar şəxs əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə bilməsi imkanını heç bir formada görmür. Təqsirkarın qəsdinin məzmunu məsələsi həll edilərkən məhkəmələr törədilmiş cinayətin bütün hallarının məcmuyunu, xüsusən cinayətin üsulu və alətini, zərərçəkmişə yetirilmiş bədən xəsarətlərinin sayını, xarakterini, təqsirkarın şəxsiyyəti, onun zərərçəkmişlə qarşılıqlı münasibəti, hadisə vaxtı davranışı haqqında məlumatları və sair halları təhqiq etməlidir. Cinayətkarcasına etinasızlığın predmet məzmunu subyektin dərk etdiyi hallar, ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsi imkanının dərk edilməsi ilə müəyyən olunur. Burada cinayətin subyektini ilə yetirilən nəticə arasında pozitiv psixoloji əlaqə mövcud olmur (114, 40).

Cinayətkarcasına etinasızlıq növündə təzahür edən ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətində təqsirkarın iradəsi baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə ilə bağlı olmadığından, əməldə ehtiyatsızlığın növü əqli element vasitəsilə müəyyən edilir. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilən adam öldürmə cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində baş vermiş adam ölümünə səbəb olma əməlinə daha ictimai təhlükəlidir. Belə ki, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirli şəxs insan həyatının mühafizəsinin təmini ilə bağlı olan qaydaları şüurlu surətdə pozduğunu, əməlinin insan həyatının itirilməsinə səbəb

ola biləcəyini qabaqcadan görür və dərk edir. Cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı isə təqsirli şəxs əməli ilə digər insanın həyatdan məhrum ola biləcəyini görməli olduğu halda görmür.

Ölümə səbəb olan sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqla adam öldürmədən də eyni meyar əsasında fərqlənir. Belə ki, ölüm ağır zərərlə əlaqədar olan hallarda məsuliyyət məsələsinin AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə həlli üçün həm ölümdən ibarət nəticəyə, həm də sağlamlığa vurulan ağır zərərə psixi münasibət ehtiyatsızlıq formasında olmalıdır. Yəni zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığa ağır zərər vurulmasına və ölümünə təqsirkarın qəsdı yoxdursa, lakin işin hallarına görə baş verən nəticələri görməli olduğu və görə bildiyi halda, onun hərəkətləri ehtiyatsızlıqla adam öldürmə kimi qiymətləndirilməlidir.

Ehtiyatsızlığın bu növü obyektiv və subyektiv meyarların köməyi ilə müəyyən olunur. Cinayətkarcasına etinasızlığın obyektiv meyarı – şəxsin öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməli olması normativ xarakter daşıyır və şəxsin lazımı diqqət və ehtiyatlılıq göstərəcəyi təqdirdə həmin nəticələri qabaqcadan görmək vəzifəsindən ibarətdir. Lakin belə bir vəzifənin mövcudluğu öz-özlüyündə şəxsin təqsirli hesab olunması üçün əsas deyildir. Şəxsin təqsirli hesab olunması üçün subyektiv meyarın mövcud olub olmadığını müəyyən etmək lazımdır. Subyektiv meyar şəxsin yol verdiyi hərəkətin (hərəkətsizliyin) ictimai təhlükəli nəticələr doğuracağı imkanını dərk edə biləcəyi halda dərk etməməsi konkret halda fərdi keyfiyyətlərin (intellektual səviyyəsini, səhhətinin vəziyyətini, biliyini, təcrübəsini, peşəsini və s.) nəzərə alaraq onun əməlin baş verdiyi şəraiti düzgün qiymətləndirməsi və lazımı nəticə çıxarması qabiliyyəti ilə şərtlənir (80, 149).

Hazırda elm və texnologiya sürətlə inkişaf etdiyi bir şəraitdə istehsal prosesi yüksək səviyyədə inkişaf edir, ictimai münə-

sibətləri tənzim edən yeni qaydalar yaranır, qaydalara müəyyən etinasız və laqeyd münasibətlər əmələ gəlir və bu da öz növbəsində qaydaların pozulmasına, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin baş verməsinə səbəb olur. Təhlükəsizlik qaydalarının kobud qaydada pozulması, təqsirli şəxsin diqqətsiz olması, laqeydliyi, etinasızlığı və məsuliyyətsizliyi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə halları baş verir.

Baş vermiş cinayət hadisələrinin AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün cinayəti törədən şəxsin əməlində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmanı tövsifedici hal kimi nəzərdə tutan başqa cinayətlərin tərkibi olmalıdır. Əgər Cinayət Məcəlləsinin hər hansı maddəsi ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan əməli tövsifedici hal kimi nəzərdə tutarsa, onda ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxsin əməli həmin əlamət üzrə tövsif olunmalıdır (məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 143.3-cü, 144.3-cü, 145.3-cü, 162.2-ci, 219.3-cü, 222.2-ci, 223.2-ci, 225.2-ci, 226.2-ci, 251.3-cü, 252.3-cü, 254,3-cü, 262.2-ci 263.2-ci, 265.2-ci, 266.2-ci, 267.2-ci, 268.2-ci maddələri və s.).

Cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində ehtiyatsızlıqdan adam öldürməni təsadüfi hadisə ilə əlaqədar adam öldürmədən mütləq fərqləndirmək lazımdır. Sonuncu halda şəxs başqasının ölümünün baş verə biləcəyini nəinki qabaqcadan görmür və ya bunun baş verə biləcəyini (işin hallarına görə) bilməli və ya bunu görməli deyildir.

Cinayətkarcasına özünəgüvənməklə adam öldürmədə təqsirkar şəxs şüurlu surətdə müəyyən təhlükəsizlik qaydalarını pozur. Bu pozuntu aşağıdakı məzmunlu hərəkətlərlə bağlı ola bilər: 1) qəsdən yol verilən kriminal hərəkətlə, məsələn, A. yumruqla B-nin sifətindən vurur, B. yığılaraq başı yolun kənarındakı döşəmə daşına dəyir və nəticədə aldığı kəllə travmasın-

dan həlak olur; 2) qanunla qadağan, lakin cinayət hesab edilməyən hərəkətlə; 3) müəyyən qaydalarla qadağan edilən hərəkətlərlə, məsələn, avtomotonəqliyyat vasitəsində sürət həddinin aşılması, idman qaydalarını pozma və s.; 4) elmi məlumatlara və peşə qaydalarına zidd olan hərəkətlərlə; 5) birgəyaşayışın qaydalarını pozan hərəkətlərlə; 6) müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən peşə ilə məşğul olmağa ixtiyarı olmayan şəxsin, belə hərəkət etməsi və ya peşə ilə məşğul olması ilə; 7) təsadüfi hərəkətlərlə, məsələn, A. atıcılıq qabiliyyətinin sərrastlığını yoxlamaq üçün nişanə kimi qoyulan butulkaya 10-15 metrlik məsafədən atəş açır, lakin bu anda hadisə yerindən keçən B. A.-nın açdığı atəşin hədəfi olmuş və aldığı güllə yarasından ölmüşdür.

Belə hərəkətləri obyektə (adam öldürmədə – zərərçəkmişin şəxsiyyətinə) münasibətdə olan səhvədən fərqləndirmək lazımdır. Göstərilən misalda A.-nın hərəkətlərində ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin tərkibi mövcuddur.

Bu cinayət subyektiv cəhətdən ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq növü ilə xarakterizə olunur. Yəni şəxs öz əməlinin ölümdən ibarət nəticə verə biləcəyi, imkanını qabaqcadan görür, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman edir. Cinayətkarcasına etinasızlıqla adam öldürmə cinayətlərində təqsirkar şəxs törətdiyi əməlin ictimai təhlükəli olduğunu və ölümdən ibarət nəticə verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli və bilməli olduğu halda onu görmür, nəticədə isə ictimai təhlükəli əməl baş verir (117, 127).

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə növündə psixi münasibət zəminində təqsirkar öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqasının həyatı üçün təhlükəli olacağı imkanını əvvəlcədən dərk edir (əqli ünsür), lakin ölümlə bağlı ola biləcək nəticənin qarşısını

alacağına yüngülfikirliliklə ümid bağlayır (iradəvi ünsür). Burada təqsirkarın yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizlik, bir qayda olaraq, kriminal xarakterdə olmasa da, adətən müəyyən təhlükəsizlik qaydalarını pozmada ifadə olunur. Ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına etinasızlıq növündə təqsirkar yol verdiyi hərəkətin (hərəkətsizliyin) başqasını həyatdan məhrum edə biləcəyini dərk etməli olduğu və dərk etmək imkanına malik olduğu halda dərk etmir. Ona görə də cinayətkarcasına özünəgüvənmə ilə yol verilən öldürmə etinasızlıqla bağlı olan həyatdan məhrum etmədən daha təhlükəli əməldir. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 124-cü maddəsi ehtiyatsızlığın növündən asılı olaraq cinayətkarcasına özünəgüvənmə və cinayətkarcasına etinasızlığa görə məsuliyyəti diferensiasiya etmir.

Ümumi qayda üzrə, özünəgüvənməklə adam öldürmə eyni əməlin etinasızlıqla edilməsindən daha təhlükəlidir. Bu onunla izah edilir ki, birinci halda, insan həyatını mühafizə edən təhlükəsizlik qaydalarının şüurlu surətdə pozulması və təqsirkarın zərərçəkmişin ölümünün baş verməsi imkanını qabaqcadan görərək kifayət qədər əsas olmadan onun qarşısının alınacağını güman etməsindən, ikinci halda isə, ölümün baş verməsini görməli olduğu və görə biləcəyi halda onu görməməsindən bəhs olunur. Əksər hallarda, ehtiyatsızlıqla həyatdan məhrum etmə cinayətkarcasına etinasızlığın nəticəsi kimi çıxış edir.

İctimai təhlükəli əməlin, habelə əməldən doğan nəticənin xarakteri və xüsusiyyətləri təqsirin məzmununda öz əksini tapır. Əgər cinayətin nəticəsi barəsində şəxsin təsəvvüründə yaranan mənzərə sonradan baş verən nəticədən xeyli fərqlidirsə və mövcud fərq şəxsin yanlış təsəvvürü ilə bağlıdırsa, belə səhv müəyyən hallarda məsuliyyətə təsir göstərir.

Şəxs başqasının səhhətinə qəsd etməklə ancaq ona xəsarət yetirdiyini zənn edirsə, lakin yetirilən xəsarətdən şəxs ölürsə,

belə nəticə təqsirkarın qəsdinin məzmununa daxil olmadığından qəsdən adam öldürməyə görə də məsuliyyət yaranmır. Məsələn, Q. tanışı Ş.-lə yeyib-içdikdən sonra evə qalxmış və hər ikisi növbə ilə gitara çalmışdır. Bundan sonra kimin daha yaxşı gitara çalmasına dair mübahisə edirlər. Q.Ş.-dən evi tərk etməyi tələb edir. Ş. getmək istəmir. Q. onu otaqdan zorla çıxarır və itələyir. Ş. müvazinətini itirərək yıxılır, 2-ci mərtəbənin pilləkənlərindən 1-ci mərtəbəyə qədər yuvarlanır. Nəticədə Ş. ağır bədən xəsarəti alır, yerindən qalxa bilmir və ölür.

Q. qəsdən adam öldürmə üstündə mühakimə edilmişdir. Lakin keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsinin Plenumu protest üzrə işə baxıb, ölümdən ibarət baş verən nəticənin Q.-nin qəsdinin məzmununa daxil olmadığını qeyd edərək əməli AR CM-nin 95-ci maddəsindən 99-cu maddəsinə tövsif etmişdir (yəni Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan CM-nin 120 maddəsindən 124-cü maddəsinə tövsif etmişdir (46, 454).

Davranışın xarakterini dərk edən və öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək qabiliyyətinə malik olan şəxs cinayətin subyekti ola bilər. İctimai təhlükəli əməli törədərkən şəxs psixi vəziyyətinə görə hərəkətinin xarakterini dərk etmirsə və öz davranışını idarə edə bilmirsə qəsd, yaxud ehtiyatsızlıq formasında təqsir aradan qalxır. Şəxs psixi vəziyyətinə görə davranışının xarakterini dərk etmirsə və öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malik olmur, anlaşıq olduğundan cinayətin subyekti sayılır.

Ehtiyatsızlıqla törədilən əməllərə görə məsuliyyətin yaranması üçün bir halda ancaq hərəkətin (hərəkətsizliyin) törədilməsi, başqa halda təhlükə yaradan hərəkət, yaxud da hərəkətsizliyin törədilməsi, üçüncü qrup əməllərdə isə ictimai təhlükəli nəticə doğuran hərəkətin (hərəkətsizliyin) törədilməsi tələb olunur. Ehtiyatsızlıqla törədilən hərəkət, yaxud da hərəkətsizliklə bağlı olan əməlləri həmişə əvvəlcədən müşahidə etmək onların

təhlükəliliyini dərhal sezmək mümkün olmur. Eləcə də ictimai təhlükəli nəticə ilə bağlı olan və ehtiyatsızlıqla edilən hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) – hərəkətlə nəticə arasında rabitə son dərəcə qısa zaman fasiləsində inkişaf edir və nəticə baş verir.

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmuş şəxsin əməlinə motivin müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Lakin motivlərin cinayət hüquqi əhəmiyyəti eyni deyildir. Əgər motiv cinayət tərkibinin əlaməti kimi qanunda nəzərdə tutulmuşsa, təqsirli şəxsin məsuliyyətinin həlli zamanı belə motivin olub olmaması mütləq şəkildə müəyyən edilməlidir. Əks halda həmin əmələ görə məsuliyyət istisna olunacaqdır. Lakin motiv cinayət tərkibinin subyektiv cəhətinin fakultativ elementi olduğu üçün, əksər normalara zəruri əlamət kimi daxil edilmir. Lakin bu vəziyyət hüquqtətbiqedən subyekti cinayətin motivinin müəyyən edilməsi istiqamətində səy göstərməməsini ifadə etmir. Bütün hallarda törədilmiş cinayətin motivinin müəyyən edilməsi üçün səy edilməlidir.

Ədəbiyyatda qeyd olunmuşdur ki, ehtiyatsızlıqdan edilən cinayətlərdə motiv olmur, çünki həmin əməllər planlaşdırılmır, qabaqcadan hazırlıq görülmür (33, 213). Biz bu mövqe ilə razı deyilik, hesab edirik ki, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin motivləri qəsdən törədilən cinayətlərin motivindən məzmun və təhlükəlilik baxımından xeyli dərəcədə fərqlənir.

Ədəbiyyatda həmçinin qeyd olunmuşdur ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin xeyli hissəsi üçün neytral, “müsbət” motivlər xarakterikdir (114, 42). Biz bu mövqe ilə də razı deyilik. Cinayətə vadar edən daxili tələbatın müsbət motivli adlandırılması düzgün sayıla bilməz. F.Y.Səməndərov isə göstərmişdir ki, ehtiyatsızlıqda törədilən cinayətlərdə şəxs ictimai təhlükəli nəticəni nəinki arzu etmir, hətta onun qarşısını alacağına ümid bağlayır, ya da ümumiyyətlə, belə nəticənin baş verəcəyi-

ni görə bilməli və görməli olduğu halda görmür. Buna görə də ehtiyatsızlıqla edilən cinayətlərdə ictimai təhlükəli nəticənin deyil, nəticəni doğuran davranışın motivi mövcud olur. Belə cinayətlərdə hərəkətin, yaxud hərəkətsizliyin motivi lovgalıqla, eqoizmlə, laqeydliklə və s. bu kimi meyllərlə əlaqədar olur (44, 244). Biz F.Y.Səməndərovun mövqeyini daha düzgün sayırıq.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənlərin nəticəsində cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində ehtiyatsızlıqdan adam öldürməni təsadüfi hadisə ilə əlaqədar adam öldürmədən fərqləndirərkən məlum olur ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə müxtəlif təhlükəsizlik qaydalarının kobud surətdə pozulması, təqsirkarın diqqətsizliyi, laqeydliyi, etinasızlığı, məsuliyyətsizliyi nəticəsində baş verir.

Cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı təqsirkarın öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə bilməsi imkanını görməməsi onu təsadüfi və ya təqsirsiz baş verən ölüm hadisələri ilə qarışıq salınmasına gətirib çıxarır. Əksər ölkələrin cinayət qanunvericiliyində təqsirsiz zərər vurmaya cinayət məsuliyyəti istisna edilərsə də, bundan ötrü xüsusi norma nəzərlə tutulmamışdır. Adətən bu cür nəticəyə cinayət qanununun ümumi hissəsinin normalarının məntiqi təhlili ilə gəlinir. Lakin bəzi ölkələrin cinayət qanunlarında, o cümlədən RF-in qüvvədə olan CM-də bundan ötrü ayrıca norma nəzərdə tutulmuşdur.

Belə ki, RF CM-nin “Təqsirsiz olaraq zərər vurma” adlı 28-ci maddənin birinci hissəsinə əsasən şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəliliyini dərk etməmişə və işin hallarına əsasən dərk etməli deyildisə və ya əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməmişə və işin hallarına əsasən qabaqcadan görməli deyildisə, habelə görə bilməzdisə, həmin əməli təqsirsiz törədilmiş sayılacaqdır. Maddənin 2-ci hissəsinə əsasən şəxs öz əməlinin (hərə-

kət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş olsa da, özünün psixofizioloji keyfiyyətlərinin ekstremal şəraitin və ya psixi-əsəb yükünün tələblərinə uyğun olmaması səbəbindən onların qarşısını ala bilməzdisə, belə əməl təqsirsiz törədilmiş sayılır.

AR CM-də qeyd edilən məzmununda norma yoxdur. AR CM-nin “Təqsirə görə məsuliyyət prinsipi” adlanan 7.2-ci maddəsinə əsasən şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. RF CM-nin 7-ci maddəsinin 2-ci hissəsində də oxşar məzmunlu müddə təsbit olunmuşdur. Lakin RF CM-dən fərqli olaraq AR CM-də təqsirsiz olaraq zərər vurmanın məzmununu müəyyən edən norma yoxdur. Bu isə həm obyektiv təqsirləndirmə hallarının, həm də oxşar cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinin səbəblərindən biri kimi çıxış edir. Biz RF CM-nin mövqeyini əsaslı hesab edirik və AR CM-də də təqsirsiz olaraq zərər vurmanın şərtlərini, əlamətlərini müəyyən edən aşağıdakı məzmununda normanın yaradılmasını təklif edirik:

“7.3. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəliliyini dərk etməmişsə və işin hallarına əsasən dərk etməli deyildisə və ya əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməmişsə və işin hallarına əsasən qabaqcadan görməyə borclu olmamışdırsa, həmin əməli təqsirsiz törədilmiş sayılacaqdır”.

2.3. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin tövsifi və cəza təyini məsələləri

Cinayət hüququ normalarının tətbiqinin birinci mərhələsi cinayətin tövsifi, digər mərhələsi isə cəza təyini sayılır. Ona görə də biz bu yarımfasildə AR CM-nin 124-cü maddəsində nə-

zərdə tutulan ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın ibtidai araşdırma və məhkəmə orqanlarında tətbiqi məsələlərini nəzərdən keçirəcəyik.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti bədbəxt hadisələrdən, insanın şüuru ilə əhatə olunmayan və ya azad iradəsi ilə həyata keçirilməyən əməllərdən, dolayısı qəsd ilə törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətlərindən, AR CM-nin Xüsusi hissəsinin normalarında cinayət tərkibinin zəruri elementi olaraq ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olmanı nəzərdə tutan cinayətlərdən fərqləndirilməlidir. Məhkəmə-istintaq təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, başqa şəxsin ölümü ilə nəticələnmiş hadisələrdə bəzi hallarda işin konkret halları tam və hərtərəfli araşdırılmır, zərərçəkmiş şəxslə təqsirkarın qarşılıqlı münasibətləri, onların motivləri, zərərə səbəb olmuş əməli törədən şəxsin subyektiv cəhəti, təqsirin forması düzgün müəyyən olunmur. Belə səhvlər müxtəlif səbəblər, o cümlədən bəzən iş üzrə sübutların tam həcmdə müəyyən olunmaması, bəzən isə qanunun düzgün tətbiq edilməməsi nəticəsində baş verir.

AR CM-nin 124-cü maddəsinin düzgün tətbiqi üçün onun oxşar cinayət tərkibləri ilə müqayisəli təhlilinin aparılması məqsədəuyğundur. İlk olaraq qəsdən adam öldürmə əməlinəndən başlayaq. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında həm sovet hakimiyyəti dövründə, həm də müstəqillik illərində Ali Məhkəmənin Plenumunun qəsdən adam öldürmə ilə bağlı qəbul olunmuş bütün qərarlarında bu əməlin tövsifi zamanı daha çox qarışıq salındığı cinayətlərdən birinin ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin olduğu göstərilmişdir. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun “SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 1975-ci il 27 iyun tarixli 4 sayılı qərarının respublika məhkəmələri tərəfindən yerinə yetirilməsi barədə» 1983-cü il 22 iyul tarixli 7

sayılı qərarında göstərilmişdir ki, ibtidai istintaq vaxtı, eləcə də məhkəmədə törədilmiş cinayətin motivinin, cinayətkarın məqsədinin və qəsdinin düzgün müəyyən edilməməsi cinayət əməlinin tövsifində səhvlərə gətirib çıxarır (6, 180-181).

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun «Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 1993-cü il 3 may tarixli 2 sayılı qərarında məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi əsasında göstərilmişdir ki, bir sıra hallarda cinayətin subyektiv tərəfinin, xüsusən təqsirkarın qəsdinin, adam öldürmənin motiv və məqsədinin düzgün müəyyən edilməməsi nəticəsində məhkəmələr qəsdən adam öldürməni zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan ağır bədən xəsarəti yətmədən, yaxud ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmədən ayırmadıqlarından cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilir (7, 310).

Ali Məhkəmə Plenumunun eyni adlı 2002-ci il 12 dekabr tarixli 3 sayılı qərarında bu növ cinayətlər üzrə qanunun tətbiqində yol verilən əsas nöqsanlar sırasına məhkəmələrin qəsdən adam öldürmə cinayətlərini ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə, şəxsin ölümünə səbəb olan sağlamlığa qəsdən ağır zərər vurma, ölümlə hədələmə, xuliqanlıq kimi cinayətlərdən bəzən fərqləndirilməməsi aid edilmişdir (8, 292).

I instansiya məhkəməsi tərəfindən A. analığını qəsdən öldürməyə görə məhkum olunmuşdur. Məhkum ilə zərərçəkmiş arasında mövcud olmuş qərəzli münasibətlərdən yaranmış mübahisə zəminində A. analığı V.-ni hirs ilə məhkum itələmiş, V. müvazinətini saxlaya bilməyib yaxında yerləşən dəmir çarpayıya çırpılmışdır. Baş ənsə sümüyünün sınığı V.-nin ölümünə səbəb olmuşdur. Ali Məhkəmə iş üzrə A.-nin əməlinə təqsirin qəsd formasının mövcudluğunu subut edən heç bir faktın mövcud olmadığını əsas götürərək, onun qəsdən adam öldürmə

əməlinə görə məhkum olunmasını əsassız hesab etmişdir. A. V.-ni möhkəm itələyərkən onun ölümünün baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görməli olduğu və ya görə biləcəyi halda, görməmişdir. Ona görə Ali Məhkəmə A.-nın əməlini ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə ilə tövsif etmişdir (12).

I instansiya məhkəməsinin səhvə yol verməsinin səbəbi əməlin tövsifi üçün A.-nın V.-ni itələməkdən ibarət olan qəsdən törədilən hərəkətini əsas kimi götürməsi olmuşdur. Təqsirkarın öz əməlinin faktiki tərəfinə şüurlu münasibət bəsləməsinə məhkəmə səhvən zərərçəkmişin ölümünün baş verməsini qabaqcadan görməsi kimi qiymət vermişdir.

Odlu silahla diqqətsiz davranış nəticəsində baş vermiş ölüm hadisələrində təqsirli şəxsin əməlinin düzgün tövsif olunmaması hallarına daha çox rast gəlinir.

Misal gətirək. I instansiya məhkəməsi A.-nı uzun müddət ərzində dostluq etdiyi V.-ni qəsdən öldürmə üstündə məhkum etmişdir. Hadisə aşağıdakı şəraitdə baş vermişdir: Bir yerdə istirahət edən A. və V. birgə evdən çıxırlar. V. yolda A.-nin özü ilə ov tüfəngi götürdüyünü görür. Bunun səbəbini soruşduqda A. işlərini qurtarandan sonra ova getmək niyyətində olduğunu bildirir. Bu zaman V. zarafatla irəli qaçır və əllərini qaldıraraq qışqırır: “Atəş aç, məğlub oluram”. A. atəş açır, V. yerə yığılır. A. atəşin V.-yə dəydiyini dərk edir və dərhal köməyə həkim çağırır, eyni zamanda V.-ni tez bir zamanda xəstəxanaya çatdırır. Lakin həkimlərin səyinə baxmayaraq V. aldığı atəş yarası nəticəsində ölür. A. bundan sonra könüllü surətdə polisə gedir və baş vermiş hadisə haqqında məlumat verir. Kassasiya şikayəti əsasında işə baxan Ali Məhkəmə zərərçəkmişlə məhkum arasında mövcud olmuş münasibətlərin xarakterini, cinayətin törədilmə şəraitini, A.-nın cinayətdən sonrakı davranışını nəzərə alaraq onun əməlində V.-ni qəsdən öldürmək qəsdinin olmama-

sı, cinayəti ehtiyatsızlıqdan törətməsi qərarına gəlmişdir (11).

Həyat əleyhinə törədilən cinayətlərin tövsifi zamanı bu əməllərin insanın ölümünə səbəb olan və ya ölümün baş vermə hədəsi və təhlükəsi ilə bağlı olan digər cinayətlərdən fərqləndirilməsi lazım gəlir. Belə əməllərə görə Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin xüsusi normaları mövcuddur. Onlardan bir neçəsini aşağıda qeyd edirik: qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma (maddə 126), ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma (maddə 131), əmək mühafizəsi qaydalarını pozma (maddə 162), əmlakı ehtiyatsızlıqdan məhv etmə və ya zədələmə (maddə 187), terrorçuluq (maddə 214), adamların girov götürmə (maddə 215), banditizm (maddə 217), dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin həyatına sui-qəsd etmə (maddə 277), vəzifə səlahiyyətlərini aşma (maddə 309), silahla və ətrafdakılar üçün yüksək təhlükə törədən əşyalarla davranış qaydalarını pozma (maddə 350).

Cinayət tərkiblərində qəsd və ya ehtiyatsızlıq nəticəsində ölüm hallarının baş verməsini nəzərdə tutan cinayət-hüquqi normaların bir-birindən fərqləndirilməsi məsələsinin həlli üçün ilk olaraq qəsdən adam öldürmənin anlayışı nəzərdən keçirilməlidir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir cinayətin anlayışı kimi bu anlayış da qəsdən adam öldürmənin daha mühüm və ümumi sayılan əlamətlərini əks edir. Ona görə də cinayətlərin qanunvericilik anlayışlarının qarşılıqlı müqayisəsi ilk olaraq hansı növ cinayətin törədildiyini yəqin etməyə əsas verir. Eyni növ cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi, cinayətin tövsifi üçün müqayisə olunan cinayət tərkiblərinin bütün əlamətlərinin təhlilinin aparılması zəruridir.

Cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsinin əsas meyarlarından biri onların təbiətini və ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə müəyyən edən qəsd obyektləri sayılır. Qəsd ob-

yekti əsasında cinayətlərin başlıca olaraq xarakteri müəyyən edilir. Cinayətin xarakteri dedikdə, ayrıca cinayətə deyil, eyni növdən olan bütün cinayətlərə xas olan təhlükəlilik başa düşülür. Məsələn, əməlin adam öldürmə, yoxsa soyğunçuluq, adam öldürmə, yoxsa təhqir, adam öldürmə, yoxsa rüşvət alma və s. olması müəyyən olunur. Qeyd edilən hallarda adam öldürmənin göstərilən cinayətlərdən fərqləndirilməsi elə də çətinlik törətmir. Çünki müqayisə olunan cinayətlərin qəsd obyektləri o qədər fərqlidir ki, asanlıqla hansı cinayətin adam öldürmə, yoxsa soyğunçuluq, adam öldürmə, yoxsa təhqir, adam öldürmə, yoxsa rüşvət alma və s. olmasını müəyyən etmək mümkün olur.

Lakin cinayətlərin bilavasitə obyekt qismində insan həyatı çıxış etdikdə, onların bir-birindən fərqləndirilməsi elə də asan olmur. Adam öldürmə əməlinin qəsd obyektinə görə insan həyatının itirilməsi ilə müşayiət olunan digər cinayətlərdən fərqləndirilməsi yalnız əməldə təkcə insan həyatına deyil, həmçinin qanunla mühafizə olunan digər obyektə qəsdin mövcud olub olmasının müəyyən edilməsi yolu ilə mümkündür. Məsələn, banditizm zamanı qəsdən adam öldürüldükdə, cinayətin obyekt qismində insan həyatı ilə yanaşı ictimai təhlükəsizlik də çıxış edir və ya qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələndikdə cinayətin obyekt qismində insanın həyatı ilə yanaşı sağlamlığı da çıxış edir və s.

Deməli, qəsd obyekt həmişə adam öldürmənin digər cinayətlərdən fərqləndirilməsinin yeganə meyarı ola bilməz. Məsələn, özünü öldürmə həddinə çatdırma (maddə 125) cinayətində də qəsd obyekt insan həyatı sayılır. Ona görə də qəsdən adam öldürmənin insan həyatına qəsd ilə bağlı olan digər cinayətlərdən fərqləndirilməsi üçün cinayət əməlinin subyektiv cəhətinin, başlıca olaraq təqsirin – subyektin törətdiyi əmələ və onun nəticəsinə psixi münasibətinin aydınlaşdırılmasının əhəmiyyəti mü-

hümdür.

İnsanın həyatdan məhrum edilməsinə birbaşa və ya dolayı qəsdin mövcudluğu bir qayda olaraq əməlin qəsdən adam öldürmə kimi tövsif olunmasına əsas verir. Lakin bunu heç də bütün hallara şamil etmək olmaz. Məsələn, terror aktının törədilməsi zamanı insanın həyatdan məhrum edilməsinə münasibət həmişə təqsirin qəsd formasında mövcud olur, lakin cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti – dövlət hakimiyyətini sarsıtmaq məqsədi əməlin AR CM-nin 120-ci maddəsi ilə tövsif olunmasını istisna edir. Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, quldurluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə, banditizm və terrorçuluq cinayətləri törədilərkən zərərçəkmişin həyatına da qəsd edilərsə, bu cinayətlərin məcmusunu təşkil edir və təqsirkarın əməli AR CM-nin 120.2.11-ci maddəsi ilə yanaşı, müvafiq olaraq AR CM-nin 181, 182 və ya 217-ci maddəsi ilə də tövsif edilməlidir (8, 303).

Bəzi hallarda qəsdən adam öldürmənin digər cinayətlərdən fərqləndirilməsi zamanı subyekt əlaməti əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, banditizmə görə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün subyekt 16 yaşa çatmış olmalıdır, qəsdən adam öldürmə cinayətinin subyektı isə 14 yaşa çatmış şəxs də ola bilər. Ona görə də bandaya cəlb olunmuş 14-16 yaş arasında olan şəxslər qəsdən adam öldürmə əməlini törətdikdə, banditizmə görə deyil, yalnız qəsdən adam öldürməyə görə məsuliyyət daşıyırlar. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Banditizm işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 1996-cı il 7 iyun tarixli 1 sayılı qərarının 13-cü bəndinə əsasən də bandanın tərkibində müxtəlif cinayətlər törətmiş 16 yaşına qədər şəxslər yalnız konkret cinayətlərə görə, 14 yaşına çatmış şəxslər üçün qanunda nəzərdə tutulmuş cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyırlar (8, 205).

Təqsirkar hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə başqasının həyatı-

nı təhlükədə qoymuşsa və belə vəziyyətdən onu xilas edə biləcəyinə imkan olduğu halda bunu etməmişdirsə, lakin zərərçəkəni başqa şəxslər xilas etmişdirsə, təqsirkarın ancaq təhlükədə qoymaya görə məsuliyyəti yaranır. Əksinə, əgər belə vəziyyətdə zərərçəkəni xilas etmək mümkün olmamışsa, məsuliyyət cinayətlərin cəminə görə yaranır. Məsələn, dənizdə kamera üzərində üzən şəxsin üzə bilməməsinə dair xəbərdarlığa baxmayaraq, üzə bilən təqsirkar şiltaqlıq edərək onu kamera üzərindən itələyərək suya salırsa və şəxs həlak olarsa, belə halda məsuliyyət həm təhlükədə qoymaya, həm də ehtiyatsızlıqla adam öldürməyə görə həll edilir. Bu cinayət kömək göstərilmədiyi andan bitmiş hesab edilir. Bəhs edilən cinayət subyektiv cəhətdən düzünə qəsdlə törədilir.

Azərbaycan Respublikasında 1960-cı il CM-nin qüvvədə olduğu illərdə tibbi fəaliyyətdə yol verilən səhvlərlə bağlı zərərçəkmişin həyatdan məhrum edilməsi üzrə işlər məhkəmə təcrübəsində vəzifə səhlənkarlığı kimi tövsif edilirdi. Sonradan da bu sahədə tədqiqat aparan xeyli müəlliflər belə tövsifə haqq qazandırır (39, 109).

Müəlliflərdən M.D.Şarqorodski, F.Y.Berdiçevski, P.S.Daqel və başqaları isə lazımi qaydada tibbi yardım göstərməklə bağlı ölüm hallarına görə məsuliyyətin şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayət kimi qiymətləndirilməsi mövqeyindən çıxış edirdilər. Məlum olduğu kimi vəzifə cinayətlərinin obyekt dövlət aparatının və idarəçilik orqanlarının işinin normal qaydalarıdır. Peşə funksiyalarının həyata keçirilməsi prosesində tibb işçilərinin kriminal qəsdlərindən qorunan obyekt xəstənin həyatı və sağlamlığıdır. Həkimin müalicə tədbirlərini düzgün həyata keçirməməsi xəstənin ölümü ilə nəticələnirsə, burada dövlət idarəçilik orqanlarının fəaliyyəti qaydalarının pozulduğunu iddia etmək yanlış olardı.

Şərh edilənlərlə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, ehtiyatsızlıqla adam öldürməni oxşar cinayətlərdən fərqləndirməyə imkan verən bəzi ümumi müddəaları qeyd etməyi məqsədamüvafiq hesab edirik.

Məhkəmə təcrübəsində bəzən qəsdən adam öldürmə ilə ehtiyatsızlıqdan başqasını həyatdan məhrum etmə arasında fərq qoyulmur. Bəzən ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə qəsdən adam öldürmə kimi qiymətləndirilir. Bunun üçün təqsirkarın öz əməlinin faktiki tərəfini dərk etməsinə, səhvən zərərçəkənin ölümündən ibarət nəticəni görməsi kimi qiymət verilir. Zərərçəkənlə təqsirkar arasındakı qarşılıqlı münasibəti, onların niyyətlərini, işin konkret hallarını, hadisənin baş verdiyi şəraiti nəzərə almadan, cinayətin subyektiv cəhətinin təhlilini vermədən belə nəticələr çıxarılır:

– təqsirkarın başqasını nə öldürmək, nə də ki, bədəninə ağır xəsarət yetirmək niyyəti olmayan hallarda onun kriminal hərəkəti ilə bağlı zərərçəkənin həyatdan məhrum edilməsi ehtiyatsızlıqla törədilən əməl hesab edilir.

– təqsirkar tərəfindən döyməklə və ya bədənə xəsarət yetirməklə, eləcə də itələməklə, yaxud yetirilən zorakı hərəkətlərlə yıxılma nəticəsində, ya da bərk cisimlərlə yetirilən zərbə ilə zərərçəkənin həyatdan məhrum edilməsi, əgər təqsirkar belə hərəkətlərlə zərərçəkəni öldürmək, yaxud da onun bədəninə ağır xəsarət yetirmək niyyətində olmamışsa, həm də işin vəziyyətinə görə belə nəticənin baş verə biləcəyini görə bilməli və görməli olduğu halda görə bilməmişdirsə, əməl ehtiyatsızlıqdan törədilən əməl kimi tövsif edilir;

– müstəqil cinayət kimi ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürməni ehtiyatsızlıq üzündən başqasını həyatdan məhrum etmə ilə bağlı olan cinayətlərdən: ölümə səbəb olan ağır xəsarətdən (maddə 120.1., 120.2., 120.2.3, 120.2.4., 120.2.5., 120.2.6.,

120.2.7., 120.2.8, 120.2.9., 120.2.10., 120.2.11), adamı girov götürmə (maddə 215.1., 215.2.1., 215.2.2., 215.2.3, 215.2.4., 215.2.5, 215.2.6., 215.2.7., 215.2.8.), qanunsuz obort etmə (maddə 141.1., 141.2., 141.3., 141.4.), xəstəyə kömək göstərməmə (maddə 142.1., 142.2., 142.3.) və s. fərqləndirmək lazımdır.

Burada adları çəkilən əməllərlə ehtiyatsızlıqla yol verilən ölümdən əlavə başqa obyektə də qəsd edilir, digər tərəfdən bu əməllər təqsirin qarışıq forması ilə törədilir (42, 113). Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin təxminən 40-a yaxın normasında təqsirin qarışıq forması nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, bu normaların tövsifedici əlamətində əsas tərkibdə nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli nəticənin daha ağır növü üstündə məsuliyyət müəyyən edilir. Əsas tərkibdə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli nəticəyə psixi münasibət qəsd, tövsifedici əlamətdə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli nəticəyə psixi münasibət isə ehtiyatsızlıq formasında mövcud olur.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməlləri birbaşa qəsd ilə müqayisədə dolayı qəsd ilə törədilən qəsdən adam öldürmə əməlləri ilə daha çox qarışıq salınır. Bu çox zaman zərərçəkmişin ölümünə münasibətdə təqsirli şəxslərin əməllərinin düzgün qiymətləndirilməməsi nəticəsində baş verir. Məsələn, A. və V. əvvəlcədən razılıq əsasında 79 yaşlı K.-nin evinə daxil olaraq, onun əl-qolunu bağlayır və bədəninə çoxsaylı təpik və yumruq zərbəsi vururlar. Bu zərbələr nəticəsində K. burun, sifət və kəllə sümüklərinin sınığı xəsarətini alır. Bundan sonra onlar K.-nin ağzını dəsmalla bağlayır və evindən müəyyən əşyaları oğurlayırlar. K. mexaniki asfiksiya nəticəsində ölür. İbtidai araşdırma zamanı A. və V.-nin əməli AR CM-nin 120.2.1, 120.2.4, 120.2.5 və 120.2.6-cı maddələri ilə tövsif olunmuşdur. Təqsirləndirilən şəxslər məhkəmə istintaqı zamanı verdikləri ifadələ-

rində K.-ni döyməkdə məqsədlərinin onu öldürmək deyil, müqavimətini qırmaq olduğunu göstərmişlər. Zərərçəkmişləri əlləri, ayaqları, ağzı bağlı vəziyyətdə qoyarkən evinə qohumlarının, tanışlarının gələcəyinə və onun azad ediləcəyinə ümid etmişlər. I instansiya məhkəməsi təqsirləndirilən şəxslərin bu ifadələrini əsas götürüb, K.-nin ölümünün baş verməsi epizodunu AR CM-nin 124.1-ci maddəsi ilə tövsif etmişdir.

Apellyasiya protesti əsasında işə baxan Apellyasiya Məhkəməsi aşağıdakılara əsasən həmin hökmü ləğv etmişdir. Təqsirləndirilən şəxslər zərərçəkmişin aşkar olaraq qoca yaşda olduğunu görsələr də, ona həyat üçün təhlükəli zorakılıq tətbiq etməkdən çəkinməmişlər. Zərərçəkmişə ağır xəsarət yetirmələrinə baxmayaraq yeganə nəfəs yolunu (burun sümüyü sınıq vəziyyətdə olmuşdur) – ağız nahiyəsini də dəsmalla bağladıqlarından, onu nəfəs almaqdan məhrum etmişlər. A. və V. K. ilə əvvəlcədən tanış olmamışlar, onun həyat tərzi və qohumları barədə heç bir məlumata malik olmamışlar. Qeyd edilən bu obyektiv halları əsas götürərək Apellyasiya Məhkəməsi A. və V.-nin ifadələrini özünümüdafiyə istiqamətində verilən, qeyri-səmiimi ifadə kimi qiymətləndirmiş və hesab etmişdir ki, onlar törətmiş olduqları əməl ilə K.-nin sağlamlığına təkcə hər hansı zərərin yetirilmə imkanını deyil, həmçinin ölümünün baş verməsi imkanını görsələr də, onun baş verməsinə etinasız yanaşmışlar. Beləliklə, A. və V. K.-nin ölümünün baş verməsinə şüurlu surətdə yol verildiklərindən, dolayısı qəsdlə K.-nin həyatına qəsd etmişlər (17).

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin qəsdən adam öldürmədən fərqləndirilməsi zamanı cinayətkarcasına özünəgüvənmə ilə dolayısı qəsd arasında mövcud olan fərqlərin aydınlaşdırılması da əhəmiyyət kəsb edir. N.İ.Zaqorodnikov hesab etmişdir ki, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı baş verən şəraitdə təqsirkar

ölümün qarşısını ala bilməyəcəyini qabaqcadan görə bilər və görməlidir (72, 217). Fikrimizcə, N.İ.Zaqorodnikov ehtiyatsızlığın cinayətkarcasına özünəgüvənmə növünü təqsirin qəsd forması ilə qarışıq salmışdır.

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirli şəxs ehtiyatlılığın müəyyən olunmuş qaydalarını şüurlu surətdə pozur. M.D.Şarqorodskiyə görə bu pozuntular aşağıda göstərilən müxtəlif məzmunlu hərəkətlə (hərəkətsizliklə) bağlı ola bilər: 1) qəsdən yol verilən cinayət; 2) qanunla qadağan olunan, lakin cinayət sayılmayan əməl; 3) müəyyən qaydalar ilə qadağan olunmuş əməl (məsələn, avtonəqliyyat vasitələrində sürət həddinin artırılması, idmanda oyun qaydalarının pozulması və s.); 4) elmi məlumatlara və peşə qaydalarına zidd olan əməl; 5) birgəyaşayış qaydalarının pozulması ilə bağlı olan əməl; 6) müəyyən hərəkətləri etməyə və ya peşə ilə məşğul olmağa ixtiyarı olan şəxsin, belə hərəkət etməsi və ya peşə ilə məşğul olması (122, 199). F.Y.Səməndərov düzgün olaraq bu siyahıya yayınan hərəkətləri də əlavə etmişdir (41, 111).

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş ölüm hadisəsi zamanı təqsirli şəxs zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin yüngülfikirliliklə güman edir ki, bu hadisə baş verməyəcək. Belə nəticənin baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmək mücərrəd xarakter daşıyır, çünki burada belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verilmir. Dolayı qəsd zamanı isə ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verildiyindən, onların baş verməsini qabaqcadan görmək mücərrəd deyil, müəyyən konkretliyə malik olur. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə dolayı qəsdən məhz bu əlamətə görə fərqlənir.

Deməli, dolayı qəsdlə törədilən adam öldürmə zamanı təq-

sirli şəxs qabaqcadan zərərçəkmişin ölümünün təkcə baş vermə imkanını deyil, həmçinin böyük ehtimalla onun baş verməsinin yəqinliyini görür. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı isə təqsirli şəxsin zərərçəkmişin ölümünə münasibəti müəyyən konkret hallara ümid bəsləməklə, başqa sözlə, yüngülfikirliliklə onun qarşısını alacağını güman etməsində ifadə olunur. Təqsirli şəxs əgər zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyini qabaqcadan görsə də, xoş təsadüf nəticəsində onun baş verməyəcəyini güman edərsə, o, dolaylı qəsd ilə adam öldürməyə görə məsuliyyətə cəlb olunacaqdır.

Əgər şəxs yüngülfikirliliklə təbii qüvvələrin sayəsində zərərçəkmişin ölümünün baş verməsinin qarşısını alacağını güman etmişsə, lakin buna nail ola bilməmişsə, əməli cinayətkarcasına özünəgüvənmə kimi qiymətləndirilə bilərmi? N.İ.Zaqorodnikova görə qeyd edilən hallarda təbiət qüvvələrinə ümid etmək cinayətkarcasına özünəgüvənmə sayıla bilməz (72, 217). Hesab edirik ki, təbiət qüvvələrinə ümid etmək zərərçəkmişin ölümünün baş verməsinin qarşısını almağa tam əsas vermir. Təqsirkarın şüurunda zərərçəkmişin ölümünün qarşısını almaq imkanına dair şübhə qalsa da, o, yenə də əməli törətmiş olur. Deməli, bu zaman təqsirli şəxs öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələrinə etinasız psixi münasibət bəslədiyindən, törədilmiş əməldə dolaylı qəsdin əlamətləri mövcud olacaqdır.

Adam öldürmə əməllərində təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq formalarının fərqləndirilməsi üçün zərərçəkmiş, habelə digər şəxslər tərəfindən təqsirkara hərəkətlərinin davam edəcəyi təqdirdə ölüm hadisəsinin baş verməsinin labüdlüyü barədə xəbərdarlıq etməsi məsələsinin araşdırılması da əhəmiyyət kəsb edir. Misal gətirək. Orta məktəbin altıncı sinfində oxuyan bir qrup şagird sinif rəhbərləri ilə birgə çay kənarında yerləşən meşəyə istirahətə gedirlər, A. meşədən keçərkən çayın aşağı hissəsinin

sahilində bir qrup məktəbli uşağın oturduğunu görür. A. uşaqları qorxutmaq məqsədi ilə yuxarıdan çəkisi 10 kq. olan yeşiyi çayın içərisinə tullayır. Yeşik çayda olan sal daşlara dəyib parça-parça olur. Uşaqlarla bir yerdə olan müəllim A.-ya bildirir ki, onun bu hərəkəti təhlükəlidir, yeşik uşaqlara dəyib bədbəxt hadisə baş verə bilər. Lakin A. müəllimin xəbərdarlığına qulaq asmır və çəkiddə əvvəlki yeşikdən 2 dəfə ağır olan yeşiyi yuxarıdan çaya itələyir. Yeşik şagirdlərdən birinə dəyir və ölümünə səbəb olur.

İbtidai araşdırma zamanı A.-nin əməli AR CM-nin 120.2.2 və 120.2.4-cü maddələri ilə tövsif edilmişdir. I instansiya məhkəməsi A.-ni həmin maddələr ilə nəzərdə tutulan cinayət əməllərini törətməkdə təqsirli bilməmiş, əməlini AR CM-nin 124.1-ci maddəsi ilə tövsif etmişdir. Apellyasiya məhkəməsi I instansiya məhkəməsinin bu qərarı ilə razılaşmayaraq hesab etmişdir ki, A. cinayəti dolayı qəsdlə törətmişdir. Apellyasiya məhkəməsi mövqeyini onunla əsaslandırılmışdır ki, A.-ya hərəkətlərinin təhlükəli olması barədə xəbərdarlıq edilsə də, o, ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinə etinasız olmuşdur (16).

Əməlin ehtiyatsızlıq üzündən şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olması AR CM-nin 146.3-cü maddəsində xüsusilə ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutulur. Ölüm faktı şəxsin müqavimətini dəf etmək və ya qaçmasının qarşısını almaq üçün bədən xəsarəti yetirərkən, müqaviməti yatırmaq məqsədi ilə yüksək dozalı dərmanlardan istifadə edərək və s. bu kimi hallarda meydana çıxma bilər. Digər ağır nəticələr dedikdə, sağlamlığa ehtiyatsızlıqdan ağır və ya az ağır zərər yetirilməsi, o cümlədən ağır psixi pozuntuların meydana çıxması nəzərdə tutulur. Belə halda baş verən nəticəyə psixi münasibət ehtiyatsızlıq formasında olur.

AR CM-nin 214.1 və ya 214.2-ci maddələrində nəzərdə tu-

tulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə və ya ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb ola bilər.

AR CM-nin 214.3-cü maddəsi terrorçunun xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarını müəyyən edir. Bunlar əməlin mütəşəkkil dəstə tərəfindən, ehtiyatsızlıqdan insan ölümü ilə nəticələnməklə və ya digər ağır nəticələrlə törədilməsidir.

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü dedikdə, terrorçuluq əməlləri ilə əlaqədar bir və ya bir neçə insanın həlak olması nəzərdə tutulur. İnsan ölümünə psixi münasibət yalnız ehtiyatsızlıq formasında ola bilər. Qəsdin aşkar olduğu istənilən halda əməl AR CM-nin 214 və 220-ci maddələrinin məcmusu üzrə tövsif edilməlidir.

AR CM-nin 215-ci maddəsi (adamları girov götürmə) nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə və ya ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb ola bilər.

AR CM-nin 215.3-cü maddəsi girov götürmənin xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarını müəyyən edir. Bunlar əməlin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi; ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olmasıdır.

Ehtiyatsızlıqdan tikinti, mədən işlərinin və sair işlərin aparılmasının təhlükəsizlik qaydalarının pozulması nəticəsində ölüm faktı və digər ağır hadisələr baş verə bilər.

Tikintinin planlaşdırılması, ona rəhbərlik edilməsi habelə tikinti obyektinin sökülməsi və ya bu obyektə yenidənqurmanın aparılması zamanı işlərin, eləcə də mədən işlərinin və s. işlərin aparılmasının təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vura bilər və yaxud ölümə nəticələndirə bilər.

Cinayətin subyektini həmin qaydalara əməl etməyə borclu

olan 16 yaşına çatmış istənilən şəxs, o cümlədən tikinti, mədən və s. müəssisələrin işçiləri, habelə kənar şəxslər ola bilər.

Cinayətin ağırlaşdırıcı halı eyni əməllərin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olmasıdır. Digər ağır nəticələr böyük miqdarda maddi zərərin vurulması, ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyan və s. formasında ola bilər.

Ağırlaşdırıcı əlamət kimi qəbul oluna bilən istənilən nəticəyə münasibətdə təqsir ehtiyatsızlıq formasında olmalı və nəticələrlə qaydaların pozuntusu arasında səbəbli əlaqə aşkar edilməlidir.

Adam öldürməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi çoxlu sayda məhkəmə-istintaq səhvləri ilə müşayiət olunur. Belə hal belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki, adam öldürmə əməllərinin tövsifi zamanı istintaq orqanları və məhkəmələr tərəfindən buraxılan səhvlər bir sıra faktorlarla izah olunur. Bu, hər şeydən əvvəl, cinayət işinin istintaqı prosesində adam öldürmə cinayətinin törədilməsi hallarının səthi və yaxud yarı tətbiqi, cinayətlərin qarışıq tərkiblərinin həllini təyin etməkdə bacarıqsızlıqla əlaqədardır. Məhkəmə-istintaq təcrübəsində adam öldürmə cinayətinin hər bir konkret halında cinayətkar motivasiyanın spesifikasiyası və məzmununun öyrənilməsi məsələlərinə lazımi əhəmiyyət verilmir (41, 102).

Ehtiyatsızlıq nəticəsində zərərçəkəni həyatdan məhrum edən təqsirkar şüurlu surətdə müəyyən təhlükəsizlik qaydasını pozur. Belə pozuntu aşağıda göstərilən müxtəlif məzmunlu hərəkətlərlə (hərəkətsizliklə) bağlı ola bilər:

1. Ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə qəsdən yol verilən kriminal hərəkətlərlə bağlı olur. A. işdən çıxıb avtobusa minmək üçün dayanacağına gəlir. R. adam çox olduğundan onu kənara itələyib avtobusa minməyə cəhd göstərir. A. buna imkan

vermir. Bu səbəbdən A. ilə R. arasında mübahisə yaranır. R. nəlayiq sözlə A.-ni təhqir edir. A. R.-yə bir sillə vurur və sinəsindən itələyir. R. müvazinətini saxlaya bilmir, yıxılır, başı yolun kənar hissəsindəki döşəmə daşına dəyir, huşunu itirir və ölür. Məhkəmə tibb ekspertizasının rəyinə görə R.-nin ölümünə səbəb beyninə qansızma ilə bağlı olmuşdur. Birinci instansiya məhkəməsi A.-ni qəsdən adam öldürmə üstündə mühakimə etmişdir. Ali Məhkəmə bu tövsiflə razılaşmamış, A.-nin əməli ilə R.-nin ölümü arasında səbəbli əlaqənin olmadığını və R.-nin ölümünün ehtiyatsızlıqla bağlı olduğunu qeyd edib, əməli CM-nin 124-cü maddəsinə (ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə) tövsif etmişdir.

2. Ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə müəyyən şəraitdə qadağan edilən hərəkətlərlə (məsələn, mexanizmlərin mexaniki nasazlığının aradan qaldırılması qaydalarını, idman oyunları qaydalarını pozma və s. ilə) bağlı olur. Məsələn, K. taxıl biçən zamanı idarə etdiyi kombaynı saxlamış, lakin mühərrik işləyə-işləyə, köməkçisi D.-yə sünbül döyən dişləri alağ otlarından təmizləməyi tapşırırmışdır. D. tapşırığı yerinə yetirərkən təsadüfən işləməkdə olan ötürücü remenə ilişərək həlak olmuşdur. K. kombaynın mühərriki işləyə-işləyə köməkçisi D.-yə belə profilaktik işi həvalə etməklə təhlükəsizlik qaydasını kobudcasına pozmuşdur. K. ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə üstündə mühakimə edilmişdir.

3. Ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə elmin məlumatları ilə və ya peşə qaydaları ilə ziddiyyətə girən hərəkətlərlə bağlı olur. Məsələn, Ş. cərrahiyyə əməliyyatından sonra ölmüşdür. Meyidin müayinəsi zamanı zərərçəkənin bədənində tənzip taponun qaldığı müəyyən edilmişdir. Bununla bağlı daxildə baş verən çirkli yaranın əmələgəlmə prosesi onun qanını zəhərləmiş, nəticədə Ş. ölmüşdür. Cərrahiyyə əməliyyatını aparan Z.

peşə vəzifəsini lazımınca yerinə yetirməmiş, cərrahiyyə əməliyyatının aparılması qaydalarını pozmuşdur. Mövcud qaydalara görə cərrahiyyə əməliyyatı yekunlaşan anda əməliyyatda istifadə edilən alətlərin yerində olub-olmaması yoxlanılır və istifadə edilən pambıq və tənzip tamponların uçotu aparılır. Məlum olmuşdur ki, Z. tampon qismində istifadə edilən tənzip bağlamasının sayını diqqətdən qaçırmış, nəticədə Ş.-nin bədənində qalan və qan rəngi olan tamponu seçməmişdir. Z. ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə üstündə mühakimə edilmişdir.

Tibbi fəaliyyətdə səhvlə bağlı ehtiyatsızlıqla adam öldürmə əməllərinin tövsifi praktikada fikir ayrılığı yaratmışdır. Cinayət qanunvericiliyində səhv barəsində məsələni tənzim edən xüsusi norma yoxdur. Səhv məsələsinə nəzəriyyə və təcrübə cinayət qanununun təqsir və onun formaları barədə ümumi müddəaları əsasında baxır və həll edir. Səhv subyektin əməlinə və əməlinin nəticəsində psixi münasibətinin spesifik forması olduğundan, o cinayətin subyektiv cəhəti haqqında məsələ daxilində araşdırılır və öyrənilir.

Səhv – şəxsin törətdiyi əməlin hüquqi xüsusiyyətləri və faktiki halları haqqında düzgün olmayan təsəvvürdür. Əməlin hüquqi xüsusiyyəti və faktiki halları barəsində yaranan yanlış təsəvvür şəxsin subyektiv xüsusiyyətləri ilə və obyektiv şəraitlə bağlı olur. Şəxs yol verdiyi hərəkətin ictimai təhlükəli xarakterdə olduğunu dərk etmir. Bu qəbildən olan səhvlərə adətən cinayətkarcasına diqqətsizliklə yol verilən əməllərdə daha çox təsadüf olunur. Məsələn, gecə növbəsində olan tibb bacısı səhvən bir xəstəyə təyin edilən iynəni digərinə vurmuşsa və nəticədə xəstə ölmüşdürsə, belə halda tibb bacısının ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətə görə məsuliyyəti yaranır (40, 129).

Müəlliflərdən F.Y.Berdiçevski tibb işçilərinin lazımı qayda-da tibbi yardım göstərə bilmələri ilə bağlı zərərçəkənin ehtiyat-

sızlıq üzündən ölməsinə, yaxud da xəsarət almasına görə məsuliyyətlə əlaqədar şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən bəzi uyğun normalara xüsusi göstərişin daxil edilməsi təklif edirdi (51, 89).

4. Ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən peşə ilə məşğul olmağa ixtiyarı olmayan şəxsin belə hərəkət etməsi ilə və ya peşə ilə məşğul olması ilə bağlı olur. Məsələn, A. evinin yanından axan kanala balıq tutmaq üçün tor qurmuşdur. Toru oğurlamaqdan qorumaq üçün A. siqnalizasiya qurmuşdur. Tora toxunan kimi tora bağlı olan tros dartılır, dövriyyə bağlanır və evdə zəng çalınır. A.-nın toru qorumaq üçün qurduğu sistemi bilən qonşusu Ə. sahilə gələn elektrik xəttini açmaq və sistemi korlamaq istəyir. Lakin xətti açarkən onu elektrik cərəyanı vurur və nəticədə Ə. ölür.

A. belə sistemin qanunsuz olaraq qurduğunu, başqalarının həyatı üçün təhlükə yaradacağı imkanını dərk etmiş, lakin torla siqnalizasiya qoruyucusu arasında cərəyanın olmadığını, belə sistemin mövcudluğundan qonşuların məlumatının olduğunu nəzərə alan A. həyat üçün yarana biləcək təhlükənin qarşısını alacağına yüngülfikirliliklə ümid bəsləmişdir. A. ehtiyatsızlıq üstündə adam öldürməyə görə mühakimə edilmişdir.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə hadisələri şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığı və cinsi azadlığı əleyhinə olan cinayətlərdə də baş verir. Məsələn, zorlama, yəni zərərçəkmiş şəxsə və ya başqa şəxslərə qarşı zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə və ya zərərçəkmiş şəxsin köməksiz vəziyyətindən istifadə etməklə onunla cinsi əlaqədə olma prosesi zamanı ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb ola bilər və yaxud ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin insan immunçatışmazlığı virusu ilə yoluxmasına və ya digər ağır nəticələrə səbəb ola bilər. AR CM-nin 149.3-cü maddəsində zorlama cina-

yətinin xüsusilə tövsifedici hallarına görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur (5, 360).

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan zorlamada təqsirkarın zərərçəkmiş şəxsin ölümünə psixi münasibəti təqsirin ehtiyatsızlıq forması ilə xarakterizə olunur. Əməlin əlamətləri AR CM-nin 149.3.1-ci maddəsi ilə tam əhatə olunur və əlavə olaraq 124-cü maddə ilə tövsif tələb olunmur. Əməlin AR CM-nin 149.3.1-ci maddəsi ilə tövsifi üçün zorlama ilə zərərçəkmişin ölümü arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Əgər belə səbəbli əlaqə müəyyən edilməzsə, AR CM-nin 149.3.1-ci maddəsində göstərilən əlamət olmadan zorlama və zərərçəkmiş şəxsin ölümü (AR CM-nin 120.1-ci maddəsi) müstəqil tövsif edilməlidir.

Zorlamada zərərçəkmiş şəxsin ölümü müxtəlif səbəblərdən ehtiyatsızlıqdan ola bilər: təqsirkarın onun müqavimətini qıran zaman zərbələr endirməsi, zərərçəkmiş şəxsin zorlamanın təsiri altında özünü öldürməsi və s.

Zorlamanın ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin insan immun çatışmazlığı virusu ilə yoluxmasına səbəb olması əlaməti üzrə əməlin tövsifi zamanı təqsirkarın özündə belə virusu daşdığını bilməsi tələb olunur. Belə halda əməlin əlavə olaraq AR CM-nin 140-cı maddəsi ilə tövsifi tələb olunmur.

AR CM-nin 219-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə və ya ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb ola bilər. Hava və ya su nəqliyyatı gəmisini, yaxud dəmir yolu qatarını qaçırma nəqliyyatın işini pozur, insan tələfatı ilə müşayiət olunan qəzaların baş verməsi və eyni zamanda sərnişinlərin, heyət üzvlərinin həyat və sağlamlığı üçün real təhlükə yaradır, cəmiyyətə və dövlətə külli miqdarda maddi zərər vurur.

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər

ağır nəticələrə səbəb olan bu cinayətin subyektiv cəhəti təqsirin qarışıq forması ilə, yəni qaçırma və ya ələ keçirmə hərəkətlərinə münasibətdə birbaşa qəsdlə, qeyd olunan nəticələrə münasibətdə ehtiyatsızlıqla xarakterizə olunur (58, 228).

Zəruri müdafiə hərəkətləri adətən həyat, sağlamlıq əleyhinə, ictimai qayda və mülkiyyət əleyhinə yönələn cinayətlərə qarşı yol verilir. Eləcə də vəzifəli şəxslərin, səlahiyyət həddini aşan qanunsuz fəal hərəkətlərinə qarşı, habelə anlaqsız şəxslərin, qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmayan (cinayətin subyektivti ola bilməyən) şəxslərin təhlükəli hərəkətlərinə qarşı zəruri müdafiəyə yol verilir. Ehtiyatsızlıqla yol verilən zəruri müdafiə vəziyyəti yaratmasına məhkəmə təcrübəsində təsadüf olunur. Lakin nəzəri cəhətdən onun mümkünlüyü kriminalistlər arasında mübahisə doğurmuşdur. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin bir qismi hərəkətsizliklə bağlı olduğundan belə əməllərə qarşı zəruri müdafiə ümumiyyətlə mümkün deyildir (119, 12-13).

Təcrübədə qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma nəticəsində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olma əməlinin (AR CM-nin 126.3-cü maddəsi) səhvən qəsdən adam öldürmə cinayəti kimi (AR CM-nin 120-ci maddəsi) tövsif olunması hallarına daha tez-tez yol verildiyi müşahidə olunur. Belə səhvlərin baş verməsi hansısa dərəcədə hər iki cinayətin zahiri əlamətlər üzrə, demək olar ki, eyni olması ilə əlaqədardır. Hər iki cinayətdə bəzi subyektiv əlamətlər də (məsələn, məqsəd, motiv) üst-üstə düşə bilər.

Məsələn, A. K.-ni qəsdən öldürməsi və Q.-nin pulunu oğurlaması əməllərinə görə AR CM-nin 120.2.4 və 177.1-ci maddələri ilə məhkum olunmuşdur. Belə ki, A. və K. spirtli içki qəbul edəndən sonra birgə oğurlamış olduqları pulları bölməyə başlamışlar. Bölgüdə hər birinin payına düşən pulun miqdarı üstündə aralarında yaranmış mübahisə zəminində A. K.-nin bədəninin

müxtəlif nahiyələrindən çoxlu sayda yumruq və təpik zərbələri yetirmişdir. Hadisə yerini tərk edərkən A. K.-nin başının altına pencək qoymuşdur. Ertəsi gün K. ölmüş vəziyyətdə aşkar olunmuşdur. Məhkəmə tibb ekspertizasının rəyinə əsasən onun ölümünə səbəb qarın nahiyəsinə qapalı küt xəsarət olmuşdur. Ali Məhkəmənin iş üzrə qəbul etdiyi qərarla göstərilmişdir ki, aşağı instansiya məhkəməsi A.-nin cinayətini, törətdiyi əmələ münasibətindən, qəsdinin istiqamətindən deyil, baş vermiş nəticəyə əsasən tövsif etmiş, K.-nin əməlinin xarakterini və cinayətdən sonrakı davranışını nəzərə almamışdır. Ona görə də kassasiya məhkəməsi K.-nin əməlini AR CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif etmişdir (13).

Bəzi hallarda isə təqsirkarın əməlində qəsdən adam öldürmə cinayətinin tərkibi mövcud olsa da, o, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma nəticəsində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olma cinayətinə görə məsuliyyətə cəlb edilir. Apellyasiya Məhkəməsi I instansiya məhkəməsinin A.-nin əməlinin AR CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmasına dair hökmünü əsaslı hesab edərək qüvvəsində saxlamışdır. Hadisə aşağıdakı şəraitdə baş vermişdir: A. K. ilə tanış olmaqla yanaşı, hərdənbir bir-biri ilə görüşmüşlər. Hadisə günü A. spirtli içki qəbul edəndən sonra K.-nin evinə getmişdir. Burada K.-nin yanında tanımadığı Q.-ni görmüşdür. K. Q. ilə evlənmək niyyətində olduğunu bildirir və A.-dan evdən çıxıb getməyi xahiş etmişdir. A. isə əvəzində Q.-ni öldürməklə hədələyir və evdən çıxır. Yaxınlıqda yerləşən mağazadan bir ədəd mətbəx bıçağı alıb geri qayıdır və həmin bıçaq ilə Q.-nin qasıq nahiyəsinə bir zərbə vurur. Q. zərbənin təsirindən yerə yığılır, A. isə qaçıb gizlənir. Q. xəstəxanaya ağır, kliniki ölümə yaxın vəziyyətdə çatdırılır. Həkimlərin səyinə baxmayaraq Q. aldığı xəsarət nəticəsində həyatını itirir. Ali Məhkəmə qeyd edilənləri, həmçi-

nin bıçaq zərbəsinin ölüm hədəsi altında zərərçəkmişin həyat üçün əhəmiyyətli hissəyə yetirildiyini nəzərə alaraq A.-nin əməlinin düzgün tövsif olunmaması, onun əməlində AR CM-nin 120.1-ci maddəsinin tərkibinin olması qərarına gəlmişdir (20).

Keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun «Qəsdən adam öldürməyə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 27 iyun 1975-ci il tarixli qərarına əsasən qəsdən adam öldürmə zamanı ölümün baş verməsinə münasibət birbaşa və ya dolayı qəsd formasında, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma zamanı isə zərərçəkmişin ölümünə münasibət ehtiyatsızlıq formasında olmalıdır. Ona görə də qeyd edilən cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi üçün təqsirkarın həm əmələ (sağlamlığa ağır zərər vurma), həm də əməlin nəticəsinə (zərərçəkmişin ölümü) subyektiv münasibəti aydınlaşdırılmalıdır (111, 544).

Bu məsələdə çətinlik yaradan məqamlardan biri məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərin ifadələrində çox zaman qəsdən adam öldürmək niyyətində olmadıqlarını göstərmələridir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun eyni adlı 2002-ci il 12 dekabr tarixli qərarına əsasən təqsirkarın qəsdinin məzmunu haqqında məsələni həll edərkən törədilən cinayətin bütün hallarını nəzərə almaq lazımdır. Bu zaman cinayətin törədilmə üsulu və alətinə, bədənə yetirilmiş xəsarətlərin miqdarına, xarakterinə, yerinə (məsələn, həyat üçün əhəmiyyətli orqanlara xəsarətlərin yetirilməsi), təqsirkarın və zərərçəkmişin həm cinayətdən əvvəl, həm də sonrakı davranışlarına, qarşılıqlı münasibətlərinə diqqət yetirilməlidir (8, 294).

AR CM-nin 120.2.2 və 221.3-cü maddələri ilə məhkəməyə verilmiş A. qərəzli xuliqanlıq və qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərini törətməsini inkar etməsə də, V.-ni qəsdən öldürmək niyyətində olmadığını bildirmişdir. I instansiya məhkəməsi A.-nin əməlinin V.-nin ölüm epizodu üzrə hissəsini AR

CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə tövsif etmişdir. Apellyasiya protesti əsasında işə baxan Apellyasiya məhkəməsi hökmü ləğv edərək göstərmişdir ki, A.-nin V.-ni öldürmək qəsdı zərərçəkmiş yetirmiş olduğu xəsarətlərin xarakteri və yeri ilə təsdiq olunur. Belə ki, A. adətən ov zamanı istifadə etdiyi böyük ölçülü bıçaqla V.-nin həyat üçün əhəmiyyətli orqanına – gıckah nahiyəsinə möhkəm zərbə ilə xəsarət yetirmiş və V. aldığı bu xəsarət nəticəsində ölmüşdür (19).

Qəsdən adam öldürməyə cəhd cinayətinin sağlamlığa ağır zərər vurma əməlindən (AR CM-nin 126.1-ci maddəsi) fərqləndirilməsi zamanı hər iki cinayətin obyektiv cəhətinin eyni olduğu nəzərə alınmalıdır. Bu cinayətlər bir-birindən qəsdin məzmununa görə fərqlənilir. Təcrübədə bəzən səhv olaraq təqsirkar şəxsin dolayı qəsdlə törətdiyi əməl qəsdən adam öldürməyə cəhd cinayəti kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun “SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» 1975-ci il 27 iyun tarixli 4 saylı qərarının respublika məhkəmələri tərəfindən yerinə yetirilməsi barədə” 1983-cü il 22 iyul tarixli 7 saylı qərarının üçüncü bəndinə əsasən qəsdən adam öldürməyə cəhd cinayəti yalnız birbaşa qəsd zamanı mümkündür (6, 181). Deməli, adam öldürməyə cəhd cinayətinin sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətindən fərqləndirilməsi zamanı qəsdin növünün müəyyən edilməsi həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, hər bir konkret halda qəsdən adam öldürmənin insanın həyatdan məhrum edilməsi ilə bağlı olan digər cinayətlərdən fərqləndirilməsi cinayət tərkibi əlamətlərinin müqayisə olunması yolu ilə mümkün olur.

Təcrübədə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin həmçinin qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olma cinayəti ilə (AR CM-nin 126.3-

cü maddəsi) qarışıq salınması hallarına rast gəlinir. Belə səhvlərin baş verməsinə səbəb olan əsas amil hər iki cinayətdə təqsirkarın baş vermiş nəticəyə – zərərçəkmişin ölümünə təqsirin ehtiyatsızlıq formasında münasibət bəsləməsidir. AR CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə məsuliyyət o zaman yaranır ki, təqsikar hüquqazidd əməli ilə zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərərin yetirilmə imkanını qabaqcadan görür və belə nəticənin baş verməsini ya arzu edir, ya da onların baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir.

A. I instansiya məhkəməsi tərəfindən AR CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayət əməlini törətməkdə təqsirli bilinmişdir. Apellyasiya məhkəməsində işə baxılarkən müəyyən olunmuşdur ki, sərxoş vəziyyətdə olan A. bir evdə kirayədə yaşadığı V. ilə mübahisə edərək münafişə yaratmışdır. Münafişə zamanı A. V.-nin başını bir neçə dəfə divara vurmuş, sonra isə onu mənzildən çölə çıxarmış və pilləkəndən aşağıya doğru itələmişdir. V. müvazinətini saxlaya bilməyib, beşinci mərtəbənin pilləkənindən dördüncü mərtəbənin pilləkəninə üzə aşağı yuvarlanmış, burada başı beton divara dəymişdir. V. almış olduğu bu xəsarət nəticəsində ertəsi gün ölmüşdür. Apellyasiya məhkəməsi hesab etmişdir ki, V.-nin ölümünə səbəb olan hallar heç də A.-nın onun sağlamlığına qəsdən ağır zərər vürməsi nəticəsini çıxarmağa əsas vermir. A. V.-ni pilləkəndən itələməklə onun sağlamlığına ağır zərər vürə biləcəyini qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, görməmişdir. Ona görə Apellyasiya məhkəməsi A.-nın əməlini AR CM-nin 124.1-ci maddəsinə tövsif etmişdir (18).

Əlbəttə, yuxarıda qeyd etdiyimiz hallarda təqsirkar şəxslərin əməllərinin tövsifi məsələsində əvvəlcədən müəyyən olunmuş resept yoxdur. Çox məsələnin həlli cinayətin konkret hal-

larından, təqsikarın və zərərçəkmişin şəxsiyyətindən, onların cinayətə qədər və cinayətdən sonrakı münasibətlərindən asılıdır.

Məsələn, təqsirkarın zərərçəkmişə möhkəm yumruq zərbəsi vurması çox zaman onun qarşı tərəfdə hər hansı ağır nəticənin baş verməsində maraqlı olmadığını təsdiq edir.

Hərbi hissədə leytenant A. tabeçiliyində olan əsgərə ayaq üstə düz dayanmaq əmrini verir və bu vəziyyətdə onun sinə nahiyəsinə möhkəm yumruq zərbəsi vurur. Əsgər ürək nahiyəsinə yetirilmiş bu zərbə nəticəsində aldığı travmatik şokdan yerində-cə ölür. Hərbi məhkəmə A.-ni ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməlini törətmək üstündə məhkum edir. Apellyasiya məhkəməsi isə bu hökmü ləğv edir. Belə ki, işin apellyasiya baxışı zamanı müəyyən olunur ki, hərbi hissənin həkimi leytenant A.-ni sinəyə vurulan yumruq zərbəsinin həyat üçün təhlükəli olması barədə xəbərdar etsə də, A. buna əhəmiyyət verməmiş, tabeçiliyində olan əsgərlərlə mütəmadi olaraq bü cür rəftar etmişdir. Beləliklə, A. üçün törətdiyi əməl ilə baş vermiş nəticənin hər hansı fərqi olmadığından, onun əməlində dolaylı qəsd ilə qəsdən adam öldürmə cinayəti mövcud olmuşdur. Apellyasiya məhkəməsinin qərarında düzgün olaraq göstərilmişdir ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətini oxşar cinayət tərkiblərindən fərqləndirərkən nəzərə almaq lazımdır ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə zamanı təqsirkarın əməlində zərərçəkmişin ölümünə münasibətdə olduğu kimi, sağlamlığına ağır zərər yetirilməsində də təqsirin qəsd forması mövcud olmur (20).

V.N.Kuznetsovaya görə CM-nin 126.3-cü maddəsi ilə məsuliyyət o zaman yaranmalıdır ki, zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına həyat üçün təhlükəli olan zərər yetirilmiş olsun. Sağlamlığa vurulmuş ağır zərər yetirilən anda həyat üçün təhlükəli olmuşdursa və zərərçəkmiş şəxsin ölümü tibbi yardımın göstərilməsindən asılı olmayaraq ölməsi labüd olmuşdursa, deməli sağ-

lamlığa vurulmuş ağır zərər ilə baş vermiş ölüm arasında səbəbli əlaqə olmuşdur. Fikrimizcə, N.F.Kuznetsovanın mövqeyi düzgündür. Çünki zərərçəkmiş şəxs onun sağlamlığına yetirilmiş ağır zərərdən deyil, həkim səhvi nəticəsində də ölə bilər. Başqa sözlə, yetirilmiş zərər ilə baş vermiş ölüm hadisəsi arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Bu əlamət AR CM-nin təkcə 126.3-cü maddəsinə deyil, həmçinin AR CM-də qanunsuz abort etməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 141.4-ci, xəstəyə kömək göstərməməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 142.3-cü maddəyə, adam oğurluğuna görə məsuliyyət nəzərdə tutan 144.3-cü maddəyə, terrorçuluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan 214.2.4-cü maddəyə və digər maddələrə də xas olmalıdır.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurma cinayətindən (AR CM-nin 131-ci maddəsi) fərqləndirilməsi də əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Bu məsələdə də vahid mövqe yoxdur. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün təcrübədən misal gətirək. I instansiya məhkəməsi M.-ni AR CM-nin 124.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət əməlini törətməkdə təqsirli bilmişdir. Apellyasiya məhkəməsi həmin hökmü qüvvəsində saxlamışdır. Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi kassasiya şikayəti verərək M.-nin əməlinin AR CM-nin 124.1-ci maddədən 131.2-ci maddəyə tövsif olunmasını xahiş etmişdir. Ali Məhkəmə AR CM-nin 131.2-ci maddəsində təsbit olunmuş sağlamlığa ağır zərər vurma əməlinin zərərçəkmişin ölümünü əhatə etmədiyini əsas götürərək kassasiya şikayətini təmin etməmişdir (14).

Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa vurulmuş ağır zərər zərərçəkmişin ölümü ilə nəticələndikdə təqsirkar şəxsin əməli AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır. Təqsirli şəxsin əməli o halda AR CM-nin 131.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilər ki, zərərçəkmişin sağlamlığına ehtiyatsızlıqdan vurduğu ağır zərər

ilə onun ölümü arasında səbəbli əlaqə olmasın, zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ehtiyatsızlıqdan ağır zərər vurmuş şəxsin onun ölümünün baş verməsinə heç bir təqsirli münasibəti olmasın. Belə vəziyyətdə zərərçəkmişin ölümü cinayət cəzası ilə cəzalanmalı əməllərin çərçivəsindən kənar qalır.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə məsuliyyət məsələlərinin həlli zamanı yayınan (sapma) hərəkətlərin qiymətləndirilməsinin də mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, bəzən təqsirli şəxsin həyata keçirmək istədiyi cinayət əməli ilə öldürmək istədiyi şəxsi deyil, ondan asılı olmayan səbəblər üzündən tam başqa bir şəxsi həyatdan məhrum etmiş olur.

A. I instansiya məhkəməsi tərəfindən ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə və iki nəfər şəxsi qəsdən öldürməyə cəhdə görə məhkum olunmuşdur. Apellyasiya məhkəməsində işə baxılarkən müəyyən olunmuşdur ki, M. və N. küçədən ümumi tanışları olan A.-nın keçdiyini görüb üzərinə hücum çəkir və onu döyürlər. A. M. və N.-in hərəkətlərinə baş qoşmur, bu barədə hüquq mühafizə orqanlarına məlumat vermədən evinə gedir. M. və N. isə bir az keçmiş A.-nın yaşadığı evin həyətinə gəlir, burada onun ünvanına nəlayiq sözlər işlədir və daş ataraq evinin pəncərəyə şüşələrini sındırırlar. Bütün bunlardan bərk əsəbiləşən A. evdə saxladığı ov tüfəngini götürüb içinə patron qoyur, həyətdə çıxaraq onları öldürəcəyi ilə hədələyir və atəş açır. Atəş təsadüf nəticəsində həmin vaxt yoldan keçən K.-yə dəyir və onun ölümünə səbəb olur.

Beləliklə, A.-nın M. və N.-i qəsdən öldürmək məqsədi ilə törətdiyi əməl K.-nin ölümü ilə nəticələnmişdir. A. həmin hərəkəti ilə təkcə K.-nin deyil, yoldan keçə bilən başqa şəxslərin də həyatına son qoya biləcəyini qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, görmədiyindən əməlinin K.-nin öldürülməsi ilə bağlı epizodu düzgün olaraq AR CM-nin

124.1-ci maddəsi ilə tövsif olunmuşdur (21).

Yayınan (sapma) hərəkətləri obyektə olan səhvlərdən (konkret halda, yəni adam öldürmə əməllərində – zərərçəkmişin şəxsiyyəti) fərqləndirmək lazımdır. A.-nin əməlinə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə (AR CM 124.1-ci maddə) və güclü ruhi həyəcan vəziyyətində iki şəxsi qəsdən öldürməyə cəhd (AR CM 122.2-ci maddə) cinayətlərinin məcmusu, başqa sözlə, təqsirin hər iki növü mövcud olmuşdur. Adam öldürmə əməlləri zamanı zərərçəkmişin şəxsiyyəti ilə bağlı səhv təqsirin formasını dəyişdirmir və əməlin tövsifinə təsir göstərmir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin təsadüf nəticəsində baş verən ölüm hadisələrindən də fərqləndirilməsi zəruridir. Təsadüf nəticəsində baş vermiş ölüm hadisəsinin səbəbkarı ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsini qabaqcadan görməli olmadığından və görə bilməyəcəyindən, burada cinayət məsuliyyəti istisna olunur. Bu nəticə həmçinin cinayət qanununun ümumi müddəalarından doğur. Belə ki, AR CM-nin 7.1-ci maddəsinə əsasən yalnız törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizliyə) və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər.

Təsadüf nəticəsində adam ölümünə səbəb olmanı ehtiyatsızlığın hər iki növündən fərqləndirmək lazımdır. Əgər şəxs başqa bir şəxsin ölümünün baş verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüşsə və onun qarşısını almaqdan ötrü lazımi ehtiyatlılıq göstərərək bütün zəruri tədbirləri görsə də, iradəsindən asılı olmayan səbəblər üzündən ölüm hadisəsi baş verirsə, burada cinayət məsuliyyətindən söhbət gedə bilməz. Bu zaman əməlin hüquqazidliyi və ictimai təhlükəliliyi də istisna olunur. Halbuki cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı təqsirli şəxs həmişə öz əməlinin ictimai təhlükəliliyini, hüquqazidliyini dərk etmiş olur.

A. I instansiya məhkəməsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası 1960-cı il AR CM-nin 99-cu maddəsində nəzərdə tutulan cinayət əməlini (ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürmə) törətməkdə təqsirli bilinmişdir. Belə ki, o, kinoteatrın direktoru kimi yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət olunmaması nəticəsində iki nəfər şəxsin ölüm hadisəsinin baş verməsinə görə təqsirli bilinmişdir. İş üzrə müəyyən olunmuşdur ki, kinoteatrdə filmin nümayişi zamanı transformator yanmağa başladığından zal tüstü ilə dolmağa başlamışdır. Bu zaman zalda olan tamaşaçılardan biri qışqırmışdır: «yanğındır, yanırıq». Bundan sonra hamı çıxış qapısına doğru qaçmağa başladığından qarışıqlıq yaranmış və nəticədə iki nəfər şəxs həyatını itirmişdir.

Kassasiya şikayəti əsasında işə baxan Ali Məhkəmə A.-nın əməlinin AR CM-nin 99-cu maddəsi ilə tövsif olunmasını düzgün hesab etməmişdir. Belə ki, iş üzrə keçirilmiş ekspertizanın rəyi ilə müəyyən olunmuşdur ki, kinoteatr yanğın təhlükəsizliyi qaydalarının bütün tələblərinə cavab vermiş, rəhbərlik bu sahədə lazım olan bütün tədbirləri həyata keçirmiş, yanğından insanların ölüm hadisələrinin baş verməsi üçün heç bir real təhlükə mövcud olmamışdır. Fəciə naməlum qadının qışqırığından sonra yaranmış vahimə nəticəsində baş vermişdir (10).

Məhkəmə təcrübəsində təsadüf nəticəsində baş verən adam ölümü hadisələri cinayətkarcasına özünəgüvənmə ilə müqayisədə daha çox cinayətkarcasına etinasızlıq ilə səhv salınır. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin təsadüf nəticəsində baş verən adam ölümü hadisəsindən fərqləndirilməsi üçün zərərçəkmişin ölümünün baş verməsini qabaqcadan görməyin mümkünlüyü haqqında əsaslandırılmış nəticəyə gəlməyə imkan verən şəraitin mövcud olub olmaması məsələsi araşdırılmalıdır. Təcrübədə bəzən nəinki zərərçəkmişin ölümünün baş verə biləcəyini, hətta hadisələrin necə inkişaf edə biləcəyini qabaqcadan görməyən

və görə bilmək imkanı olmayan şəxs belə ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə məsuliyyətə cəlb olunur.

Cinayətkarcasına etinasızlıq üzrə baş vermiş nəticəyə görə məsuliyyətin yaranması üçün şəxsin öz əməlinin faktiki tərəfini dərk edib-etməməsinin əhəmiyyəti yoxdur. Şəxs tərəfindən ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinin dərk edilmə imkanının istisna edilib edilməməsini müəyyən etmək vacibdir. Əgər belə imkan istisna olunmursa və şəxs ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsini qabaqcadan görməli olduğu (obyektiv meyar) və görə biləcəyi halda (subyektiv meyar) görməmişdirsə, yol verilən etinasızlığa görə cavab verməlidir (64, 10-15). Belə imkan olmadıqda isə cinayət məsuliyyəti istisna olunur.

Respublikamızın qanunvericilik sisteminin uzun illər ərzində sıx bağlı olduğu Rusiya Federasiyasının qüvvədə olan CM-nin “Təqsirsiz zərər vurma” adlanan 28-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən şəxs öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını dərk etməmişdirsə və işin hallarına görə dərk etməli deyildirsə və ya qabaqcadan görməmişdirsə və işin hallarına görə qabaqcadan görməli deyildirsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. Oxşar müddəa AR CM-nin 7.2-ci maddəsində öz əksini tapmışdır: “Şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərəre görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz”.

Əməlin konkret baş vermə şəraitinin qiymətləndirilməsi zamanı yalnız obyektiv (görməli olduğu halda) və subyektiv (gərə biləcəyi halda) meyarların uzlaşdırılması yolu ilə cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş adam öldürmə təsadüf nəticəsində baş vermiş adam öldürmədən düzgün fərqləndirilə bilər. Bu zaman hər bir halda həlledici əhəmiyyətə subyektiv meyar malikdir. Biz bununla obyektiv meyarın rolunu heç də azaltmırıq. Şübhəsiz ki, onun mövcud olması zəruri şərtidir. Lakin biz A.A.Piontkovskinin bu fikri ilə tam razılaşıırıq ki, ob-

yektiv meyar daha çox törədilmiş əməldə ilkin istiqamətin, hüquqazidliyin ümumi şəraitinin müəyyən edilməsinə xidmət edir (92, 324).

RF CM-nin yuxarıda qeyd edilən maddənin 2-ci hissəsində aşağıdakı məzmununda yeni bir müddəə təsbit olunmuşdur: “Şəxs öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görsə də, özünün psixofizioloji keyfiyyətlərinin ekstremal şəraitin və əsəb-psixi sisteminin əlavə yüklənməsi tələblərinə uyğun olmaması səbəbindən həmin nəticələrin qarşısını ala bilməli deyildirsə, cinayət məsuliyyəti istisna olunur”. Maddənin məzmununa görə peşə vərdişlərinə, biliyə, təcrübəyə, sağlamlığa və sair zəruri keyfiyyətlərə malik olan şəxs özünün bütün subyektiv imkanlarından maksimum istifadə etməsinə baxmayaraq ictimai təhlükəli nəticənin, konkret halda isə ölüm hadisəsinin baş verməsinin qarşısını ala bilmədikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. Başqa sözlə, belə əməl cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş cinayət sayıla bilməz. Düzdür, burada şəxsin ictimai təhlükəli nəticələrə psixi münasibətinin əqli və iradəvi momentləri cinayətkarcasına özünəgüvənmənin müvafiq momentləri ilə üst-üstə düşür. Lakin qanunda göstərilmiş qeyd olunan hallar mövcud olduqda təqsirin ehtiyatsızlıq forması istisna olunur.

Respublikamızda hazırda qüvvədə olan CM-nin 124-cü maddəsində 1960-cı il Məcəlləsində olduğu kimi ehtiyatsızlığın iki növü: cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq ilə adam öldürmə arasında heç bir fərq qoyulmamışdır. Halbuki cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində adam öldürmə, etinasızlıqla bağlı olan həyatdan məhrum etmədən daha təhlükəli əməldir. Bu, təqsirli şəxsin zərərçəkmiş şəxsin ölümünün baş verməsi imkanına fərqli psixi münasibət bəsləmələri ilə izah olunur. Əgər cinayətkarcasına özünəgüvənmə

növündə psixi münasibət zamanı təqsirli şəxs öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqasının həyatı üçün təhlükəli olmaq imkanını əvvəlcədən dərk edir (əqli ünsür), lakin ölümlə bağlı ola biləcək nəticənin qarşısını alacağına yüngülfikirliklə ümid bağlayırsa (iradəvi ünsür), cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı təqsirkar yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqasını həyatdan məhrum edə biləcəyini dərk etməli olduğu və dərk etmək imkanına malik olduğu halda, ümumiyyətlə bunları dərk etmir. Qanunda cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq üzündən adam öldürmə əməlləri arasında fərq qoyulması hüquqtətbiqetmə orqanının üzərinə ehtiyatsızlıqdan baş vermiş adam öldürmə əməlləri zamanı onun növünün müəyyən edilməsi öhdəliyini qoymaqla yanaşı, həmçinin əməlin düzgün tövsif olunmasına, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin qəsdən adam öldürmədən, habelə bədbəxt hadisələrdən fərqləndirilməsi işinə kömək edəcəkdir.

Bununla belə, cinayət qanununda məsuliyyətin bu səviyyədə fərdiləşdirilməsini məqsədəuyğun hesab etmirik. Zənn edirik ki, bu məsələnin Ali Məhkəmə Plenumunun qərarlarında izah verilməsi, məhkəmələrə cəzanı fərdiləşdirərkən bu məsələləri araşdırması izahının verilməsi yolu ilə həll olunması daha düzgün olardı. Ümumiyyətlə, Ali Məhkəmə Plenumu tərəfindən ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma əməlləri üzrə məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və müvafiq qərarın qəbul olunması məqsədəuyğun olardı. Qərarla ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməli ilə təqsirsiz zərər vurma, bədbəxt hadisələrin fərqli cəhətlərinin göstərilməsi hüquqtətbiqetmə fəaliyyətində qanunçuluğun daha möhkəm olmasına gətirib çıxarardı.

Ehtiyatsızlıqdan bir şəxsin ölümünə, digər şəxsin isə sağlamlığına az ağır və ya ağır zərər vurulmasına səbəb olduqda, əməl AR CM-nin 124.1 və 131.2-ci maddələri ilə cinayətlərin

məcmusu qaydasında tövsif ediləcəkdir. AR CM-nin 124.2-ci maddəsində bir tövsifedici əlamət – ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamı öldürmə nəzərdə tutulmuşdur. Bu əlamət davranış qaydalarının və ya peşə vəzifələrinin ehtiyatsızlıqdan pozulması zamanı iki və ya daha çox şəxsin ölümü baş verdikdə mövcud olur. Belə vəziyyət adətən ehtiyatsızlıqdan partlayış, yanğın törədildikdə və s. bu kimi hallarda mövcud olur.

AR CM-nin 17.4-cü maddəsinə əsasən AR CM-nin Xüsusi hissəsində həm ümumi, həm də xüsusi normada nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaratmır və bu halda xüsusi norma tətbiq olunur. Hesab edirik ki, AR CM-də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 124-cü maddə AR CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma hallarını nəzərdə tutan digər normalar ilə müqayisədə ümumi normadır. Odur ki, AR CM-də ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olmanı qəsdən törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti (məsələn, AR CM-nin 126.3, 141.4, 144.3, 144-1.3, 145.3, 146.3, 149.3.1, 214.2.4, 215.3 və sair maddələri) və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti kimi (məsələn, CM-nin 223.2, 225.2, 226.2, 248.3, 250.3, 251.3, 252.3, 254.3, 262.2, 262.3, 263.2, 263.3, 265.2, 265.3, 266.2, 266.3, 267.2, 267.3, 268.2, 268.3 və sair maddələri) nəzərdə tutan cinayətlərin törədilməsi AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə deyil, qeyd olunan müvafiq maddələr ilə tövsif olunur.

İndi isə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinə görə cəza təyini məsələlərini nəzərdən keçirək. AR CM-nin 124.1-ci maddəsində ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, 124.2-ci maddəsində ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamı öldürməyə görə iki ildən altı ilədək müddətə

azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə təyin edilən cəzalar əksər hallarda sanksiyanın orta həddindən yüksək olmuşdur. Bəzi hallarda təyin edilən azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaların real icrasından imtina edilmiş, şərti məhkum etmə, cəzanın icrasını təxirə salma və s. kimi institutlar tətbiq edilmişdir.

Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi ilə həmçinin məlum olur ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinə görə islah işləri cəzası nəzərdə tutulsa da, təqsirləndirilən şəxslərə, bir qayda olaraq, azadlıqdan məhrum etmə cəzası və çox zaman sanksiyada müəyyən olunmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının son həddünə yaxın həddə cəza təyin edilir. Məsələn, gətirək. M.Qeydanov məhkum edilmişdir ona görə ki, o, 25 yanvar 2009-cu ildə qonşusu Səlimov M. və tanış Kazımov R. ilə birlikdə M.Səlimova məxsus olmaqla onun tərəfindən idarə olunan mühərrikli qayıqla çöl quşları ovlamaq məqsədi ilə Gürgən qəsəbəsi ərazisindən açıq dənizə çıxmışlar. Həmin gün saat 17 radələrində istirahət etdikləri adadan qayıdarkən M.Qeydanovun barmağı zərərçəkmiş M.Səlimova məxsus qoşalülə ov tüfənginin qoruyucu örtüyü olmayan tətiyinə təsadüfən toxunmuşdur. Ehtiyatsızlıq nəticəsində bir dəfə açılan atəş nəticəsində sükan arxasında oturmuş M.Səlimov ağır dərəcəli bədən xəsarəti almış və o, hadisə yerində ölmüşdür. Bakı şəhəri Əzizbəyov rayon məhkəməsinin 2009-cu il 21 avqust tarixli hökmü ilə Qeydanov M. AR CM-nin 124.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 2 il 6 ay müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 1 dekabr 2009-cu il tarixli qərarı ilə həmin hökm öz qüvvəsində saxlanılmışdır (17).

AR CM-nin 124-cü maddəsində sanksiyanın uğurlu qurulub qurulmamasını müəyyən etmək məqsədi ilə xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyində uyğun maddələrin sanksiyasını nəzərdən keçirək.

Əksər ölkələrin cinayət qanunvericiliyində ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olmaya dair ümumi normalar mövcuddur. Cin Xalq Respublikası CM-nin 233-cü maddəsində ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olmaya görə 3 ildən 7 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olunmuşdur. Əməldə yüngülləşdirici hallar mövcud olduqda azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti üç ildən çox ola bilməz (138). Yaponiyanın qüvvədə olan 24 aprel 1907-ci il tarixli CM-də ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olmağa görə 1000 iye-nədək cərimə cəzası müəyyən olunmuşdur (137).

Fransa CM-nin 221-6-cı maddəsində ehtiyatsızlıqdan, diqqətsizlikdən və ya qanunla, habelə qaydalar ilə təhlükəsizlik üz-rə üzərinə qoyulmuş vəzifələrin lazımi şəkildə icra olunmaması nəticəsində insan ölümünə səbəb olmaya görə məsuliyyət mü-əyyən olunmuş və bundan ötrü üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya 300000 frank məbləğində cərimə cəzası nə-zərdə tutulmuşdur. ABŞ Qanunlar Külliyyatının 18-ci Titulunun 1112-ci maddəsinə əsasən ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə han-sısa hüquqazidd hərəkətin törədilməsi prosesində feloniya sa-yılmayan və ya hüququayğun əməlin hüquqazidd üsulla törədil-məsi prosesində baş verən adam öldürmə sayılır və bundan ötrü 1000 dollardan çox olmayan məbləğdə cərimə və ya üç ildən çox olmayan müddətdə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutul-muşdur (131).

İsveçin 1965-ci il CM-nin 1462-ci maddəsinə əsasən ehti-yatsızlıqdan digər şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə iki ilə-dək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olun-

muşdur. Cinayətin nəticəsi ağır olduqda azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti 6 aydan az, 6 ildən isə çox ola bilməz. Cinayət az əhəmiyyətli olduqda isə cərimə cəzası təyin edilir (136).

Almaniya Federativ Respublikası CM-nin 222-ci paragrafi ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə adlanır. Maddəyə əsasən ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya pul cəriməsi ilə cəzalandırılır (120).

Belarus Respublikasının 9 iyul 1999-cu il tarixli qanunu ilə təsdiq edilən və hazırda qüvvədə olan CM-nin 144-cü maddəsi ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma adlanır. Maddənin quruluşu AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə eyni şəkildədir, dispozişiyalar da demək olar ki, eyni məzmunludur, sadəcə ölkəmizin CM-də adam öldürmə, Belarus respublikasında isə ölümə səbəb olma ifadəsindən istifadə olunmuşdur. Lakin sanksiyalar fərqli şəkildə müəyyən olunmuşdur. Belarus Respublikasının CM-də ehtiyatsızlıqdan bir nəfər şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə isə beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olunmuşdur (135).

Latviya Respublikasının 8 iyul 1998-ci il tarixli qanunu ilə təsdiq edilən CM-nin 123-cü maddəsinin birinci hissəsinə əsasən ehtiyatsızlıqdan bir nəfər şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya məcburi iş, ikinci hissəsinə əsasən isə ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma və ya odlu silah, partlayıcı maddələrdən, habelə digər ümumtəhlükəli üsullardan istifadə etmə nəticəsində adam ölümünə səbəb olma üstündə beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən olunmuşdur (134).

Litva Respublikasının 1 may 2003-cü ildən qüvvəyə minən CM-nin 132-ci maddəsi ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsi həyatdan məhrum etmə adlanır və üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə ehtiyatsızlıqdan bir nəfər şəxsin həyatdan məhrum edilməsinə görə dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, ikinci hissədə ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin həyatdan məhrum edilməsinə görə 6 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, üçüncü hissədə isə birinci və ikinci hissədə göstərilən əməllərin normativ aktlarla müəyyən olunmuş təhlükəsizlik qaydalarının pozulması nəticəsində baş verməsinə görə səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur (128).

Ukrayna Respublikasının 1 sentyabr 2001-ci ildən qüvvəyə minən CM-nin 119-cu maddəsi ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə adlanır və iki hissədən ibarətdir. Maddənin birinci hissəsində ehtiyatsızlıqdan bir nəfər şəxsin öldürülməsinə görə üç ildən beş ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, ikinci hissədə isə ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin öldürülməsinə görə beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur (129).

Qazaxıstan Respublikası CM-nin 101-ci maddəsi ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma adlanır və AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə oxşar quruluşa malikdir. Maddənin birinci hissəsində ehtiyatsızlıqdan bir nəfər şəxsin ölümünə səbəb olmaq üstündə üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, maddənin ikinci hissəsində isə ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olmaq üstündə beş ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur (133).

AR CM-nin 124-cü maddəsində sanksiyaların uğurlu qurulub qurulmamasını müəyyən etməyimiz üçün Məcəllənin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma hallarını nəzərdə tutan bəzi normaların sanksiyalarına nəzər yetirməyimiz məqsədəuyğun olar. AR CM-nin “Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma” adlanan 263.2-ci maddəsində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti iki ildən altı ilədək müddətə müəyyən edilmişdir. 263.3-cü maddədə isə ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma üstündə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti beş ildən on ilədək müddətə müəyyən edilmişdir.

AR CM-nin 162-ci maddəsi əmək mühafizəsi qaydalarını pozma adlanır. 162.2-ci maddədə texniki təhlükəsizlik və ya əmək mühafizəsinin başqa qaydalarına riayət edilməsi vəzifəsi həvalə edilmiş şəxs tərəfindən bu qaydaların pozulması nəticəsində ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olma üstündə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti beş ilədək müddətə müəyyən edilmişdir.

Partlayış təhlükəli obyektlərdə və ya partlayış təhlükəli şəxslərdə təhlükəsizlik qaydalarının pozulmasının ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması üstündə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti üç ildən yeddi ilədək müddətə (maddə 223.2), üzərinə yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət edilməsi vəzifəsi qoyulmuş şəxs tərəfindən bu qaydaların pozulmasının ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmasına görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddəti üç ildən yeddi ilədək müddətə (maddə 225.2), radioaktiv materialları qanunsuz əldə etmə, saxlama, istifadə etmə, satma, başqasına vermə və ya dağıtmanın ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması üstündə azadlıqdan məhrum etmə cəza-

sının müddəti üç ildən səkkiz ilədək müddətə (maddə 226.2) müəyyən edilmişdir. Bu siyahını uzatmaq olar.

Lakin əldə olunan nəticə ondan ibarətdir ki, AR CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma hallarını nəzərdə tutan normalarda 124-cü maddəyə nisbətə daha ciddi sanksiyalar müəyyən olunmuşdur. Fikrimizcə, bunun səbəbi həmin normalarda nəzərdə tutulan cinayət əməllərini törətməkdə təqsirli olan şəxslərin bir vəzifə və ya peşə öhdəliyi olaraq üzərlərinə düşən ehtiyatlılıq qaydalarını, başqa sözlə ehtiyatlılığın normativ müəyyən olunmuş qaydalarını pozmaları ilə əlaqədardır və biz qanunvericinin bu mövqeyini düzgün sayırıq. Azərbaycan Respublikası CM-nin 124-cü maddəsində müəyyən olunmuş sanksiyaları düzgün sayırıq. Bununla belə, CM-nin 124.1-ci maddəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasının maksimum həddinin üç il olduğunu nəzərə alaraq, 124.2-ci maddədə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının minimum həddinin üç ildən başlanılmasını daha məqsədəuyğun olacağını düşünürük.

Qeyd edilənlərə yekun vuraraq, AR CM-nin 124-cü maddəsinin aşağıdakı redaksiya layihəsini təklif edirik:

“Maddə 124. Ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma

124.1. Ehtiyatsızlıqdan başqa şəxsin ölümünə səbəb olma – iki ilədək müddətə islah işləri və ya *üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması* və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır

124.2. Ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox şəxsin ölümünə səbəb olma –

üç ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

III FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏ CINAYƏTLƏRİNİN KRİMİNOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

3.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini törətmiş şəxslərin kriminoloji xarakteristikası

Kriminologiya elmində cinayətkarın şəxsiyyətinin tədqiqinin çox mühüm elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyəti vardır. Cinayətkarın cəmiyyətə zidd davranış mexanizmini açmadan, onu xarakterizə edən bioloji və psixoloji xüsusiyyətlərinin aydın mənzərəsini yaratmadan, cinayətkarın şəxsiyyətini sosial fərd kimi səciyyələndirən bütün əsas əlamətlərinin təhlilini aparmadan cinayətkarlığı sosial hadisə kimi izah etmək, onun səbəblərini aşkara çıxarmaq və qarşısının alınması yollarını tapmaq, kompleks tədbirlər proqramını yaratmaq qeyri-mümkündür.

Cinayətkarın şəxsiyyətinin tədqiqinin mühüm əhəmiyyət daşıması onunla izah olunur ki, cinayətkarlıqla mübarizə problemləri birbaşa və ya dolaylı qaydada cinayətkarın şəxsiyyəti ilə əlaqəlidir. Cinayətkarın şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri cinayətkar davranışın xarakterinə, qrup halında cinayətkarlığın səviyyəsinə, residivə, cinayətkarlığın ərazi prinsipi üzrə yayılma hallarına və s. əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Cinayətkarlıqla mübarizə tədbirlərinin səmərəliliyi həmişə cinayət törətmiş şəxslər haqqında daxil olan məlumatların dəqiqliyindən və onların elmi əsaslarla təhlilinin səviyyəsindən asılıdır.

Son illər aparılan kriminoloji tədqiqatlar cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturunun ümumiləşdirilmiş mənzərəsini, onun sosial-demokratik, mənəvi-psixoloji xarakteristikasını müəyyən etməyə və cinayətkarların təsnifatının əsas prinsiplərini yaratmağa imkan vermişdir (49, 125).

Cinayətkarlığı və onun məzmununu daha dərindən kriminologiya elmi öyrənir. Kriminologiya elminin predmetinə aşağıdakılar aiddir:

cinayətkarlıq; cinayətkarlığın səbəb və şəraiti; cinayətkarın şəxsiyyəti; cinayətlərin profilaktikası.

Beləliklə, kriminologiya – cinayətkarlığı, cinayətkarın şəxsiyyətini, cinayətkarlığın səbəb və şəraitini, cinayətlərin profilaktikası istiqamətlərini öyrənən hüquq elmidir.

Kriminologiyanın predmetinə daxil olan elementlərdən biri də cinayətkarın şəxsiyyətidir. Cinayətkarın şəxsiyyəti – qanunla cinayət sayılan əməli törətməkdə təqsirli olan şəxsi xarakterizə edən və onun kriminal davranışına təsir göstərən sosial əhəmiyyətli xüsusiyyətlərin, əlamətlərin, əlaqələrin münasibətlərinin məcmusudur (35, 12).

Cinayət törətmiş şəxslər psixoloji, sosial demoqrafik, sına-yət hüquqi, sosial rolu və statusu ilə bağlı əlamətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Eyni zamanda bu əlamətlərə əsasən onlar arasında oxşarlıq vardır və bu cəhət onları müəyyən sabit qruplarda birləşdirir. Qeyd edilən əlamətlər cinayət törətmiş şəxslərin təsnifatının və zoologiyasının əsasını təşkil edir.

Təsnifləşdirmə zamanı cinayətkarlar vahid, fərdi əlamətlərinə görə qruplara bölünür, tipologiyada isə bu qruplara xas olan xüsusiyyətlərin cəmi ümumiləşdirilir.

Təsnifat cinayətkarlığın öyrənilməsi metodlarından biridir. Onun köməyi ilə cinayətkarlığın inkişafının özünəxas cəhətləri, struktur və dinamikası, xəbərdar olunması tədbirləri, səbəb və şəraiti müəyyən edilir.

Hüquqi statistikada cinayət törətmiş şəxslərin aşağıdakı qaydada təsnifatına rast gəlmək olar:

- 1) cinsinə görə: kişi, qadın;
- 2) yaşına görə: 14-15; 16-17; 18-24; 25-29; 30-40 yaş;

3) təhsilinə görə: ali və orta xüsusi təhsilli; orta (tamam və natamam) təhsilli;

4) cinayət törədilən vaxt peşəsinə görə: fəhlə; qulluqçu; kənd təsərrüfatı işçiləri; sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlar; maliyyə-kredit və ya bank sisteminin işçiləri; dövlət idarəçiliyi sisteminin işçiləri və s.

5) yaşayış yerinə görə: şəhər və ya kənd əhalisi; daimi sakin; miqrant və s;

6) vətəndaşlığına görə: ölkə vətəndaşı; xarici ölkə vətəndaşı; MDB-yə daxil olan ölkələrin vətəndaşı; vətəndaşlığı olmayan şəxslər;

7) cinayətkar fəaliyyətin intensivliyinə görə: ilk dəfə; təkrar; residiv;

8) cinayətkar fəaliyyətin xarakterinə görə: qrup halında, əvvəlcədən əlbir olan bir qrup şəxs; mütəşəkkil dəstə, cinayətkar birlik;

9) cinayət törədən anda şəxsin vəziyyətinə görə: sərxoş vəziyyətdə.

Tipologiya isə təsnifata nisbətən daha dərin elmi dərkətmə tələb edir. O, tədqiq edilən obyektin oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsinə əsaslanır və onların düzülüşünü əks etdirərək qanunauyğunluqlarını öyrənir.

Cinayət törətmiş şəxslərin tipləri kriminoloji tədqiqatlar zamanı aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla tədqiq edilir:

1) cinayətin törədilməsinə səbəb olan davranışın xarakteri;

2) mikromühitin xarakteri;

3) cinayət törətməmişdən əvvəl şəxsin davranışının cinayət törətdikdən sonrakı davranışı ilə əlaqəsi.

Cinayət törətmiş şəxslərin aşağıdakı tipləri vardır:

1. Təsadüfi (ehtiyatsız) tip: – cinayəti ehtiyatsızlıqdan törədən şəxslər.

2. Şəraitin təsiri altında cinayət törədən (situativ) tip: – xarici mühitin qeyri qənaətbəxş təsiri altında cinayət törədən şəxslər.

3. Qəddar tip: – əvvəllər dəfələrlə cinayət törətmiş, lakin onlara görə heç bir cinayət-hüquqi təsirə məruz qalmamış şəxs.

4. Xüsusilə qəddar tip: – cinayət hüquqi təsirə məruz qalmasına baxmayaraq yenidən cinayət törətmiş şəxs. Lakin qeyd edilən tipə aid olan şəxslərdə kriminal yönümdə ixtisaslaşma mövcud deyildir.

5. Peşəkar tip: – bu tipə aid olan şəxslər kriminal yönümdə ixtisaslaşır və maddi durumlarının mənbəyi cinayətkar fəaliyyətdir.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda cinayətkarın şəxsiyyətinin tipologiyasının digər bir bölgüsü də vardır (57, 80-81). Qeyd edəcəyimiz bu tiplərdə əsas meyar cinayətkarın şəxsiyyətinin sosial yönəlişidir (neqativ və ya pozitiv).

1. Professional tip: Bu cinayətkarın şəxsiyyətinin ən təhlükəli tipidir. Şəxsiyyət tamamilə neqativ yönümdə formalaşmışdır. Əxlaqi və mənəvi dəyərlərə tamamilə etinasız münasibəti ilə seçilir. Bu tip təkrar cinayətlərin – törədilməsinə yönümlüdür və öz təşəbbüsü ilə cinayətin törədilməsi üçün səbəb ola biləcək şəraitin yaradılmasında aktiv səy göstərir. Qeyd etdiyimiz tipə professional cinayətkarları misal göstərmək olar.

2. Adi tip: Cinayətkarın şəxsiyyətinin bu tipinə aid olan xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

– şəxsiyyətin sosial yönəlişinin neqativ komponentləri zəif inkişaf etmişdir;

– şəxsiyyətin sosial-psixoloji xüsusiyyətləri qeyri-sabit və ziddiyyətlidir;

– hüquqi düşüncə səviyyəsinin aşağı olması, mənəvi dəyərlərə uyğun və ya zidd olan hərəkətlər arasında dəqiq sərhəddin

müəyyən edilməməsi.

3. Qeyri-sabit (dəyişkən) tip:

– şəxsiyyətinin sosial yönəlişində sabit və ya əhəmiyyətli dəyişmələr yoxdur, pozitiv və neqativ komponentlər demək olar ki, bərabərdirlər. Lakin onların inkişaf tendensiyaları ziddiyyətlidir və bu cəhət də kriminologeniyyənin azalmasına və artmasına səbəb olur. Cinayətə qədər müxtəlif hüquqpozumaların və ya qeyri-əxlaqi hərəkətlərin törədilməsi ehtimal edilir.

4. Ehtiyatsız (səhlənkər) tip:

– şəxsiyyətinin sosial yönəlişinin pozitiv komponentləri, neqativ komponentlərə nisbətən çoxluq təşkil edirlər. Cəmiyyətdə mövcud olan sosial normalara yüngül fikirliliklə yanaşır. Bu tipə xas olan şəxslər adətən az ağır cinayətləri törədirlər.

5. Təsadüfi tip:

– şəxsiyyətinin sosial yönəlişinin yalnız pozitiv komponentləri inkişaf etmişdir;

– cinayəti yalnız dözümsüz həyat tərzinin təsiri nəticəsində törədirlər;

– bu tip əksər halda ictimai təhlükəli əməli təqsirkarın hüquqazidd hərəkəti nəticəsində yaranmış güclü ruhi həyəcan vəziyyətində, ya da ki, zəruri müdafiə həddini aşmaqla törədirlər.

A.İ. Dolqova isə kriminogen şəxsiyyətin cinayətin törədilməsi şəraitinin faktorları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakterindən irəli gələrək cinayətkarın şəxsiyyətinin aşağıdakı tiplərini göstərmişdir (67, 303-305):

1. kriminogen tip;

2. təsadüfi tip.

Kriminogen tip özü də aşağıdakı alt tiplərə bölünür:

a) ardıcıl-kriminogen tip: – şəxsiyyəti əxlaq və hüquq normalalarının müntəzəm pozulduğu mikromühitdə formalaşır. Cinayət adi davranışdan yaranır. Cinayətin törədilmə vəziyyəti

belə şəxslər tərəfindən fəallıqla yaradılır;

b) situativ-kriminogen tip: – Şəxsiyyəti ziddiyyətli mikromühitdə formalaşır. Cinayət əsasən sosial-iqtisadi, mənəvi xüsusiyyətlərin təsiri nəticəsində törədilir. Cinayətə belə şəxsiyyəti onun mikromühiti və əvvəlki həyat tərzı gətirir;

c) situasiyalı tip: – bu tipə aid olan şəxslərin şüuru və davranışlarında onun mikromühitinin qeyri-əxlaqi elementləri olsa da, onlar özlərini az biruzə verir. Cinayəti öz günahı səbəbindən baş verməyən və ya tanış olmayan vəziyyətin həlledici təsiri altında törədirlər.

Eyni zamanda belə şəxsiyyətlər özünün və başqasının hüquqazidd hərəkətlərinə bəraət qazandırməğa çalışırlar (35, 43-53).

Müasir elmdə cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturu haqqındakı təsəvvürlər olduqca müxtəlifdir. Bu müəyyən mənada onunla izah olunur ki, ümumiyyətlə psixologiyada, sosiologiyada və kriminologiyada şəxsiyyətin strukturu ilə bağlı baxışların mənzərəsi olduqca müxtəlif və rəngarəngdir. Cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı cinayət törətmiş şəxsin sosial keyfiyyətlərindən, sosial inkişaf prosesi zamanı onun kimə çevrilməsindən bəhs edir. Lakin şəxsiyyət təkcə sosial kateqoriya deyildir. “Şəxsiyyət” anlayışı həm də psixoloji və bioloji mahiyyət daşıyır. Şəxsiyyətin hər iki aspekti qarşılıqlı əlaqəli, qarşılıqlı asılı olaraq ayrılmaz vəhdət təşkil edir. İnsanın bir idrak daşıyıcısı kimi obyektiv aləmin mahiyyətini anlamaq qabiliyyətinə, özünü bu əlaqədə dərk edib şüurlu surətdə hərəkət etmək, öz davranışı haqqında hesabat vermək, öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malikdir. Hər bir şəxsin psixikasının xüsusiyyətləri onun davranışında üzə çıxaraq, onun sosial funksiyalarına təsir göstərir.

Cinayət şüurlu iradəvi aktdır, kənardan şəxsi fəaliyyətə çağırın (sürükləyən) stimuldur; o, şəxsiyyətin psixikasından ke-

çir, şüurla əhatə olunur və cinayətkar davranış formasında təzahür edir. İnsanları hərəkətə gətirən hər nə varsa hökmən onların şüuru ilə əhatə olunmalıdır; lakin bu, onun əqli fəaliyyətində hansı forma alması daha çox konkret şəraitdən və sosial sahədən asılıdır. Hər bir insanın daxili aləmi fərdidir və ona görə də xarici qıcıqlandırıcılara hər bir insan müxtəlif tərzdə reaksiya verir. Şəxsiyyətin cinayətkar davranışında onun təkə həyat meyarları deyil, həm də özünəməxsus psixi xüsusiyyətlərin törədilməsinə heç də az əhəmiyyəti olmayan psixi vəziyyət özünü büruzə verir.

Beləliklə, insan biososial varlıq olub təkə təbiətin deyil, həm də ictimai inkişafın məhsulu olduğundan insanın şəxsiyyəti cəmiyyətin bir üzvü kimi, insanı xarakterizə edən bütün sosial, psixoloji, biofizoloji və digər əlamətlərin məcmusudur. Ona görə də cinayətkarın şəxsiyyətinin aşağıdakı tərfi daha dəqiq və daha düzgün sayıla bilər: “Cinayətkarın şəxsiyyəti cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik olan cinayət törətmiş şəxs sosial, mənəvi, siyasi, psixoloji əlamətlərinin məcmusudur” (36, 84).

Kriminologiyada cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsinin müxtəlif istiqamətləri vardır. Klinik istiqamətin nümayəndələri cinayətkarların şəxsiyyətinin öyrənilməsində psixiatr, psixoloqlara əsas yer verir; antropoloji nəzəriyyənin nümayəndələri isə cinayətkarlığın irsi xarakter daşdığı qeyd edirlər. Belə ki, italyalı psixiatr alim Çezare Lombrozo antropoloji təlimi cinayətkarlığın səbəblərini cinayətkarın şəxsiyyəti və onun bioloji təbiətlə əlaqələndirirdi. Müəllifin fikrincə, cinayətkarın şəxsiyyətini, onun xüsusiyyətlərini öyrənməklə cinayətkarlığın səbəblərinə aydınlıq gətirmək olar. Ç.Lombrozo qeyd edirdi ki, hər bir cinayətkar özünün anatomik, fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərinin təsiri altında kriminal əməli törədir Cinayət törədən şəxs də kriminogen vərdişlər formalaşmır – o, cinayətkar kimi doğu-

lur.

Cinayətkarın xüsusi təbii tip olması Ç.Lombrozonun əsas ideyası olmuşdur. Onun fikrincə, cinayətkar meyillər şəxsdə anadangəlmə xüsusiyyətdir, buna görə də müəyyən anatomik və psixofizioloji əlamətlərə malikdir.

Anadangəlmə cinayətkarların əlamətlərinin öyrənilməsi Ç.Lombrozonun tədqiqatında mərkəzi məsələ olmuşdur. Onun tədqiqatlarında cinayətkar insan tipləri ilə cinayətin növləri arasında asılılıq olduğu qətiyyətlə irəli sürülürdü (44, 642-643).

Davranışın xarakterini dərk edən və öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək qabiliyyətinə malik olan şəxs cinayətin subyektinə ola bilər. İctimai təhlükəli əməli törədərkən şəxs psixi vəziyyətinə görə hərəkətinin xarakterini dərk etmirsə və öz davranışını idarə edə bilmirsə, qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında təqsir aradan qalxır. Ancaq şüurlu hərəkət edən, anlaqlı olan şəxs təqsirli hesab edilə bilər. Şəxs psixi vəziyyətinə görə davranışının xarakterini dərk etmirsə və öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malik deyildirsə, anlaqsızlıq mövcud olur və bu halda o, cinayətin subyektinə ola bilməz.

Əməlin xarakterini dərk etmək və öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyəti şəxsin doğulması ilə bir vaxtda yaranan xüsusiyyət deyildir. Şüur, təfəkkür, insanın özünü və ətraf mühiti dərk etməsi, özünün və başqalarının davranışına qiymət vermək qabiliyyəti tədricən illər boyu formalaşır. İctimai təhlükəli əməllərin bəzi hallarda onların kriminal xarakterə malik olmasını şəxs artıq 14 yaşdan bütün aydınlığı ilə dərk edir. Buna görə də məişətlə bağlı olan belə cinayətləri törətməyə görə məsuliyyət 14 yaşdan müəyyən edilmişdir. Beləliklə, fiziki şəxs, anlaqlılıq və müəyyən edilən yaş həddi subyektin əsas əlamətləridir. Qeyd edilən bu mühüm əlamətlər bütün cinayətlərin subyektləri üçün xarakterikdir və cinayətin ümumi subyektinin elmi anlayı-

şını təşkil edir (36, 86).

Əqli kamillik, öz davranışını dərk etmək və özünü idarə etmək qabiliyyəti şəxsin müəyyən yaş həddinə, yetkinliyə çatmasını tələb edir. Psixologiya, psixiatriya, pedaqogika, cinayət hüququ və s. bu kimi elm sahələri belə yetkinlik həddini 16 yaşdan müəyyən edir. Belə yaş həddinə yeniyetmə artıq cinayət sayılan əməllə cinayət sayılmayan əməllər haqqında mükəmməl təsəvvürə malik olur, öz əməlinin xarakterini dərk edir, hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malik olur.

İnsanın əməli mürəkkəb hadisə olduğundan ona müxtəlif istiqamətdə yanaşmaq olar. Cinayət hüququnu isə bunlardan ikisi – psixi-fiziki və ictimai cəhətlər maraqlandırır. Buna görə də cinayət hüququnda psixofiziki və sosioloji əlamət əsasında cinayətə anlayış verilir.

Ehtiyatsızlıq üzündən başqasını həyatdan məhrum etmə məişətdə şəxsiyyətlərarası münasibətlər sahəsində müxtəlif təhlükə mənbələri ilə bağlı olan istehsal münasibətləri sahəsində; şəxsin peşə vəzifələrinin lazımınca yerinə yetirilməsilə bağlı sahələrdə baş verir. Buna görə də ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürməni, ehtiyatsızlıq üzündən başqasını həyatdan məhrum etməni əlavə nəticə kimi nəzərdə tutan və baş verməsinin mümkünlüyü digər nəticə ilə bağlı olan digər cinayətlərdən fərqlənir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə təqsirkarın cəmiyyətdə zidd yönəlişləri ilə bağlıdır. Lakin əksər hallarda belə əlaqə aydınlıqla nəzərə çarpmır və bu qəbildən olan cinayətlərin edilməsində şəxsin psixoloji xüsusiyyətləri və xüsusi psixi vəziyyəti həlledici rol oynayır.

Kriminoloji tədqiqatların obyektı aşağıdakılardır: Cinayət törətmiş şəxslər; cinayətkarın müxtəlif kontingentləri – yetkinlik yaşına çatmayanlar, residivistlər və sair; cinayətkarlığın müxtəlif kriminoloji tipləri; cinayət törətmiş şəxslər – nəzarət

qrupu kimi.

Hadisələrin düzgün araşdırılması və obyektiv qiymət verilməsi üçün təqsirkarın psixoloji xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır. Cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsinin əsas məqsədi – cinayət və cinayətkarlığın səbəbli əlaqələrini üzə çıxarmaq üçün imkan yaradan xarakteristikaların aşkar edilməsidir. Bunun üçün kriminoloq başqa mütəxəssisləri də cəlb edə bilər.

Kriminologiyada əsasən 6 qrup xüsusiyyətlər öyrənilir: sosial-demokratik; cinayət hüquqi; sosial əlaqələr; mənəvi; psixoloji və fiziki (bioloji) xüsusiyyətlər.

Sosial xüsusiyyətlərə təqsirkarın cinsi, yaşı, ictimai vəziyyəti, təhsili, ailə vəziyyəti (sosial-demokratik əlamətlər), peşəsi, vəzifəsi, həyat tərzini, əməyə, təhsilə, birgəyaşayış qaydalarına, qanunlara, insanlara münasibəti, təbiətin qorunmasına, uşaqların tərbiyəsinə göstərdiyi qayğı və s. vətəndaşlıq vəzifələrinə olan münasibəti (sosial mövqeyi və sosial münasibətlər) daxildir. Təqsirkarın psixoloji xüsusiyyətlərinə onun xarakteri, iradəsi, sərvət meylləri, yönəlişləri, işlədiyi kollektivdə nüfuzu və s. bu kimi hallar daxildir.

İnsanın istənilən davranışı, o cümlədən, hüquqa zidd davranışı xarici və daxili cəhətdən bir-birilə üzvi surətdə bağlıdır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi hüquqa zidd davranışın təsvirini təkcə onun zahiri cəhətini deyil, həm də daxili cəhətini səciyyələndirir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətləri ən çox diqqətin yayınması ilə baş verir. Psixologiyada diqqətin mahiyyəti ilə bağlı çoxlu sayda tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar həm diqqətin psixoloji mahiyyətini, həm onun fizioloji əsasını, həm də növ və xüsusiyyətlərini əhatə edir. Tədqiqatlarda diqqət əsasən idrak prosesi kimi götürülür və bu aspektdə təhlil edilir. La-

kin sonralar tədqiqatlarda fikir dəyişdirildi, diqqət digər idrak proseslərindən fərqli olaraq həmin idrak proseslərinə daxil olur və onların yaranmasında bilavasitə iştirak edir. Əgər bu aspektlərdən məsələyə baxsaq görərik ki, diqqət özü xüsusi bir proses olaraq idrak proseslərinin (duyğunu, qavrayışın, təfəkkürün) yaranmasına şüurlu nəzarət edir. Məsələn, hər hansı bir duyğunun əmələ gəlməsi üçün və ya hər hansı bir obyektin qavranılması üçün hökmən ona diqqət yetirmək lazımdır. Bütün bunlar diqqətin bir psixi proses olaraq insan həyatında necə mühüm əhəmiyyətə malik olmasını göstərir.

Y.D.Bluyşteyn hər bir şəxsiyyətdə, o cümlədən cinayətkarın şəxsiyyətində müxtəlif sosial qruplarla sistematik qarşılıqlı əlaqə prosesi zamanı yaranan, sosial mahiyyət daşıyan bir qrup xüsusiyyətlərin cəmləşdiyini qeyd etməklə yanaşı, onu da xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, şəxsiyyətin kriminoloji struktur təhlilində, həmçinin insanların davranış mexanizmində, o cümlədən cinayətkar davranış mexanizmində mühüm rol oynayan bir çox fərdi-psixi xüsusiyyətlər və bioloji xassələr maksimum dərəcədə nəzərə alınmalıdır. Cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturunda bu xüsusiyyət və xassələrin ayrıca göstərilməsi heç də cinayətlərin baş verməsinin səbəblərinin içərisində psixoloji və bioloji amillərin həlledici olduğu demək deyildir. Şəxsiyyət özünün bütün bioloji və psixoloji xüsusiyyətləri ilə müəyyən sosial amillərin təsiri altında formalaşır və inkişaf edir. Ayrıca götürülmüş bəzi mənfi psixoloji proseslər və bioloji xassələr ancaq bu səbəblərin hərəkətə gəlməsini sürətləndirə bilər (52, 473).

Kriminoloji tədqiqatlar göstərir ki, cinayət törətmiş şəxslərin əxlaqi düşüncələrində müəyyən çatışmazlıqlar olur. Məsələn, əksər yeniyetmə kriminal və əxlaqsız şəraitdə böyüyürsə, buna görə də ictimaiyyət tərəfindən bəyənən əxlaqi normalarla tanışlığı olmur. Əxlaq və ədəb kateqoriyaları ilə bağlı olan an-

layırlardan: yaxşılıq və pislik, alicənablıq və alçaqlıq, sadıqlıq və xainlik, humanistlik və qəddarlıq və digərləri kriminoloji əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayəti törədən şəxslərin kriminogen xüsusiyyətləri onların cinayət törətmələrinin mənbəyi, səbəbi qismində çıxış edir. Ədəbiyyatda qeyd olunmuşdur ki, ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslər qəsdən cinayət törətmiş şəxslər ilə qanunpərvər vətəndaşlar arasında yer tutan şəxslərdir. Onlar özünün sosial-demografik əlamətlərinə görə qanunpərvər vətəndaşlardan fərqlənmirlər. Lakin sosial-psixoloji əlamətlərinə görə digərlərdən əhəmiyyətli surətdə fərqlənirlər (114, 70).

Cinayətkarın şəxsiyyəti həm sosioloji, həm psixoloji, həm də hüquqi anlayışdır. M.Y.Tixomirovun redaktəsi ilə buraxılan “Hüquq ensiklopediyası” kitabında cinayətkarın şəxsiyyəti haqqında göstərilmişdir: “Cinayətkarın şəxsiyyəti” ingilis mənşəli “personality of criminal” sözündən olub, cinayətkarın əsas xüsusiyyət və cəhətlərinin strukturuna əsaslanan əqli-ruhi keyfiyyətlərin məcmusudur, onun psixi və fiziki vəziyyətidir” (118, 467) “Cinayətkarın şəxsiyyəti” və “cinayətin subyekti” anlayışları oxşar cəhətlərə malik olsa da, eyni mənalı deyillər. “Cinayətin subyekti” anlayışı üçün şəxsin cinayət məsuliyyətə cəlb edilməsi və təqsirli hesab edilməsi üçün zəruri olan məlumatlar (anlaqlılıq, müvafiq yaş həddi, xüsusi subyektivlik və s.) zəruridir. “Cinayətkarın şəxsiyyəti” isə cinayətkara xas olan sosial-psixoloji cəhətlərin məcmusunu əhatə edir. Başqa sözlə, cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı cinayətin subyekti anlayışından daha genişdir, cinayətin subyektinin əlamətlərini və cinayətin subyekti anlayışından kənar qalan əlamətləri əhatə edir. Qeyd edilənlər cinayətkarın şəxsiyyətinin sosial və psixoloji mahiyyəti ilə birlikdə nəzərdən keçirilməsini zəruri edir.

İ.M.Rəhimov qeyd edir ki, hər bir insan təkrar olunmaz xa-

rakterik xüsusiyyətlərin məcmusuna və psixi amillərə malik olan, şəxsiyyəti başqalarından fərqlənən fərdiyyətdir. Bütün bunlar cinayətkara da məxsusdur. Ancaq elə xüsusiyyətlər yoxdur ki, onlar bütün cinayətkarları bir qrupa yığıb hansısa xüsusi şəxsiyyət “tipi” yaratsın. Buna görə müəllif “cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışından imtina edilməsini, onun əvəzinə “cinayəti törədən şəxslər” anlayışından istifadə olunmasının məqsədəuyğun saymışdır (38, 129).

Cinayət törətmiş şəxslərin müxtəlif meyarlar: kriminoloji, cinayət hüququ və cəza-icra hüququ sahələri üzrə təsnifatı aparılır. Kriminoloji əlamət əsasında əsasən aşağıdakı iki meyar üzrə təsnifat aparılır:

- motivin xarakteri və məzmunu üzrə qruplaşdırma;
- cinayətə meylliyin sabitliyi və möhkəmliyi üzrə təsnifat.

Birinci meyar üzrə cinayət törətmiş şəxsləri aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

– insanın şəxsiyyətinə, onun əsas dəyərlərinə (həyatına, sağlamlığına, azadlığına) neqativ, biganə, laqeyd münasibət ilə şərtlənən yönəliyə malik tip (zorakılıqla bağlı şəxsiyyət tipi);

– tamah meylliliyi, yönəlikliyi ilə bağlı olan tip;

– mülki və əmək vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə qəsdən laqeyd münasibəti ifadə edən tip;

– mövcud tələblərə və vəzifələrə yüngülfikir, məsuliyyətsiz və biganə yanaşma ilə bağlı münasibətlərin daşıyıcısı olan tip (ehtiyatsızlıqdan cinayət törədənlər) (43, 72.).

İkinci qrup tiplər adətən qəsdən cinayət törədən şəxslərdir.

Cinayət törətmiş şəxslərin həmçinin sosial-demoqrafik (cins, yaş, təhsil, sosial mənşə, məşğulluq və s.) və hüquqi əlamətlər (törədilən cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, cinayətin qrup və ya təkbaşına törədilməsi, təqsirin forması, qəsdin obyektinə və s.) üzrə təsnifatı aparılır.

Cinayətkarların tipologiyası üçün onların psixoloji xarakteristikasının verilməsinin əhəmiyyəti mühümdür. Bu, xüsusən ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslər üçün əhəmiyyətlidir. Ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma cinayətinin şəraitdən doğan, şəraitdən yaranan xarakterini də nəzərə almaq lazımdır.

Məlum olduğu kimi cinayətkarlıq əsas etibarını ilə sosial cəhətdən şərtlənir. Bioloji, fizioloji amillər isə konkret cinayət əməlinin törədilməsinə şərait yaradan amillər qismində çıxış edir. Lakin sosioloji, bioloji və psixoloji xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi şəxsiyyətin üzərində baş verir.

Cinayətkarın şəxsiyyətinin psixoloji cəhətdən öyrənilməsi onu cinayət törətməyə vadar edən motivi aydınlaşdırmağa imkan verir. Müasir psixologiya elminin əldə etdiyi nailiyyətlər motivin insan fəaliyyətinin əsas stimulu olduğunu deməyə əsas verir. İnsan fəaliyyətini bəzən iki və daha çox motiv müşayiət edə bilər, lakin onların hamısı eyni səviyyəli olmur, bəzisi aparıcı, bəzisi isə fakultativ olur. Fikrimizcə, ədəbiyyatda obrazlı şəkildə olsa da düzgün olaraq göstərilmişdir ki, şəxsiyyət daha çox motivdə əks olunduğundan, onun davranışının motivi necədirsə, özü də elədir (114, 74).

Cinayət hüququ nəzəriyyəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə motiv və məqsədin olub olmaması ilə bağlı fərqli mövqelər vardır. Bir qrup alim (A.A.Piontkovski, N.F.Kuznetsova və b.) hesab edir ki, motiv və məqsəd ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə mövcud olmur, yalnız qəsdən törədilən cinayətlərdə mövcud olur. Digər qrup alim (S.P.Daqel, R.İ.Mixiyev və b.) isə hesab edir ki, qanunsuz törədilən bütün əməllərdə, o cümlədən ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə motiv və məqsəd mövcud olur.

F.Y.Səməndərova görə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlə-

rin motivi qəsdən törədilən cinayətlərin motivlərindən fərqlənir. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərdə şəxs ictimai təhlükəli nəticəni nəinki arzu etmir, hətta onun qarşısını alacağına ümid bağlayır, ya da ümumiyyətlə, belə nəticənin baş verəcəyini görə bilməli və görməli olduğu halda görmür. Buna görə də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərdə ictimai təhlükəli nəticənin deyil, nəticəni doğuran davranışın motivi mövcud olur. Belə cinayətlərdə hərəkətin, yaxud da hərəkətsizliyin motivi lovğalılıqla, eqoizmlə, laqeydliklə və s. bu kimi meyllərlə əlaqədar olur (42, 244).

P.S.Daqel və D.İ.Kotov ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin motivlərini üç qrupa təsnif etmişdir: «müsbət», «mənfi» və «neytral» motivlər. Müsbət motivlərə ictimai faydalı, sosial bəyənilən motivləri aid etmişlər. Bu motivlər adətən məhkəmələr tərəfindən cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı nəzərə alınır. Bu motivlərə əsasən özünün şəxsiyyətini, hüquq və qanuni mənafələrini müdafiə olunması, qayğı göstərmək, istehsal xarakterli motivlər aid edilmişdir. Mənfi motivlərə ictimai təhlükəli, sosial bəyənilməyən motivlər aiddir ki, bunlar adətən qanunda məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn, tamah, xüliqanlıq, qisas motivləri və s. Neytral motivlər yuxarıda adı çəkilən iki qrupun heç birinə aid deyil və məsuliyyətə təsir qüvvəsi yoxdur. Məsələn, ərköynlük, qorxaqlıq, hər şey ilə maraqlanma və s. (65, 83).

Biz müəlliflərin apardığı bu təsnifat ilə razılaşıırıq, eyni zamanda ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayətlərində daha çox müsbət və neytral motivlərin üstün mövqeyə malik olduğunu düşünürük.

P.S.Daqel hesab etmişdir ki, cinayətkarcasına özünəgüvənmə zamanı motiv və məqsəd ictimai təhlükəli nəticəni əhatə etmir. Çünki təqsirkar şəxs ictimai təhlükəli nəticənin baş vermə-

yəcəyinə əmin olur. Bu zaman cinayətin motivi ictimai təhlükəli nəticənin baş verməməsinə arxayın olma, məqsədi isə həmin nəticənin qarşısını alma olur. Cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı isə subyekt tərəfindən ictimai təhlükəli nəticə ümumiyyətlə dərk olunmur. Lakin əməl bir qayda olaraq motivə malik olur və məqsədyönlü olur (66, 32).

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər üçün motivlərin situativliyi xarakterikdir. Ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayəti zamanı motiv və məqsəd əməli törətmiş şəxsin sosial və mənəvi xarakterini ifadə edir. Belə ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə də şəxsiyyətin sosial-mənəvi xarakteristikası onun motiv və məqsədinin formalaşmasına təsirini göstərir. Lakin ehtiyatsızlıqdan baş verən adam öldürmə zamanı cinayətin məqsədi onun nəticəsi ilə üst-üstə düşür. Məqsəd ilə nəticənin üst-üstə düşməsi əməlin ehtiyatsızlıqdan deyil, qəsdən törədilməsini ifadə edir.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin törədilməsi mexanizmində şəxsiyyətin psixofizioloji xüsusiyyətlərinin rolu mühümdür. A.V.Stroqiy bu səbəbdən hesab etmişdir ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən əməl subyektin daxili aləmi və onun meylli olduğu dəyərlər sistemi ilə əlaqədardır (114, 81).

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslərin şəxsiyyətlərinin sosial-psixoloji portretini müəyyən edən məlumatları üç qrupa bölmək olar. Birinci qrup əlamətlərə cinayət törətməsinə qədər olan sosial-psixoloji vəziyyətini xarakterizə edən məlumatlar aiddir. Bura ümumi xarakterli məlumatlar: təqsirli şəxsin yaşı, təhsili, ixtisası, iş yeri, ailədə və iş yerində davranışı, maraq dairəsi, məhkumluğunun olub olmaması və s. daxildir. İkinci qrup əlamətlərə təqsirkarın törətmiş olduğu cinayətlə əlaqədar şəxsiyyətinin məzmununu müəyyən edən məlumatlar aiddir. Bunlar əsasən cinayətin törədilməsini şərtləndirən səbəb və şərait-

dir. Bu məlumatların cinayətin törədilməsi hallarının və cinayətkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyinin müəyyən edilməsi üçün əhəmiyyəti vardır. Ədəbiyyatda göstərilir ki, cinayət törətmiş bütün şəxslərə antiictimai meyllilik xasdır (110, 58). Antiictimai sosial istiqamət insanın qarşısına qoymuş olduğu vəziyyətə, motivlər sisteminə uyğun olaraq maraqları ilə müəyyən olunur. Ona görə də hesab edirik ki, cinayət törətmiş ayrı-ayrı şəxslərdə, xüsusən ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslərdə antiictimai meyllilik olmaya da bilər.

Üçüncü qrup əlamətlər cinayətkarın törətdiyi əmələ münasibətini və bununla əlaqədar cinayətdən sonrakı davranışını xarakterizə edir. İnsanın əməli onun şəxsiyyətinin, sosial-psixoloji portretinin məzmununu müəyyən edir. Cinayətin törədilməsindən sonra təqsirkar şəxsə müxtəlif istiqamətli meyllər yarana bilər: müəyyən hallarda şəxsə antisosial istiqamət möhkəmlənə bilər, digər hallarda isə onda dərin təəssüf, peşmançılıq hissləri yarana bilər. Fikrimizcə, ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslər üçün bir qayda olaraq ikinci variant xarakterikdir.

Ümumiyyətlə, cinayət törədən şəxslərin adətən üç növ təsnifatı aparılır: qatı cinayətkarlar; qeyri-sabit cinayətkarlar və təsadüfi cinayətkarlar. Cinayəti törədənlərin şəxsiyyətinin təhlükəliliyinin aşağıdakı hədlərini ayıra bilərik: 1) şəxsiyyəti az təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər; 2) şəxsiyyəti təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər; 3) şəxsiyyəti daha təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər. Birinci qrupa ilk dəfə az təhlükəli sayılan cinayətləri törədənlər; ağır təhqir, qeyri-hüquqi və ya qeyri-əxlaqi davranışın yaratdığı münaqişə və ya zorakılıq təsirindən cinayət törədənlər; ağır maddi həyat şəraiti, yaşamaq ehtiyacının ödənilməsi üçün cinayət törədənlər ilə yanaşı ehtiyatsızlıqdan cinayət törədən şəxslərin aid edildiyini düşünürük. Qeyd edilənlərə əsasən biz ehtiyatsızlıqdan cinayət törədən şəxslərin tə-

sadüfi cinayətkarların siyahısına daxil olduğunu zənn edirik.

Cinayətin ehtiyatsızlıqdan və ya qəsdən törədildiyinin müəyyən edilməsi üçün təqsirkar şəxs ilə cinayətin qurbanı – zərərçəkmiş şəxs arasında qarşılıqlı əlaqənin, münasibətlərin məzmununun müəyyən edilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Cinayətin qurbanını öyrənərkən onun dinamik cəhətlərinə, xüsusən cinayətə qədər, cinayət zamanı və cinayətdən sonrakı davranışına diqqət yetirilməlidir. Çünki ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayətlərinin təhlili göstərir ki, onların müəyyən hissəsinin baş verməsində zərərçəkmiş şəxslərin neqativ davranışının (məsələn, sərxoş olmaları, hüquqa, əxlaqa zidd hərəkətlərə yol vermələri) rolu mühüm olmuşdur.

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini törədən şəxslər arasında əvvəllər həm qəsdən cinayət törətmiş şəxslərə, həm cinayət sayılmasa da, digər növ hüquq pozuntusu törətmiş şəxslərə, həm də ümumilikdə qanunpərvər olan şəxslərə rast gəlmək olur. Lakin bu növ cinayətləri törədən şəxslərdə bir qayda olaraq antiictimai meyllilik mövcud olmur.

Təqsirkarın şəxsiyyətini xarakterizə edən aşağıdakı halları nəzərə almaq zəruridir: münaqişələrin həlli zamanı, xüsusilə sərxoşluq vəziyyətində onun təcavüzkarlıq dərəcəsi; zorakı cinayətlərə görə məhkumluğun olub-olmaması; konkret hal üçün səciyyəvi olan sair hallar.

Konkret cinayətin səbəb və şəraitinin anlayışına qanuna riayət edən adamların davranışı üçün xarakterik olmayan, lakin cinayətkarlar üçün tipik olan şəxsiyyətin püxtələşməsi xüsusiyyətləri, onların sosial psixoloji statusu, fəaliyyəti və bunları formalaşdıran obyektiv xarici mühitin kompleks mövcud halları daxildir.

Qeyd edilənlərə yekun vuraraq göstəririk ki, cinayət törətmiş şəxsin cəmiyyətə zidd davranışının mexanizmini açmadan,

onu xarakterizə edən bioloji və psixoloji xüsusiyyətlərin kifayət qədər aydın mənzərəsini yaratmadan onu cinayətə vadar edən səbəblərin tam dairəsini müəyyən etmək mümkün deyildir. Başqa sözlə, cinayətkarlığı doğuran çoxsaylı səbəblər kompleksində cinayətkarın şəxsiyyəti ilə bağlı olan amillər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

3.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməllərini doğuran səbəb və şərait. Cinayətkarlığın profilaktikası

Qəsdən törədilən cinayətlərin ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə müqayisədə daha təhlükəli olması şübhəsizdir. Lakin bu, ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə mübarizədə həmin əməllərin sosial təhlükəliliyinin lazımcına qiymətləndirilməməsinə, bu növ əməllərlə mübarizənin arxa və ya ikinci plana keçirilməsinə əsas vermir. Eyni zamanda bəzi hallarda ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin cəmiyyətə, dövlətə, vətəndaşlara vurduğu ziyanın qəsdən törədilən cinayətlərdən dəfələrlə çox olduğu nəzərə alınmalıdır. Bundan əlavə, cinayətkarlığın strukturunda da ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin çəkisinin get-gedə artdığı müşahidə olunur.

Digər növ cinayətlərdə olduğu kimi, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin səbəbləri barəsində kifayət qədər dəqiq məlumat əldə etməyimiz üçün bu növ cinayətlərin əsas kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etməyə çalışmalıyıq. Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistik məlumatlarda il ərzində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin, o cümlədən adam öldürmə cinayətlərinin sayı barəsində məlumat verilmir. Rusiya Federasiyasında hər il təxminən 1600 ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti qeydə alınır. Fikrimizcə, elmi tədqiqatlarda bu cinayətlər barəsində dəqiq mənzərənin əldə olunmasına mane-

çilik törədən iki qrup düzgün müəyyən olunmuşdur: 1) texniki-hüquqi məqam (ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin bəzən qəsdən adam öldürmə cinayəti kimi tövsif olunması); 2) bu növ cinayətlərin yüksək latentliyi (114, 51).

Elm və texnikanın sürətli inkişafı ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə mübarizənin əhəmiyyətini artırır. Müasir dövrdə yeni, yüksək təhlükə mənbələri yaranır ki, bu da təhlükəsizlik qaydalarına daha ciddi şəkildə riayət edilməsinə tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, qəsdən törədilən cinayətlər ilə müqayisədə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətləri doğuran halları əvvəlcədən müəyyənləşdirmək bəzən mümkün olmur, çünki ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin özünəməxsus psixoloji və texniki kökləri vardır.

Qanunla qorunan mənafeyə ziyan yetirən ehtiyatsızlıqdan edilən əməllər adətən təqsirkarın yüngülfikirliliyi və ya diqqətsizliyi ilə bağlı olur. Qanunla qorunan belə mənafe təqsirkar üçün şəxsi planda əhəmiyyətli olmadığından, təqsirkarın belə sərvətə laqeyd münasibəti yaranır, diqqəti kütləşir, onu səfərbər edən stimulyator olmur. Beləliklə, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin bağlı olduğu yüngülfikirliliyin, diqqətsizliyin kökləri qanunla qorunan mənafeyə laqeyd münasibətilə bağlı olur (42, 210-211). İnsanın yorğunluğu, səhhətinin vəziyyəti, ailə ilə bağlı psixoloji vəziyyəti, əsəb gərginliyi, qorxu, hiss, həyəcan və s. amillər təqsirkarın diqqətsizliyinə səbəb olur, nəticədə ehtiyatsızlıqdan cinayət törənir.

Şəxsin konkret vəziyyətdə necə davranmalı olması obyektiv meyardan istifadə edilərkən aydınlaşdırılır və beləliklə də cinayətkarcasına diqqətsizlik müəyyən edilir və şəxsin öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələr doğuracağını dərk etmək imkanına malik olması subyektiv meyar əsasında müəyyən edilir (83, 227).

Cinayətkarcasına özünəgüvənməni təsadüfi hadisədən (yəni kazardan) fərqləndirmək lazımdır. Konkret şəraitdə şəxs yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizlikdən doğan ictimai təhlükəli nəticəni dərk etmək imkanına malik olmamışsa, həm də mövcud vəziyyətdə onu dərk etməli deyildirsə, əməldən doğan belə ictimai təhlükəli nəticə təsadüfi hadisə (kazu) sayılır. Təcrübə göstərir ki, belə təsadüfi hadisələr insanın şüuru ilə əhatə olunmur, şəxsin baş vermiş ictimai-təhlükəli nəticəyə hər hansı səviyyədə psixi münasibətini ifadə etmir. Belə hadisələr cinayət tərkibi yaratmadığı üçün məsuliyyət yaratmır.

Azərbaycan dövləti ictimaiyyətin gücünə böyük əhəmiyyət vermiş və özünün siyasi, iqtisadi, mədəni və s. tədbirlərini ictimaiyyətə arxalanaraq və ictimaiyyətin köməyi ilə həyata keçirmişdir. Bu tədbirləri həyata keçirərkən o nəzərdə tutulur ki, Azərbaycan ictimaiyyəti qanunçuluğun prinsiplərini və birgəyaşayış qaydalarını pozanların öhdəsindən gələ bilər və gəlməlidir. O, nəinki cinayətlə mübarizə aparmağı, həm də onu doğuran səbəb və şəraiti aradan qaldırmaqla cinayətlərin qarşısının alınmasına nail olmalıdır. Odur ki, hazırkı dövrdə cinayətkarlıqla mübarizə vəzifəsi polis, istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanları ilə birlikdə ictimaiyyətin də öhdəsinə düşür.

Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində hüquqi dövlət quruluşunun, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının daha da möhkəmləndirilməsi mühüm sosial vəzifə kimi qarşıda durur. Bu baxımdan qarşıda duran vəzifələrin həlli bilavasitə cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparan hüquq-mühafizə orqanlarının təşkilati və elmi-texniki səviyyəsinin yüksəldilməsindən asılıdır.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasının ümumi problemləri aşağıdakılardır: 1) cinayətkarlığın qarşısının alınmasına dair nəzəriyyənin yaranması; 2) cinayətkarlığın qarşısının alınmasına dair nəzəriyyənin predmeti və quruluşu; 3) cinayətkarlı-

ğın qarşısının alınması sistemi və profilaktikasının subyektləri; 4) cinayətkarlığın bilavasitə profilaktikasının subyektləri; 5) hüquq mühafizə funksiyasının həyata keçirilməsində cinayətlərin profilaktikasının subyektləri; 6) nəzarət funksiyasının icrasında cinayətlərin profilaktikasını həyata keçirən subyektlər; 7) cinayətlərin profilaktikasına rəhbərliyi həyata keçirən subyektlər; 8) cinayətkarlığın qarşısının alınmasının sosial-iqtisadi və təşkilati əsasları; 9) cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsasları (36, 112).

Dövlətçiliyimizin formalaşması və inkişafı istiqamətində atılan addımlardan artıq aydın görünür ki, nə qədər mürəkkəb sosial, iqtisadi, siyasi, hərbi situasiyaların yaranmasına baxmayaraq, cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində Azərbaycan Respublikasının özünəməxsus təcrübəsi artıq formalaşmışdır. Bu istiqamətdə başqa dövlətlərlə əməkdaşlığın geniş miqyaslı inteqrasiyası (o cümlədən hüquqi) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərlə mübarizə dövlətin cinayət-hüquqi siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. Cinayət-hüquqi siyasət anlayışı elə bir vaxt ortaya çıxmışdır ki, artıq söhbət ayrı-ayrı cinayətlərdən və onlara təsirdən yox, cinayətlərin çoxluğuna əks təsirdən gedirdi. O vaxtlar “cinayətkarlıq” anlayışı hələ yox idi. Cinayət siyasətinə iki cür yanaşıblar. Bəzi müəlliflər hesab edir ki, cinayət siyasətinin çərçivəsində cinayət-hüquqi vasitələrlə cinayətlərə təsiretmə məsələləri həll olunur (XIX əsrin əvvəlində Feyerbax, List və s. bu fikirləri söyləyiblər). XX əsrin 80-ci illərində ikinci yanaşma üstünlük alır. Bu müəlliflər hesab edirlər ki, cinayət siyasəti cinayətkarlığa bütün təsiretmə tədbirlərini nəzərdə tutur və cinayətkarlıqla mübarizə onun çərçivəsindən kənara çıxmamalıdır (97, 51-53).

Cinayətkarlıqla mübarizə sosial idarəetmənin bir sahəsi kimi, cinayətkarlığı yaradan səbəb və şəraitə, cinayəti törədən

şəxslərə təsiri nəzərdə tutur. Cinayətkarlığın qarşısının alınması cinayətkarlığın səbəb və şəraitinin aradan qaldırılmasına, zəifləməsinə və neytrallaşmasına yönələn dövlət və ictimai tədbirlər sistemidir.

Cinayətkarlıqla mübarizə isə cinayətkarlığın qarşısının alınmasını, şəxslərin cinayətin törədilməsindən uzaqlaşdırılmasını, cinayətkar fəaliyyət aşkar olunduqda isə birinci növbədə onun motivlərini, səbəblərini aydınlaşdırıb, cinayət törədən şəxsə qarşı cinayət cəzasını əvəz edən başqa cəza növlərinin tətbiq edilməsi məsələsinin məqsədəuyğunluğuna baxılmasını nəzərdə tutur (68, 378).

Cinayətkarlığın qarşısının alınması nəzəriyyəsi üç istiqamətdən ibarətdir:

- cinayətkarlıqla mübarizənin ümumi təşkili;
- cinayətkarlığın qarşısının alınması;
- hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti.

Cinayətkarlıqla mübarizənin ümumi təşkilinə daxildir: 1) Cinayətkarlığın göstəricilərinin qeydiyyatı, bu göstəricilərin öyrənilməsi, onların yaranmasının və nəticələrinin öyrənilməsi və bu məlumatların qiymətləndirilməsi üzrə analitik – informasiya fəaliyyəti. 2) Kriminoloji proqnozlaşdırma. Kriminoloji proqnoz cinayətkarlığın gələcəkdə gözlənilən vəziyyətinin və digər kriminoloji əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin qiymətləndirilməsidir.

Bu proqramların əsasını kriminoloji tədqiqatlar, ekspertlərin sorğusu və s. təşkil edir. Burada istifadə olunan spesifik metod – cinayətkarlığın, onun səbəb və şəraitinin müzakirəsi üçün formalara toplanan kriminoloq – mütəxəssislərin bu barədə fikirlərinin yığılması, cinayətkarlıqla mübarizə tövsiyələrin hazırlanmasıdır.

Kriminoloji proqnozlaşdırmanın əhatə etdiyi dövr göstərici-

lər sisteminin seçilməsinə təsir edir. Belə ki, qısamüddətli proqnoz zamanı güman ki, müxtəlif göstəricilər sistemindən istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

Kriminoloji situasiyanın (yəni cinayətkarlığın, onun səbəblərinin, şəraitlərinin, mübarizəsinin vəziyyətinin) qiyməti, proqnozu və mütəxəssislərin tövsiyələri əsasında dövlət tərəfindən cinayətkarlıqla mübarizənin strategiyası müəyyən edilir. Strategiya vurulan zərbənin istiqamətini müəyyən edir. Cinayətkarlığa elə yerdən zərbə vurulmalıdır ki, bütünlüklə onun müxtəlif göstəricilərinə müsbət təsir göstərə bilsin. Tədqiqatlar göstərir ki, belə mövqelərə adətən yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığı, mütəşəkkil və peşəkar cinayətkarlıq malikdir.

Proqram – elmi-tədqiqat işlərinin təşkili, planlaşdırılması və idarə olunması vasitəsidir. Proqramın əsas funksiyaları kimi istiqamətləndirmə, təşkil, idarə, nəzarət və s. göstərmək olar. Hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində çatışmayan cəhətlərindən bəlkə də ən əsası bu işə perspektiv yanaşmanın olmamasıdır (36, 120).

Proqramlar uzunmüddətli (məsələn, beş illik, on illik), orta müddətli (məsələn, iki illik, üç illik) və qısa müddətli (rüblük, yarımillik) ola bilər. Proqram cəmiyyətin hüquq və qanunvericilik sahəsində gedən proseslərin elmi təhlilinə əsaslanmalıdır. Proqramda kriminologiya, cinayət hüququ, kriminalistika, sosiologiya, psixologiya və s. elmlərin elmi-praktiki potensialından, kibernetika, riyazi modelləşdirmə, sistemli-struktur, təhlil və digər informasiya mənbələrindən istifadə etmək zəruridir.

Miqyasına görə cinayətkarlığın qarşısının alınması tədbirləri müxtəlif olur:

- 1) ümumdövlət tədbirləri böyük sosial qruplara aiddir;
- 2) ayrı-ayrı obyektlərə və mikroqruplara aid olan qarşılama tədbirləri;

3) fərdi tədbirlər.

Ümumdövlət tədbirləri ölkənin ərazisində qüvvədə olan qanunlarda nəzərdə tutulur, təsərrüfatın, regionun çərçivəsində müəyyən şəxslər kontingentinə (qaçqınlar, miqrantlar) aid olaraq təşkil edilir. Ayrı-ayrı obyektlərdə, mikroqrupda cinayətlərin qarşısının alınması – konkret müəssisədə, istirahət zonasında, təhsil ocaqlarında və s. hüquqpozmalara şərait yaradan halların aşkar olunması və aradan qaldırılmasıdır. Fərdi tədbirlər konkret şəxslərə, onların yaxınlarına xəbərdaredici təsir göstərməyi nəzərdə tutur (67, 304).

Cinayətkarlığın bilavasitə profilaktikasını ixtisaslaşdırılmış subyektlər yerinə yetirirlər. Yəni bunlar cinayətkarlığın qarşısının alınması üçün yaradılır və bu fəaliyyəti əsas funksiya kimi həyata keçirirlər. Burada dövlət və qeyri-dövlət subyektləri iştirak edir. Bilavasitə profilaktika funksiyalarını yetkinlik yaşına çatmayanların qanun pozuntularının qarşısının alınması üzrə bölmələr həyata keçirir.

Cinayətlərə, habelə onların törədilməsi ehtimalını daşıyan hərəkətlərə operativ reaksiya verməsində polisın növbətçi hissələri böyük rol oynayır. Avtonəqliyyatla bağlı cinayətlərin qarşısının alınmasına yönələn kompleks tədbirləri Dövlət Yol Polisi İdarəsi həyata keçirir.

Xüsusi – kriminoloji qarşısıalma subyektlərinin arasında prokurorluq orqanlarının yeri mühümdür. Prokurorluq orqanları dövlətin adından ölkə ərazisində qüvvədə olan qanunların eyni cür və dürüst icra və tətbiq edilməsinə nəzarəti həyata keçirir. Vətəndaşları siyasi, əmək, mülkiyyət və digər hüquqlarına qəsd edən cinayətlərin qarşısının alınması üzrə mütəmadi iş görülür (36, 130).

Cinayətkarlığın profilaktikasına rəhbərliyi həyata keçirən subyektlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, qanunveri-

cilik və icra hakimiyyəti orqanlarıdır. Onlar cinayətkarlığın qarşısının alınmasının qanunverici və hüquq-normativ əsasını təşkil edir. Bu fəaliyyətdə iştirak edən digər subyektlərin səlahiyyətlərini, hüquq və vəzifələrini müəyyən edir, onun dövlət idarəetməsi məsələlərini həll edir və müxtəlif tədbirləri həyata keçirirlər.

Cinayətlərin fərdi profilaktikasında motivlərin müəyyən edilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir. Çünki motiv tələbatın dərk edilməsi prosesində yaranır. İnsan davranışının motivi tələbata əsaslanır.

Cinayətkarlığın qarşısını almaq üçün təşkilati tədbirlərdən aşağıdakılar vacibdir:

1) Cinayətkarlığın qarşısının alınması üzrə ixtisaslaşmış strukturların yaradılması və ya bu məsələlərin başqa funksiyaları yerinə yetirən subyektlərin üzərinə qoyulması.

2) Keyfiyyətli informasiya təminatının təşkili.

3) Qarşılamanın planlaşdırılması (yəni hüquq mühafizə orqanlarının strukturunda olan xidmətlərin cari iş planları).

4) Cinayətkarlığın profilaktikası fəaliyyətinin təşkili üçün maddi-texniki, maliyyə, kadr təchizatı və s.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasının hüquqi əsaslarına Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin müddəaları da aiddir. Məcəllənin bir sıra maddələrinin sanksiyalarında bir neçə cəza növünün təsbit olunması (cərimə, islah işləri və azadlıqdan məhrumetmə), məcburi tibbi xarakterli tədbirin tətbiq edilməsi kriminogen amillərə böyük profilaktiki təsir göstərir (26, 160). Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmədə başqa şəxsin qanunsuz olaraq həyatdan məhrum edilməsində ifadə olunur. Başqa şəxsin onun öldürülməsinə dair xahişinə əməl edib öldürmə (məsələn, əzab çəkən; sağalmasına ümid olmayan xəstənin xahişi ilə onu öldürmə) adam öldürmə üstündə məsuliyyəti aradan

qaldırmır. Səhiyyə sahəsində qüvvədə olan qanunvericiliyə görə – xəstənin xahişi ilə hər hansı hərəkət, yaxud da vasitələrlə, eləcə də həyat fəaliyyətinin davam etdirilməsi üzrə süni tədbirləri dayandırmaqla onun ölümünün sürətləndirilməsi tibb işçilərinə qadağan edilir.

Ehtiyatsızlıqdan baş verən cinayətlərin bir qismi cinayəti törədən şəxslərin öz qanuni vəzifəsini düzgün və qanunauyğun şəkildə icra etməməsi, öz vəzifə səlahiyyətlərinə laqeyd yanaşması, diqqətsiz olması və s. səbəblərdən baş verir, yəni ehtiyatsızlıqla törədilən adam öldürmə qanunla qadağan edilən, lakin cinayət sayılmayan hərəkətlərlə bağlı olur. Aşağıdakı misaldan bunu daha düzgün izah etmək olar.

Y. məzuniyyətə çıxmış, lakin xidməti istifadə üçün ona verilən “Makarov” markalı tapançanı geri qaytarmamışdır. O, tapançanı idarə etdiyi şəxsi avtomobilin arxa baqaj hissəsində saxlamışdır. Y. maşının texniki nasazlığını aradan qaldırmaq üçün tanıdığı avtomobil çilingəri E.nin yanına getmişdir. E. təmir işləri apararkən maşının arxa kapotunu açmağı Y.dən xahiş etmişdir. Y. kapotu açmış, orada gizlətdiyi tapançanı götürmüş və E.-yə istiqamətləndirərək “bundan qorxmursan?” deyərək onunla zarafat etmək istəmişdir. Bu anda tapançanın dəstəyi ilə birlikdə həm də təsadüfən tətikdən yapışmış, nəticədə atəş açılmış və E.-nin qarın nahiyəsinin yuxarı hissəsindən güllə dəymişdir. Güllə onun ciyərini yaralamış və hadisədən 15-20 dəqiqə sonra E. ölmüşdür. Y. ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürməyə görə mühakimə edilmişdir.

Təqsirkar şəxsin unutkanlığı, yorğunluğu, diqqətsizliyi, səhətinin vəziyyəti, psixoloji pozğunluq və s. hallar ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsinə səbəb olur. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin özünəməxsus psixoloji və sosial-siyasi mənbəyi vardır. Ona görə də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin baş

vermə səbəbləri qəsdən baş verən cinayətlərdən fərqlənir.

Təqsirkarın şəxsiyyətini xarakterizə edən aşağıdakı halları nəzərə almaq zəruridir: münafişələrin həlli zamanı, xüsusilə sərxoşluq vəziyyətində onun təcavüzkarlıq dərəcəsi; zorakı cinayətlərə görə məhkumluğun olub-olmaması; konkret hal üçün səciyyəvi olan sair hallar.

Cinayətkarlığın qarşısının alınmasında istifadə edilən bütün informasiyaları iki əsas növə ayırmaq olar: 1) kriminoloji, yaxud xarici informasiya; 2) təşkilati, yaxud daxili informasiya.

Kriminoloji, yaxud xarici informasiya nədir? Belə informasiya aşağıdakı göstəriciləri özündə əks etdirməlidir. Cinayətkarlığın vəziyyəti, səviyyəsi, dinamikası, quruluşu, intensivliyi (cinayətlərin və cinayətkarların əmsalı), determinatları (cinayətkarlığın digər sosial hadisələrlə əlaqəsi) haqqında məlumatlar. Bu informasiyalar aşağıdakı suallara cavab verməlidir: a) kim harada və nə vaxt cinayət törədir; b) adamların cinayət yoluna düşməsi nə ilə bağlıdır; v) cinayətin törədilməsinin halları, şəraiti və motivləri hansılardır; c) cinayət əməlinin səbəbləri nə ilə bağlıdır və hansı hallar (şəraitlər) onun baş verməsinə kömək edir (43, 126).

Aparılan araşdırmalar ilə müəyyən olunur ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti daha çox şəhər yerlərində və ya istehsal-sənaye müəssisələrinin çox olduğu yaşayış yerlərində (xüsusən Bakı şəhərində) törədilir. Əlbəttə, nəzərə almaq lazımdır ki, Bakı şəhəri, həm əhalinin sayına, həm də sosial-iqtisadi inkişafına görə ölkənin digər regionlarından əsaslı surətdə qabaqdadır, digər regionları bu və digər göstəricilərə görə xeyli dərəcədə geri qoyur. Elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri Bakı şəhərində daha çox tətbiq edildiyindən, müasir istehsal və sənaye müəssisələri daha çox olduğundan, burada ölkənin digər regionları ilə müqayisədə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin,

o cümlədən ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin sayı daha çoxluq təşkil edir.

Cinayətkarlığın profilaktikası, qarşısının alınması və xəbərdarlığı çox zaman eyni mənada işlədilir. Cinayətkarlığın xəbərdarlığı sosial nəzarət prosesi olaraq aşağıdakı tərkib elementlərindən ibarətdir: 1) cinayətkarlığın vəziyyətinin, strukturunun və dinamikasının öyrənilməsi; 2) cinayətkarlığın dinamikasının proqnozlaşdırılması və cəmiyyətdə gedən proseslərin təhlili əsasında onunla mübarizənin planlaşdırılması; 3) cinayətkarlığın səbəb və şəraitinin aradan qaldırılması və ya neytrallaşdırılması; 4) cinayəti törətməyə meyli şəxslərə tərbiyəvi və xəbərdaredici təsirlərin göstərilməsi; 5) törədilmiş cinayətə görə cəzanın labüdlüyünün təmin edilməsi, onları törətmiş şəxslər üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi; 6) əhalinin hüquqi tərbiyəsi (66, 78).

İ.M.Rəhimov haqlı olaraq göstərmişdir ki, insanın cinayətkar davranışının səbəblərini onun genetik, irsiyyət xarakterli olmayan psixofizioloji xüsusiyyətlərində axtarmaq lazımdır. Onlar xarici mühitin müəyyən şəraitinin və vəziyyətinin təsiri altında təzahür edir. Bunun da nəticəsində insan öz azad istəyi ilə bu və ya digər qərarı qəbul edir. Buna görə nə cəmiyyətin sosial şəraiti, nə iqtisadi faktlar (dölənçilik, yoxsulluq, zənginlik, dəbdəbə), nə də ələlxüsus irsiyyət cinayətin səbəbləri kimi çıxış edə bilməz. Cinayətin mənbəyi mənfə xarici sosial-iqtisadi şəraitin və vəziyyətin təsiri nəticəsində yaranan şəxsiyyətin psixofizioloji xüsusiyyətlərindədir (38, 122).

Konkret cinayətin səbəb və şəraitinin anlayışına qanuna riayət edən adamların davranışı üçün xarakterik olmayan, lakin cinayətkarlar üçün tipik olan şəxsiyyətin püxtələşməsi xüsusiyyətləri, onların sosial psixoloji statusu, fəaliyyəti və bunları formalaşdıran obyektiv xarici mühitin kompleks mövcud halları

daxildir.

Cinayət – tələbatın disharmoniyası, yaxud deformasiyası, marağ və digər meylləri ilə bağlı olan həyat mövqeyinin xüsusiyyətlərinin, şəxsiyyətin əlamətlərinin davranışda təzahürüdür. Mühitin xüsusiyyətləri ilə funksional fəaliyyətdə olan şəxsiyyətin bu mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi motivi və kriminal davranışın motivasiyasını, onun məqsədinin yaranmasını və üsulunun seçilməsini və realizəsini müəyyən edir. Şəxsiyyətin kriminogen xüsusiyyəti – onun uzun müddət əlverişli olmayan şəraitdə daxili ziddiyyətli neqativ istiqamətdə inkişafının nəticəsidir. Bu proses həm birbaşa əlaqələr sisteminin, həm də əks əlaqələr prosesinin inkişafı ilə bağlıdır (43, 76).

Konkret cinayətin səbəb və şəraitinin təsnifi aşağıdakılardan ibarətdir: 1) həyatın ahəngini pozan, yaxud tələbatı, marağı, şəxsiyyətin sərvət orientasiyasını deformasiyaya uğradan mühit-kriminogen motivasiyanın əsası olur; 2) fərdə yönəlişin formalaşması və bu zəmində kriminogen motivasiyanın yaradılması; 3) şəxsiyyətin formalaşma dövründə ona təsir edən neqativ şərait, həyat fəaliyyəti zamanı, habelə bilavasitə konkret cinayətin törədildiyi mühitdə şəxsə təsir göstərərək, onda kriminogen motivin oyanmasını və onun davranışa yönəlməsinə kömək edən şərait (konkret cinayətin baş verməsinə kömək edən şərait); 4) mühüm kriminogen təsirini gücləndirən, ona qarşı həssaslığı artıran, onun daxili mövqeyə çevrilməsini stimullaşdıran şəxsiyyətin psixofizioloji və psixi xüsusiyyətləri (49, 326).

Cinayət davranışının mexanizmi – şəxsiyyətlə xarici mühitin qarşılıqlı əlaqəsi olub, mövcud davranış variantları içərisində şəxsin cinayət sayılan davranış variantının seçimini müəyyən edir. Burada səbəbiyyətin zəncirində vacib həlqə motivdir. Motivün forması əsasında tələbat durur. Tələbat prizması vasitəsilə xarici mühitin şəraiti dərk edilir, tələbatın özü isə insanın

xarici mühitlə əlaqəsinin məhsuludur. Motivün təmin edilməsi üçün seçilən yollar və vəsaitlər, konkret həyat şəraitinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Subyektin hərəkət motivinin uyğun seçiminin səbəbi, konkret məqsədin formalaşmasında təzahür edilir. Motivlə birlikdə doğulan məqsəd şəxsin gələcək hərəkətdən baş verən nəticənin ideal mənzərəsi (modeli) kimi meydana çıxır.

Hərəkətsizliyin sosioloji və hüquqi təbiətini ancaq o vaxt düzgün müəyyən etmək mümkün olar ki, ictimai münasibətlər sistemində şəxsin əlaqələrinin əhəmiyyəti və rolu düzgün müəyyən edilmiş olsun. Hərəkətsizliyə təcrid olunmuş halda baxdıqda, hər şey aydınlaşır. Buna ictimai münasibətlər sistemində obyektiv vəziyyət baxımından yanaşdıqda hərəkətsizlik insan davranışının konkret aktı kimi təzahür edir. Şəxs müəyyən ictimai münasibətlərin iştirakçısı olduğu halda konkret şəraitdə hərəkətsizlik göstərməklə ictimai münasibətləri pozur. Buna görə də müəyyən hadisənin inkişafı gedişinə müdaxilə etmədən hər hansı şəxsin hərəkətsizliyi deyil, ancaq obyektiv surətdə gedən proseslərlə əlaqədar olan şəxsin hərəkətsizliyi cinayət-hüququ əməl kimi mövcud olur. Beləliklə kriminal hərəkətsizlik ictimai zəruri hərəkətin edilməsindən ibarətdir.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin özünə məxsus psixoloji və sosial-siyasi kökləri vardır. Həm də ehtiyatsızlıq psixoloji mexanizminə, antisosial və cəmiyyət əleyhinə olan əlaqəsinə görə də qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqlənir. Sözün geniş mənasında, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər də təqsirkarın cəmiyyətə zidd yönəlişləri ilə bağlıdır. Lakin əksər hallarda bu əlaqə aydınlıqla nəzərə çarpmır və bu qəbildən cinayətlərin edilməsində şəxsin psixoloji xüsusiyyətləri və xüsusən psixi vəziyyəti həlledici rol oynayır (42, 210).

Kriminoloji ədəbiyyatlarda ehtiyatsızlıqdan törədilən cina-

yətlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- məişətdə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- insanın texniki vasitələrdən istifadəsi nəticəsində törədilən cinayətlər;
- peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər;
- idarəçilik funksiyalarının həyata keçirilməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin əsas səbəbləri:

- texniki vasitələrin sayının artmasına təkan verən elmi-texniki tərəqqi;
- sosial-iqtisadi sahədə neqativ mikromühitin yaranması;
- istehsalatda olan nəzarətsizlik.

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin səbəblərinin məzmununa görə aşağıdakı təsnifatı vardır:

I. Texniki səbəblər (texniki vasitələrin nasazlığı və konstruktiv qüsurları).

II. Təşkilati idarəçilik səbəblər (mütəxəssislərin hazırlığının aşağı olması, onların fəaliyyətinə nəzarət mexanizminin mövcud olmaması, texnoloji rejimin pozulması).

III. Təşkilati-hüquqi səbəblər (normativ-hüquqi bazanın yaradılmaması).

Ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslərin tipologiyası;

- hazırlıqsız tip (texniki vasitələrdən istifadə edilən zaman zəruri bacarıq və vərdisləri olmayan şəxs. Bu tipə aid olan şəxslər qəza şəraitində vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyi bacarmır və qüsurlu qərarlar qəbul edir);

- yüngülfikirli tip (bu tipə aid olan şəxslərdə proqnostik xüsusiyyətlər aşağı səviyyədə olur);

- psixofizioloji qüsurları olan tip (görmə qabiliyyətinin zəif olması və s.);

– psixofizioloji vəziyyətində funksional yönəlmələri olan tip (müvəqqəti xəstəlik, yorğunluq və s.)

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin profilaktikası istiqamətləri:

I. İnsana təsir üsulları:

– mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi və kadr hazırlığının həyata keçirilməsi;

– sərxoşluğun və narkomanıyanın profilaktikası və s.

II. Texniki vasitələrin konstruktiv təhlükəsizliyinin təmin edilməsi:

– qabaqcıl texnoloji təcrübənin öyrənilməsi;

– texniki vasitələrdən istifadə təcrübəsinin təhlil edilməsi və s.

III. Texniki vasitələrin təhlükəsiz istismarını təmin edən profilaktik xarakterli tədbirlər.

Cinayətkarın şəxsiyyəti kriminologiyada başlıca problemlərdən biri sayılır. Cinayətkar davranışın törədilməsində əsas səbəblərdən müəyyən qismini subyektiv determinatlar tutur.

Şəxsiyyət insanın sosial keyfiyyətinin təzahür formasıdır. Bu keyfiyyətlər insanda anadan olduğu andan yox, ictimai münasibətlərin axarında yaranır. İnsanın şəxsiyyəti bir növ ictimai münasibətlər prosesində sosiallaşmanın məhsulu sayılır (35, 193-194).

Müasir dövrdə qəsdən törədilən cinayətlərin, onun təhlükəli təzahür və formalarının sayının artması ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin profilaktikası, onunla mübarizə problemlərini müəyyən qədər arxa plana keçməsinə şərtləndirmişdir. Fikrimizcə, ədəbiyyatda tamamilə düzgün olaraq göstərilmişdir ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər, o cümlədən adam ölümünə səbəb olma əməlləri dərin və mürəkkəb məzmunla malik sosial problem olub bir sıra elmlərin, o cümlədən kriminologiya, sosiologiya, psixologiya elmlərinin qovşağında yerləşən xüsusi

tədqiqat predmetidir (77, 76).

Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin qarşısının alınması istiqamətində üç növ profilaktik tədbirlər fərqləndirilir: ümumi tədbirlər, xüsusi tədbirlər və fərdi tədbirlər. Həmin tədbirlər sırasında cəmiyyətin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, cəmiyyət, dövlət, idarəetmə münasibətləri sisteminin sağlamlaşdırılması, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin olması, ümumtəhsil və peşə təhsilinin yüksək səviyyədə olması, mülki vətəndaş cəmiyyətinin qurulması və s. qeyd edilir.

Beləliklə, insanın həyat və sağlamlığını birbaşa təhlükə altına alan ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərə səbəb olan və şərait yaradan amillərlə yanaşı, inkişaf tendensiyalarının, cinayət əməlləri zorakılıqla müşayiət olunan şəxslərin şəxsiyyətinin xarakterik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və bu növ cinayətlərə qarşı dövlətin mübarizə strategiyasının işlənilib hazırlanması məqsədəuyğun olardı.

NƏTİCƏ

Elmi tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı nəticələrə gəlinir və təkliflər irəli sürülür:

1. AR CM-nin 124-cü maddəsində təsbit olunmuş “adam öldürmə” ifadəsi digər şəxsin ehtiyatsızlıqdan deyil, qəsdən həyatdan məhrum edilməsi mənasını verdiyindən, onun “başqa şəxsin ölümünə səbəb olma” ifadəsi ilə əvəz olunması məqsəddəuyğundur.

2. Respublikamızda hazırda qüvvədə olan CM-nin 124-cü maddəsində 1960-cı il Məcəlləsində olduğu kimi ehtiyatsızlığın iki növü: cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq ilə adam öldürmə arasında məsuliyyətin həddi nöqtəyi nəzərindən heç bir fərq qoyulmamışdır. Halbuki cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində adam öldürmə, etinasızlıq üzündən baş vermiş adam öldürmə əməlidən daha ictimai təhlükəlidir. Bu, təqsirli şəxsin zərərçəkmiş şəxsin ölümünün baş verməsi imkanına fərqli psixi münasibət bəsləməsi ilə izah olunur. Əgər cinayətkarcasına özünəgüvənmə növündə psixi münasibət zamanı təqsirli şəxs öz hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqasının həyatı üçün təhlükəli olmaq imkanını əvvəlcədən dərk edir (əqli ünsür), lakin ölümlə bağlı ola biləcək nəticənin qarşısını alacağına yüngülfikirliklə ümid bağlayırsa (iradəvi ünsür), cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı təqsirkar yol verdiyi hərəkət və ya hərəkətsizliyinin başqasını həyatdan məhrum edə biləcəyini dərk etməli olduğu və dərk etmək imkanına malik olduğu halda, ümumiyyətlə bunları dərk etmir.

Bununla belə, qanunvericinin AR CM-nin 124-cü maddəsində ehtiyatsızlığın növlərinə görə məsuliyyəti differensiasiya etməməsini düzgün mövqe sayırıq. Çünki cinayət qanununda məsuliyyətin kazuastik səviyyədə fərdiləşdirilməsini məqsəddə-

uyğun saymırıq. Lakin cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilən adam ölümü əməlinin cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilən adam ölümü əməlindən daha təhlükəli olması məqamının cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı nəzərə alınmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

3. AR CM-də cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq üzündən adam öldürmə əməlləri arasında fərq qoyulmaması hüquqtəbqiyyətə orqanının üzərinə ehtiyatsızlıqdan baş vermiş adam öldürmə əməlləri zamanı onun növünün müəyyən edilməsi vəzifəsini qoymur. Lakin baş vermiş ölüm hadisəsinin təqsirin ehtiyatsızlıq formasının hansı növü ilə törədilməsinin müəyyən edilməsi əməlin düzgün tövsif olunmasına, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmənin qəsdən adam öldürmədən, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması, habelə bədbəxt hadisələrdən fərqləndirilməsi işinə kömək edəcəkdir. Cinayətkarcasına etinasızlıq zamanı təqsirkarın öz əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə bilməsi imkanını görməməsi onun xüsusən təsadüfi və ya təqsirsiz baş verən ölüm hadisələri ilə qarışıq salınmasına gətirib çıxarır. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin bədbəxt hadisələrdən, insanın şüuru ilə əhatə olunmayan və ya azad iradəsi ilə həyata keçirilməyən əməllərdən, dolayı qəsd ilə törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətlərindən, CM-nin Xüsusi hissəsinin normalarında cinayət tərkibinin zəruri elementi olaraq ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olmanı nəzərdə tutan digər cinayət tərkiblərindən fərqləndirilməsi zəruridir.

Digər tərəfdən, həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəsdən adam öldürməyə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə dair bir neçə qərar qəbul

edilsə də, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayəti üzrə bir dəfə də olsun müvafiq qərar qəbul olunmamışdır. Odur ki, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə işləri üzrə qanunların məhkəmələr tərəfindən dürüst və eyni cür tətbiq edilməsi, bu sahədə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən müvafiq qərarın qəbul edilməsi məqsədəuyğun sayılır. Belə qərarın qəbul edilməsi hüquqtətbiqetmə fəaliyyətində qeyd olunan kriminal əməllər və hadisələr üzrə qanunçuluğun daha möhkəm olmasına kömək edər.

4. AR CM-nin 124-cü maddəsində şəxsin öz peşə və ya vəzifə funksiyalarını lazımi qaydada yerinə yetirməməsinin adam ölümünə səbəb olması əlamətinin tövsifedici hal qismində nəzərdə tutulmamasına dair milli cinayət qanununun mövqeyi düzgün sayılır. Çünki AR CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq normalarında həmin əlamətlər əks olunduğundan, bu, AR CM-nin Xüsusi hissəsinin normaları arasında əsassız rəqabətin yaranmasına gətirib çıxarardı.

5. AR CM-nin “Təqsirə görə məsuliyyət prinsipi” adlanan 7.2-ci maddəsinə əsasən şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. RF CM-də də oxşar məzmunlu müddəa təsbit olunmuşdur (7-ci maddənin 2-ci hissəsi). Lakin RF CM-dən fərqli olaraq AR CM-də təqsirsiz olaraq zərər vurmanın məzmununu müəyyən edən norma yoxdur. Bu işə obyektiv təqsirləndirmə hallarına, oxşar cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinə səbəb ola bilər. Odur ki, AR CM-də təqsirsiz olaraq zərər vurmanın əlamətlərini müəyyən edən aşağıdakı məzmununda normanın yaradılması təklif olunur:

“7.3. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəliliyini dərk etməmişsə və işin hallarına əsasən dərk etməli olmamışdırsa və ya əməlinin ictimai təhlükəli nəticələr verə

biləcəyi imkanını qabaqcadan görməmişsə və işin hallarına əsasən qabaqcadan görməli olmamışdırsa, həmin əməl təqsirsiz törədilmiş sayılacaqdır”.

6. AR CM-nin 17.4-cü maddəsinə əsasən CM-nin Xüsusi hissəsində həm ümumi, həm də xüsusi normada nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaratmır və bu halda xüsusi norma tətbiq olunur. Hesab edirik ki, AR CM-də ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 124-cü maddə AR CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olma hallarını nəzərdə tutan digər normalar ilə müqayisədə ümumi normadır. Odur ki, AR CM-də ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə səbəb olmanı qəsdən törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti (məsələn, AR CM-nin 126.3, 141.4, 144.3, 144-1.3, 144-2.3, 145.3, 146.3, 149.3.1, 214.2.4, 215.3 və sair maddələri) və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərin tövsifedici əlaməti kimi (məsələn, AR CM-nin 223.2, 225.2, 226.2, 248.3, 250.3, 251.3, 252.3, 254.3, 262.2, 262.3, 263.2, 263.3, 265.2, 265.3, 266.2, 266.3, 267.2, 267.3, 268.2, 268.3 və sair maddələri) nəzərdə tutan cinayətlərin törədilməsi AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə deyil, qeyd olunan müvafiq maddələr ilə tövsif olunmalıdır.

Başqa sözlə, AR CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olma əməli tövsifedici hal kimi nəzərdə tutulduqda, əməl AR CM-nin 124-cü maddəsi ilə deyil, Xüsusi hissədə həmin ictimai təhlükəli əməli nəzərdə tutan müvafiq norma ilə tövsif olunmalıdır. Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl bir şəxsin ölümünə, digər şəxsin isə sağlamlığına az ağır və ya ağır zərər vurulmasına səbəb olduqda, əməl AR CM-nin 120.1 və 131.2-ci maddələri ilə cinayətlərin məcmuyu qaydasında tövsif edilməlidir.

7. AR CM-nin 124-cü maddəsində nəzərdə tutulan ehtiyat-

sızlıqdan adam öldürmə cinayəti daha çox ailə və ya məişət daxilində, şəxsiyyətlərarası münasibətlər, müxtəlif təhlükə mənbələri, müəyyən peşə vəzifələrinin lazımınca yerinə yetirilməməsi ilə bağlı olan istehsal münasibətləri sahələrində baş verir və bu əlamətə görə CM-nin Xüsusi hissəsində ehtiyatsızlıqdan başqasının ölümünə səbəb olmanı əlavə nəticə kimi nəzərdə tutan cinayətlərdən fərqlənir.

8. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin ictimai təhlükəliliyi onu törədən subyektin şəxsiyyətinin, onun hərəkət və ya hərəkətsizliyinin təhlükəliliyindən daha çox, baş verən nəticənin ağırlığı ilə – insan həyatının itirilməsi ilə bağlıdır. Çünki qəsdən adam öldürmə cinayəti kimi bu cinayətin də obyektinə başqa şəxsin həyatıdır və bu cinayətin törədilməsi zamanı da zərərçəkmiş şəxs öz həyatını itirir.

9. Adam öldürmənin ehtiyatsızlıqdan törədilib-törədilməməsini müəyyən etmək üçün subyektiv (təqsirkarın şəxsiyyəti, həyat və iş təcrübəsi, biliyi, dünyagörüşü və s.) və obyektiv (hadsənin baş verdiyi yer, vaxt, şərait və s.) meyarlar nəzərə alınmalıdır.

10. Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş həyatdan məhrum edən təqsirkar şüurlu surətdə müəyyən təhlükəsizlik, ehtiyatlılıq qaydalarını pozur. Həmin pozuntu hərəkətlərini aşağıdakı qruplar üzrə təsnif etmək olar:

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə qəsdən yol verilən kriminal hərəkətlərlə bağlı olur;

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə qanunla qadağan edilən, lakin cinayət sayılmayan hərəkətlərlə bağlı olur;

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə müəyyən şəraitdə qadağan edilən hərəkətlərlə bağlı olur (məsələn, mexanizmlərin texniki nasazlığının aradan qaldırılması qaydalarını, idman oyunları qaydalarını və s. pozma ilə);

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə elmi məlumatlar ilə və ya peşə qaydaları ilə ziddiyyətə girən hərəkətlərlə bağlı olur;

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə birgəyaşayış qaydalarının normal təhlükəsizliyini pozan hərəkətlərlə bağlı olur;

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən peşə ilə məşğul olmağa ixtiyarı olmayan şəxsin belə hərəkət etməsi və ya peşə ilə məşğul olması ilə bağlı olur;

– ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə yayınan hərəkətlə də bağlı olur.

11. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət tərkiblərinin sayı qəsdən törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalardan xeyli azdır. Buna uyğun olaraq ölkə üzrə cinayətkarlığın quruluşunda ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin xüsusi çəkisi də aşağıdır.

12. Qəsdən törədilən cinayətləri doğuran hallar ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətləri doğuran hallar ilə eyni deyildir. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətləri doğuran halların özünəməxsus psixoloji və sosial kökləri vardır və onları aradan qaldırmaq heç də asan deyildir. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin səbəbləri, əsasən, cinayətin subyektinin məqsəd və davranışı ilə obyektiv hallar arasında mövcud olan ziddiyyətlərlə şərtlənir.

13. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini törədən şəxslər arasında əvvəllər həm qəsdən cinayət törətmiş şəxslərə, həm cinayət sayılmasa da, digər növ hüquq pozuntusu törətmiş şəxslərə, həm də ümumilikdə qanunpərvər olan şəxslərə rast gəlmək olur. Lakin bu növ cinayətləri törədən şəxslərdə bir qayda olaraq antiictimai meyllilik mövcud olmur.

14. Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərlə mübarizədə uğurlu nəticələrə nail olmanın yollarından biri də gənclərin, yeniyetmə və uşaqların erkən vaxtdan düzgün tərbiyə olunmasının, onlarda etinasızlıq, əsassız özünəgüvənmə, arxayınçılıq, laqeydlik, yüngülfikirlilik və s. bu kimi keyfiyyətlərin formalaşmasının qarşısının alınmasının mühüm əhəmiyyəti vardır.

15. Azərbaycan Respublikasının rəsmi statistik məlumatlarında həm ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini törətmiş şəxslər, həm də bu cinayətdən zərərçəkənlər haqqında qeydiyyatın aparılması məqsədəuyğun sayılır. Bunun həmin növ cinayətlərin kriminoloji vəziyyəti haqqında kifayət qədər tam və ətraflı məlumatın əldə olunması, nəticədə bu cinayətlər ilə daha uğurlu mübarizə tədbirlərinin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün faydalı olacağı qeyd olunur.

16. AR CM-nin 124-cü maddəsinin yeni redaksiya layihəsi təklif edilir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi (15 mart 2013-cü ilədək olan əlavə və dəyişikliklərlə), Bakı: Qanun, 2013, 380 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2020, 772 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun 2009, 68 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın evi, 2016, 92 s.
5. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı: Digesta, 2012, 1104 s.
6. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları məcmuəsi (1961-1983). Bakı: Azərneşr, 1985, 181 s.
7. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1961-1997). Bakı: Azərneşr, 1998, 480 s.
8. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1962-2003). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003, 292 s.
9. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1991-2008). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2008, 380 s.
10. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2 k/57, 1988
11. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/34, 1999
12. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/44, 2001
13. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/38, 2002
14. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/102, 2002
15. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin arxivi. Cinayət işi № 1(102)-634, 2009
16. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/137, 2001

17. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/145, 2002
18. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/28, 2002
19. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/53, 2002
20. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/69, 2003
21. Azərbaycan Respublikası Apellyasiya Məhkəməsinin arxivi: Cinayət işi № 2/138, 2003
22. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Məlumatı. 1982-ci il, № 24, maddə 292
23. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı, 2006, 620 s.
24. Cinayət hüququ. Ümumi hissə (Mütərcimləri: A.Kərimov, X.Orucov, A.Xancanboyev). Bakı: Azərnaşr, 1950
25. Cinayət Qanunları Külliyyatı (1920-2000). Hüquq Yayın Evi, Bakı, 2014, 1182 s.
26. Əfəndiyev E.M. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin şərhli, Xüsusi hissə, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2001, 920 s.
27. Əkbərov R.A., Səlimov S.M. Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi. Bakı: Digesta, 2001, 488 s.
28. Gub İ.K. «Əsgəri nizamnamə» (1776-cı il), Kiyev: Hüquq, 1986, 418 s.
29. Həsənov X.A. Psixiatriya. Tibb İnstitutu üçün dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1967, 304 s.
30. İsmayılova G.M., Səməndərov F.Y. Azərbaycan və Türkiyə Respublikalarının cinayət qanunvericiliyində cəzanın sistemi (müqayisəli tədqiqat; cəzanın sisteminə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi problemləri. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003, 168 s.
31. Qasimov A.E., F.Y.Səməndərov. Cəza-icra hüququ tarixi. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2004, 464 s.
32. Qəhrəmanov V.P. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı, 1967, 214 s.

33. Quliyev V.İ. İmanov M.N. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslük, Bakı: Digesta, 2001, 756 s.
34. Məmmədov İ.R. Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər. Bakı, 1971, 172 s.
35. Mövsümov F. Mansurov V. Kriminologiya və cinayətlərin profilaktikası. Dərs vəsaiti. Bakı, Qanun, 2008, 200 s.
36. Piriyev Ə.S. Kriminologiya. Ali məktəblərin hüquq fakültələri üçün dərs vəsaiti. Bakı Biznes Universiteti, 1999, 315 s.
37. Ramzenko A.D. 1700-1850-ci illərdə xarici cəza qanunvericiliklərdə qətlərin növləri. Kiyev, 1981, 392 s.
38. Rəhimov İ.M. Cinayət və cəzanın fəlsəfəsi. Bakı: Şərq-Qərb, 2014, 320 s.
39. Səməndərov F.Y. Cinayətin subyektiv cəhəti. Bakı: ADU, 1989, 104 s.
40. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ, cinayət və cəza məsələləri. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 1994, 384 s.
41. Səməndərov F.Y. Şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər (tövsiyə məsələləri): Dərs vəsaiti. Bakı: BDU, 1997, 192 s.
42. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı: Hüquq, 2002, 736 s.
43. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003, 162 s.
44. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2015, 750 s.
45. Səlimov M.D. Cinayət hüququ: Sxemlərdə. Bakı: Adiloğlu, 2003, 379 s.
46. SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun 1974-cü il 3 iyun tarixli qərarı (Сборник постановлений Пленума и пределений коллегии Верховного Суда СССР по уголовным делам, 1971-1979, М., 1981, 678 s.
47. Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququnda cəza və cəza təyin etmə. Bakı: Elm, 2004, 407 s.
48. Zahidov B.S. İntihar (həyat və ölüm haqqında kriminoloji, sosioloji və psixoloji etüdlər). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı. 2012, 420 s.

Rus dilindë

49. Аргунова Ю.И., Ванюшкин С.В., Ващенко Ю.В., Гришко А.Я., Демидов Ю.Н., Долгова А.И., и др. Криминология: Учебник для вузов. М., 2002, 848 с.

50. Андреева С.Л. Спорные вопросы квалификации по совокупности преступлений, гор. Новосибирск, 1996, 361 с.

51. Бердичевский Ф.Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей. М., 1987, 233 с.

52. Блувштейн Ю.Д. Изучение причин преступности методов опознания образа. М.: Наука, 1973, 321 с.

53. Бородин С.В. Квалификация преступлений против жизни, гор. М.: Юридическая литература, 1997, 240 с.

54. Бородин С.В. Преступления против жизни. М.: Юристъ, 1999. - 356 с.

55. Брайнин Я.М. Уголовный закон и его применение. М., 1967. - 240 с.

56. Бутов В.Н. Уголовное право: Учебник для высших учебных заведений, Красноярск, 1991, 704 с.

57. Бурлаков В.Н., Кропачев Н.М. Криминология. Учебник. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, Питер, 2002. 432 с.

58. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 2000, 464 с.

59. Волков Б.С. Уголовное право. Лекции. Часть Общая. Том 1. М.: Наука, 1994, 639 с.

60. Ваулина Т.И., Воластнов П.А., Ковалев М.И., Козаченко М.И., Кондрашова Т.В., Незнамова З.А. и другие. Уголовное право. Особенная часть, учебник для вузов. М.: НОРМА. 1998, 768 с.

61. Гаврилов М.Н. Стадии совершения преступления, Минск, 2006, 288 с.

62. Гаврилов Р.И. Уголовное право: Учебник. Ростов-на-Дону, 1996, 719 с.

63. Глистин В.К. Проблеме уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л., 1979

64. Гончаренко С.В. Преступная небрежность: Уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис. ... канд. юр.наук. Киев, 1990

65. Дагель П.С., Котов Д.И. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж, 1974, 143 с.

66. Дагель П.С. Неосторожность: уголовно-правовые и криминологические проблемы. М. 1977, с. 78

67. Долгова А.И. Криминология. М.: НОРМА, 1997, 647 с.

68. Долгова А.И. Криминология: Учебник для вузов. М.: НОРМА, 2002, 848 с.

69. Долгова А.И. Криминология. Учебник для вузов. – 3-е изд., М.: Норма, 2005, 912 с.

70. Дурманов Н.Д. Уголовное право. Особенная часть, М., 1958, 723 с.

71. Егоров Н.И. Причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью по неосторожности. Алмаата, 1999, 311 с.

72. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву, М., 1981, 110 с.

73. Здравомыслов Д.И. Тельнов С.Ф. Уголовное право: Учебник для высших учебных заведений. М.: Юридическая литература, 2002, 668 с.

74. История государства и права Азербайджанской ССР / Под ред. М.С.Халафова и др. Баку: Элм, 1964

75. Кавалев Д.Г. Состав преступления. Киев, 2004, 128 с.

76. Карпенко А.Н. Уголовное право. Киев, 1997, 483 с.

77. Квашиш В.Е. Теоретические основы профилактики неосторожных преступлений. М., 1997, 76 с.

78. Ковалев М.И. Уголовное право. М.: НОРМА. 1998, 516 с.

79. Ковалев М.И., Козаченко Н.Я., Незнатова З.А., Новоселов Г.Н., Кондрашова Т.В., Семернева Н.К. Уголовное право:

Учебник для вузов. М.: 1998, 516 с.

80. Козаченко Н.Я. Уголовное право. М.: НОРМА. 1999, 617 с.

81. Козочкина И.Д. Уголовное законодательство за-рубежных стран (Англии, США, Франции и Японии). М., 1998, 378 с.

82. Комиссаров С.А. Уголовное право: Учебник для высших учебных заведений. Ростов-на-Дону, 2001, 649 с.

83. Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации, ответственный редактор А.И.Боуко, Ростов-на Дону, 1996, с. 227, 736 с.

84. Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации, Ростов-на-Дону, 1999, 738 с.

85. Кондрашова Т.В. Причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью по неосторожности. Ростов-на-Дону, 1999, 212 с.

86. Костантинов З.Д. Преступления против здоровья, сопряженные с наличием смягчающих обстоятельств или с неосторожностью. М.: НОРМА, 1989, 328 с.

87. Красиков А.Н. Преступления против права человека на жизнь: в аспектах de lege lata и de lege ferenda. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 219 с.

88. Кравчук В.С. Преступления, опасные для жизни и здоровья. Киев, 1999, 214 с.

89. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, 300 стр.

90. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификация преступлений. 2-е изд., - М.: Юристь, 2001, 304 с

91. Кузнецов Н.Ф. Преступление и преступность, М., 2001, 232 с.

92. Курс советского уголовного права. Т.2, под ред. А.А.Пионтковского, П.С.Ромашкина, Г.Л.Григер. М., 1971, 324 с.

93. Курс Советского уголовного права, Том 3, Ленинград, 1973, 836 с.

94. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов под ред. д.ю.н., проф. Н.Ф.Кузнецовой и к.ю.н., доц. И.М.Тяжковой. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 624 с.

95. Лешакова А.С. Уголовное право: Учебник для высших учебных заведений. Ростов-на-Дону, 2002, 712 с.

96. Лоран Ж.М. Помогите мне умереть. Белгия, 1998.

97. Лунеев В.В. Преступное поведение, мотивация, прогнозирование, профилактика. М., 1980, 311 с.

98. Манаев Е.Ю. Уголовно-правовое содержание обстоятельств, характеризующих личность виновного. Советская юстиция, 1978, № 3, с. 3-14.

99. Марченко Д.И. Преступления против жизни. Ростов-на-Дону, 2004, 196 с.

100. Меншакин А.Н. Уголовное право: Особенная часть: Учебник для вузов. М., 1997, 688 с.

101. Минковский Г.М. Уголовное право: Особенная часть. М., 1998, 728 с.

102. Наумов А.В. Применение уголовно-правовых норм. Волгоград, 1973, 176 с.

103. Никифаров А.Е. Неосторожное тяжкое или менее тяжкое телесное повреждение. Юридическая литература. М., 1996, 276 с.

104. Орлов М.Е. Причинение смерти по неосторожности. Киев, 1998, 216 с.

105. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М., 1981, 687 с.

106. Порибов Е.Н. Умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью. М., 2001, 268 с.

107. Савицкий М.В. Причинение смерти по неосторожности. Ростов-на-Дону, 1989, 227 с.

108. Саловев У.А. Причинение средней тяжести вреда здоровью. Минск, 1999, 181 с.

109. Самоулов Т.Е. Ответственность за убийства. Омск, 2003, 258 с.

110. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. М., Госюриздат, 1961, 328 с.
111. Сборник Постановлений Пленумов Верховных Судов СССР и РСФСР (Российской Федерации) по уголовным делам. М.: СПАРК, 1995, 544 с.
112. Серебрикова В.А. Использовании социологических методов при изучении преступлений, совершенных по неосторожности. Вильнюс, 1980, 298 с.
113. Серебрякова В.А. Об использовании социологических методов при изучении преступлений, совершенный по неосторожности. Вильнюс, 1997, 143 с.
114. Строгий А.В. Причинение смерти по неосторожности и предупреждение таких преступлений. Дисс. ... канд. юр. наук. М., 2003, 174 с.
115. Таганцев З.С. Русское уголовное право, гор. Новосибирск, 1982, 746 с.
116. Тельнов С.Е. Неосторожное тяжкое или менее тяжкое телесное повреждение. М., 2006, 209 с.
117. Тимченко И.Е. Уголовное право: Особенная часть. М.: Норма, 1997, 726 с.
118. Тихомирова Л.Ю., Тихомиров М.Ю. Юридическая Энциклопедия. М.: Юринформцентр, 2002, 467 с.
119. Тишкевич И.С. Условия и пределы необходимой обороны. М., 1969, 196 с.
120. Уголовный кодекс ФРГ. М.: ИКД «Зерцало-М», 2001, 208 с.
121. Филатов А.С. Уголовное право: Особенная часть. Омск, 2001, 713 с.
122. Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. М., 1948, 199 с.
123. Шмаров И.Д. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном праве. М., 1993, 301 с.

İnternet resursları

124. Yol nəqliyyat hadisələrinin statistikasısı / (<http://www.dyp.gov.az/?/az/content/141/>)

125. 2020-ci ildə avtomobil yollarında baş vermiş yol-nəqliyyat ...<https://www.stat.gov.az>

126. 269 - “Ağır, az ağır və yüngül xəsarət növlərinin Siyahısı” - E ... <http://www.e-qanun.az>

127. Долгова А. И. Криминология. 2-е изд. М.: Норма, 2005. <http://lib.maupfib.kg>

128. Богдашич О.В. Уголовное право Литовской Республики.2004/<http://ru.scribd.com/doc/8451551/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8>

129. Кармазин Ю.А., Стрельцова Е.Л. Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Харьков, ООО - Одиссей, 2001. 960 с., / <http://pravouch.com/ukrainyi-koдекс-ugolovnyiy/ugolovnyiy-koдекс-ukrainyi-kommentariy-pod.html>

130. Преступления против жизни и здоровья / http://www.pra-vo.vuzlib.org/book_z1901_page_44.html

131. Причинение смерти по неосторожности /<http://www.all-pravo.ru/diploma/doc45p/instrum138/item566.html>

132. Уголовный кодекс Франции / <http://constitu-tions.ru/archives/5859>

133. Уголовный Кодекс Республики Казахстан / <http://proku-ror.gov.kz/rus/o-prokurature/normativnyue-pravovye-akty/ugolovnyy-koдекс-rk>

134. Уголовный кодекс Латвийской Республики /<http://web1.-law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106959,100107066#text>

135. Уголовный кодекс Республики Беларусь / <http://www.tamby.info/kodeks/yk.htm>

136. Уголовный кодекс Швеции / <http://www.sweden4rus.nu>

137. Уголовный Кодекс Японии / <http://constituti-ons.ru/archives/407>

138. Уголовный Кодекс Китайской Народной Республики / <http://ukknr.ucoz.ru/index/0-13>

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	3
-------------	---

I FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏ CİNAYƏTLƏRİNİN ANLAYIŞI VƏ ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

1.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətinin anlayışı və ictimai təhlükəliliyi	7
1.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi	31

II FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏYƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏT NƏZƏRDƏ TUTAN CİNAYƏT TƏRKİBİNİN HÜQUQİ TƏHLİLİ

2.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayət tərkibinin obyektiv əlamətləri.....	50
2.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayət tərkibinin subyektiv əlamətləri	70
2.3. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərinin tövsiyə və cəza təyini məsələləri	92

III FƏSİL

EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏ CİNAYƏTLƏRİNİN KRİMİNOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

3.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə cinayətlərini törətmiş şəxslərin kriminoloji xarakteristikası.....	132
3.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə əməllərini doğuran səbəb və şərait. Cinayətkarlığın profilaktikası.....	150
NƏTİCƏ	166
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	173

SEVİNC HÜSEYNOVA

**EHTİYATSIZLIQDAN ADAM ÖLDÜRMƏ
ƏMƏLLƏRİNİN CİNAYƏT-HÜQUQİ VƏ
KRİMİNOLOJİ ASPEKTLƏRİ**

Monoqrafiya

Formatı: 60x84 1/16

Mətbəə kağızı: № 1

Fiziki çap vərəqi: 11,5

Tirajı: 500